

KOMPLEX STAVEB HOSPODÁŘSKO-PROVOZNÍHO CHARAKTERU ZV. ČERVENÝ ZÁMEK V HRADCI NAD MORAVICÍ

GENEZE ARCHITEKTONICKÉHO ZÁMĚRU A VÝVOJ STAVEBNÍ FORMY V PROCESU REALIZACE

DANUŠKA KOUŘILOVÁ

V roce 2012 byl zpracován stavebněhistorický průzkum¹⁾ souboru budov a příslušejících staveb tzv. Červeného zámku jako součást předprojektové přípravy před celkovou rekonstrukcí.²⁾ Zadání průzkumu je vždy výzva k hlubšímu prostudování a pochopení souvislostí stavebního vývoje objektu. Stejně tomu bylo u tohoto areálu, k jehož dějinám a utváření sice časem přibývaly další informace, ale komplexní zpracování jsme Červenému zámku zůstávali stále dlužni. Tento přistavovaný objem staveb s původní funkcí hospodářského zázemí tzv. Bílého zámku byl víceméně jako jeho přívaček zmiňován vždy na okraji historie a vývoje vlastního zámeckého objektu, který nakonec byl a nadále zůstává určující konstantou prostoru a nositelem tradice, jemuž byla a priori věnovaná pozornost badatelů.³⁾ Neprá-

Obr. 1: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, celkový pohled na areál z nadhledu (archiv SZ Hradec nad Moravicí).

1) Stavebněhistorický průzkum je kolektivním dílem autorského týmu R. Rosová (rozbor objektu, archivní průzkum), D. Alterová (hodnotící listy detailů, fotodokumentace), D. Kouřilová (stavební vývoj, umělecko-historické hodnocení), P. Maren (zaměření, digitalizace, grafika), L. Deutsch (foto). D. Kouřilová – R. Rosová – D. Alterová, Hradec nad Moravicí, Červený zámek. Stavebněhistorický průzkum. Ostrava 2012, rkp. uložen v archivu Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště (dále NPÚ ÚOP) v Ostravě.

2) Rekonstrukce je cílena k odstranění statických poruch, které jsou letitým problémem objektu. V současné době byly po ukončení zá-
dávacího řízení zahájeny práce na projektové dokumentaci, která by měla být dokončena do září 2015. Vlastní realizace je plánovaná na období 2015–2018. Mimo zásahy technického charakteru – jako výměna zastaralých rozvodů atd. – budou provedeny sanace a odvodnění kleneb nad dolními konírnami, úprava nádvoří včetně nového odvodnění, oprava popř. výměna poškozených částí krovu u východního křídla, pokládka nové střešní krytiny ze štípané břidlice, oprava klempířských prvků a komínů. Dojde také na opravu rezného zdiva a kamenných prvků fasády, dispoziční změny v hotelové části a salóncích, opravy vnitřních omítek, obkladů a nášlapných vrstev podlah, opravy event. výměny truhlářských výrobků, ošetření zámečnických a kovářských výrobků.

3) A. Grůza, Zámek Hradec nad Moravicí. Stavebně historický průzkum. NPÚ ÚOP v Ostravě 2004, rkp. uložen tamtéž; E. Kolářová, Romanismus a novogotika v exteriérech a interiérech Bílého zámku v Hradci nad Moravicí, in: M. Mžýková red., Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice, Sychrov 1997, s. 107–111; Táž, Státní zámek Hradec nad Moravicí. Vývojové polohy exteriéru a interiéru se zvláštním zaměřením na 19. století: východiska a výsledky dosavadní památkové obnovy, in: Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě. Romantismus a realismus 19. století (sný a skutečnost), Ostrava 2004, s. 21–37; V. Kotrba, Hradec u Opavy: dávné sídlo Přemyslovců na slezském pomezí. Ostrava 1961, ne-
stránkováno; Táž, Zámek Hradec, in: Táž, Hradec: slezské kulturní středisko, státní zámek a památky v okolí. Praha 1962, s. 3–16; Táž, Hradec, in: J. Hilmera a kol., Hradby a zámky: sborník krátkých monografií o hradech a zámcích v českých krajích, Praha 1963, s. 104 až 106; D. Kouřilová, Umělecko-historická analýza tzv. Bílého zámku v Hradci nad Moravicí. Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Hradci nad Moravicí. 1978, rkp. uložen v archivu NPÚ ÚOP v Ostravě; Táž, Stavební vývoj zámku Hradec nad Moravicí, Památky a příroda 6, č. 1, 1981, s. 1–16; Táž, Výsledky stavebně historického a umělecko-historického průzkumu zámku Hradce nad Moravicí, in: Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 7, Ostrava 1987, s. 104–127; P. Kouřil – D. Prix – M. Wihoda, Hradby českého Slezska. Brno – Opava 2000, s. 166–195; F. Kožaný, Tvář hradeckého zámku, in: E. A. Jedličková red., Za Bohuslavem

Obr. 2: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, celkový pohled do prostor náměstí se záběrem na celek severního průčelí s vozovnou a provozní a obytnou věží v nárožích, výše navazuje křídlo stájí a vstupní dvouvěží (všechna foto, není-li uvedeno jinak, L. Deutsch, 2012, archiv NPÚ ÚOP v Ostravě).

vem byly tedy přehlíženy i nesporné architektonické kvality stavby, opomíjené již z principu odmítání historismu až hluboko do 2. poloviny minulého století.⁴⁾ Červenému zámku dokonce hrozila demolice, když v květnu 1941 tento záměr posvětil i Památkový úřad stanoviskem, ve kterém se objevují formulace, že stále nemají žádnou historickou ani uměleckou hodnotu, ale naopak jejich novostavba, vybudovaná ve „falešné a doširoka se rozprostírající monumentalitě“ znetvořila prostor, když byla vstrčena (!) mezi zámek a zámecký kopec.⁵⁾

ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA A POPIS ARCHITEKTURY

Červený zámek je rozlehlý komplex staveb z režného zdiva rozložených na prostranství mezi starší zámeckou architekturou a náměstím. Jeho základní osnovou je čtvercové nádvoří, podél něhož jsou do půdorysu „L“ rozestavěny na východě trakt původních koníren (dnes restaurace) a na severu křídlo vozovny (nyní společenský sál, tzv. velká dvorana); spojovacím modulem mezi těmito

Valuškem – slezským osvětovým pracovníkem: sborník vlastivědných přednášek, Olomouc 1994, s. 45–46; J. Kuthan, Aristokratická sídla období romantismu a historismu. Praha 2001, s. 132 ad.; M. Plaček, Hradý a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 1996, s. 74; E. Poche, Umělecko-historický průzkum Hradce u Opavy, in: Slezský sborník 47, 1949, s. 379–380; B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska I (A/I). Praha 1994, s. 546–548; A. Turek, K stavebnímu vývoji zámku Hradce, in: Slezský sborník 50, 1952, s. 14; Týž, Dějiny zámku Hradce. Ostrava 1971. Z další literatury srov. F. Spurný a kol., Hradý, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku II. Severní Morava. Praha 1983, s. 85–90; P. Zatloukal, Historismus. Architektura 2. poloviny 19. století na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 1986, s. 10 ad.; Týž, Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002, s. 369–371.

4) Ve 2. polovině 20. století se sice upouští od jednostranného odmítání architektury 19. století, ale cesta k rehabilitaci historismu byla teprve na začátku; jakýmsi zlomovým momentem bylo sympozium, konané v roce 1963 v Mnichově a na zámku Anif u Salcburku, kde sice zdaleka nedošlo k zásadnímu posunu, ale protichůdná diskuze

ústředními prostorami je útvar provozní věže v severovýchodním nároží, který má na opačném severozápadním rohu protějšek v obytné věži. Další dvě obvodové strany tvoří kamenná hradební zeď s cihelnou korunou, do níž jsou vkomponovány doplňující stavební články. Majestátní západní strana hradby vybíhá uprostřed půlkruhovou baštou s postranními flankovacími baštami na konzolách. V jihozápadní partii je posazena původní malá vozovna, později kovárna (pak garáž, dnes sklad a dílna), uprostřed jižní strany hodinová věž s malou terasou a nakonec, v uzavírací jihovýchodní části, vstupní brána do nádvoří. Hradba je založena ve vysokém svahu, s nímž architektura s velkým

Obr. 3: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, partie se vstupem do dolních koníren, hodinovou věží a jižní stranou malé vozovny v hradební zdi.

na toto téma jakoby otevřela stavidla dalšímu bádání.

5) NPÚ ÚOP v Brně, archiv bývalého Státního památkového ústavu (dále SPÚ) pro Moravu a Slezsko, složka zámek Hradec, sign. P 90-24. Podrobněji k tématu příspěvek: R. Rosová, Proměny názorů památkové péče na tzv. Červený zámek v Hradci nad Moravicí a jejich vliv na stavební vývoj objektu, Časopis Slezského zemského muzea (dále ČSZM) Série-B, 63, 2014, s. 143–154.

efektem pracuje rozvrstvením kamenného zdiva předimenzované trnože do všech terénních úrovní včetně masivu dolních koníren v suterénu pod nádvořím. Ukázněným hmotám kolem nádvoří a monumentálnímu založení hradby se vymyká struktura na východě navazujícího nástupu s charakteristickým dvouvěžím do náměstí a ze strany od zámku na první pohled až nepřehlednou sestavou různě okosených útvarů, přecházejících pak už plynule do ohradní zdi parku. Všem objektům je společný, mimo cihelný korpus a řešení podnoží z lomového zdiva, výrazný kamenický detail z červeného pískovce, uplatňující se na ostěních, hranách štítů, zubořezu korunní římsy nebo realizující se vyšší formou jako maskarony či chrlíče v zoomorfním tvaru. Z původních prvků se především u věží dochovala vitrážová okénka zasklená kruhovými terčíky do olova, případně v diagonální síti, a řada autentických dveří s kompletním kovářským sortimentem bohatých pásových závěsů, krabicových zámků, klepadel, zástrčí, klíčových štítků, zdobných závěsů, klik atd.

Průčelí vozovny i konírny jsou traktována v rozpoju okenních polí, sevřených do tvaru mělké segmentové niky, s vymezením odstupněnými opěráky. K nádvořní fasádě konírny jsou přiřazeny předsíně se vstupy v sedlovém portálku. Okna v pískovcovém ostění jsou řešena jako sdružená s nadsvětlíkem na střed a na průčelí do náměstí s původní výplní do 4 polí, úprava prodloužením do 8 polí ve fasádě do nádvoří je recentní.⁶⁾ K jižnímu průčelí konírny se přiřazuje hranolový přístavek vstupní předsíně (dnes restaurační provoz) se sedlovým portálkem a dvojicí reliéfních desek s erbovními znaky Karla Marii Lichnovského a jeho ženy Marie Croy-Dülmen, a nápisem: *Carl / Fürst von Lichnowsky / erbaut Anno domini / MDCCCLXXX*. Vozovna se do nádvoří v úrovni přízemí otevírá širokými okny se segmentovým záklenkem; původně zde byla vrata, jak odpovídalo funkci⁷⁾ (viz obr. 6,

6) Původní řešení s vysokým parapetem, a tudíž pouze menšími okny, odpovídá funkci, kdy po obvodu místnosti byla ustájení koní. O pozdějších úpravách vypovídá jasně i „nálezořová situace“ v dnešní restauraci, kdy jsou okenní špalety do nádvoří zpevněny na hranách pouze do původní úrovně oken.

7) Zásah byl proveden již při prvních rozsáhlých úpravách v 50. letech v souvislosti s transformací bývalých hospodářských objektů na kulturně-společenské středisko – z vozovny se stal koncertní a taneční sál, konírna se změnila na restauraci, bylo vytvořeno odpovídající zázemí. K plánům adaptace, jak je předložil Stavoprojekt Opava v červenci 1952, měl zásadní připomínky SPÚ v Brně. Úspěšný a potvrzený k realizaci byl až projekt architekta Karla Gajovského z Ostravy (*K. Gajovský, Návrh adaptace Červeného zámku. Archiv státního zámku (dále SZ) Hradec nad Moravicí, únor 1954*). Stavební práce probíhaly od března 1954 do července 1959. Týž autor pak zpracoval v roce 1967 plány dalších stavebních úprav se zadáním adaptace na hotel v části nad bývalou vozovnou (*K. Gajovský, Adaptace severního křídla na hotelové pokoje. Archiv SZ Hradec nad Moravicí, 1967*).

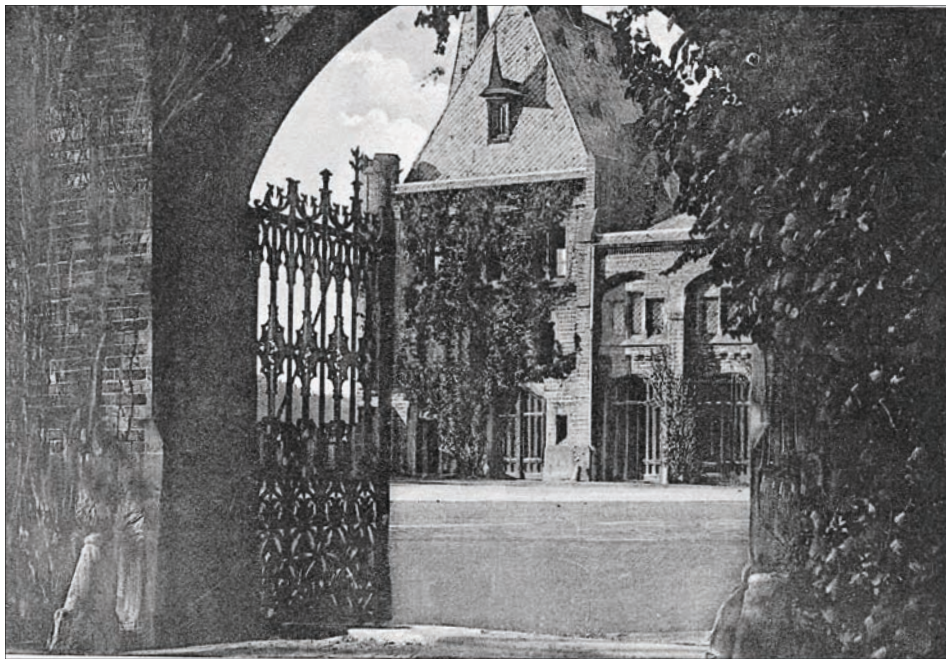

Obr. 4: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, část západní hradby s půlkruhovou baštou.

Obr. 5: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, vstupní brána do zámeckého areálu.

Poslední rekonstrukce byla vyvolaná požárem, který vypukl 17. 1. 1972 a zasáhl severní trakt, tedy velkou dvoranu, kde shořely krovy a zřítla se klenba, a přisazené části věží; ukončena byla v prosinci 1975 (Rekonstrukce po požáru v roce 1972. Stavoprojekt Ostrava, archiv SZ Hradec nad Moravicí). Zdroje: Státní okresní archiv (dále SokA) Opava, Okresní národní výbor (dále ONV) Opava III, inv. č. 1010; Městský úřad (dále MěÚ) Hradec nad Mora-

Obr. 6: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, průhled vstupní branou do nádvoří Červeného zámku se záběrem na vozovnu a obytnou věž s vjezdem do umývárny vozů (SZMO, fotoarchiv, č. neg. FP 6364/2, 1931).

Obr. 7: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, celkový pohled na západní průčelí s provozní věží, konírnou a vstupní branou. U provozní věže původní stav řešení přízemí s vjezdem (soukromá sbírka P. Havrlanta, 1917).

39, 40). V horní úrovni jsou třídlínná stupňovitá sdružená okna a ve středu fasády vybíhá arkýř. Na severní fasádě kočárovny nacházíme v arkádových polích pouze střílny – prvek, umocňující dojem hradní architektury. Do

vici, stavební archiv; Archiv SZ Hradec nad Moravicí; dobová fotografie Slezského zemského muzea Opava (dále SZMO), fotoarchiv, č. neg. 6364/2; Návrhy A. Langer, Archiwum archidiecezjalne Wrocław (dále AAW), Spuścizna A. Langer (dále SAL), tecz. 13 – podrobněji viz dále.

8) Krovy nad objektem stájí i vozovnou jsou nové; původní krovy vaznicové soustavy se stojatou stolicí za 2. světové války vyhořely. Krovy ostatních solitérů jsou dochovány a více nebo méně při četných opravách doplněny o nové prvky.

9) Původní stav nástupu doložený pohlednicí ze soukromé sbírky P. Havrlanta, měl vstup s vraty v pravé ose, okna byla nalevo. Známě

sedlových střech vozovny a konírný jsou zabudovány vikýře novodobé podkrovní vestavby, dochována je část autentických drobných trojúhelných vikýřků s prolomením jeptiškou, které oživují střechy věží; jako krytina je použita břidlice.⁸⁾ Hmoty rohových věží jsou vnímány jako pohledový celek s oběma hlavními trakty. Provozní věž se uplatňuje dvěma fasádními plochami do náměstí a částečně konírnou překrytou plochou do nádvoří. Hlavní průčelí, ukončené vysokým trojúhelným štítem, má na střed posazený vstup, který na první pohled neprozrazuje, že jde o novotvar stejně jako sdružená okénka po jeho stranách (srov. obr. 2 a 7).⁹⁾ Druhé NP pracuje s modulem úzkých okének s trojlísty ve vrcholu, v posledním podlaží jsou velká sdružená a dále členěná obdélná či trojdílná okna, která se uplatňují také ve štítu. Pětiboké severní průčelí člení obloukové vpadliny a nároží flankují odstupněné opěráky. Sdružená obdélná okna pracují sice tradičně s ostěním, řada z nich je ale pouze dokonalým novotvarem; původní řešení dokládá dobová ikonografie (srov. obr. 2 a 8).¹⁰⁾ Fasáda do nádvoří má vstup sedlovým kamenným portálkem s nadsvětlíkem a původními dveřmi. Stejně řešený je vstup do obytné věže; na pravo od něj je dnes v širokém segmentu osazeno okno místo původního vjezdu do umývárny vozů (viz obr. 6, a také 39, 40).¹¹⁾ Ve 2. NP je trojice úzkých oken s trojlístem ve vrcholu, 3. NP se otevírá velkými sdruženými okny v obdélném sevření. Částečně se do pohledu z nádvoří promítá nárožní cimbuřím ukončený válcový arkýř. Západní průčelí, vykazující řadu záměru odpovídajících pevnostních prvků jako jsou šterbinová okénka nebo nárožní válcové arkýře na konzolách,

me také variantní řešení, které pracuje se stejnou tektonikou, ale prvky se odlišuje od autentických detailů stavby a záměrně přiznává recentní úpravu; vstup je ukončen trojúhelným nástavcem a trojdílná okna jsou položena do šířky; přes dobrý úmysl je patrné, že to neladí s celkem a zvolené řešení je citlivější, i když téměř neodlišitelné od autentických detailů (K. Gajovský, Návrh, o. c. v pozn. 7).

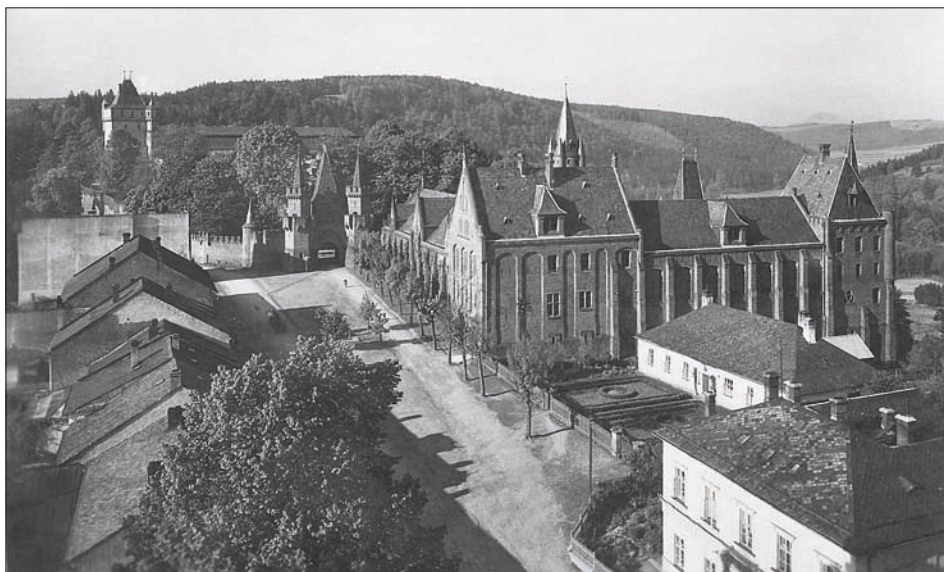
10) Např. ještě na fotografii kolem roku 1940 (soukromá sbírka P. Havrlanta). Při adaptaci v 50. letech došlo k otevření všech tří nadzemních podlaží severní fasády věže okny namísto úzkých šterbinových otvorů (K. Gajovský, Návrh, o. c. v pozn. 7).

11) Úprava provedena opět v 50. letech (K. Gajovský, Návrh, o. c.

je dnes pohledově překryto náletovou vegetací.

Půdorysně i hmotově složitý a na detail náročný útvar představuje hlavní brána. Její dominanci v sestavě objektů zakládá už převyšovaná kamenná podnož šestibokých bašt, flankujících průjezd s kovanou padací mříží. Bašty ukončuje ochoz s arkýři na krakorcích, z něhož výše vyrůstají šestiboké věžice, otočené oproti základně o 45° a proložené ve všech stranách sedlovými portálky. Věže bašt mají jehlancové zděné střechy s masivním obvodovým prstencem cimbuří, plášť mimo podnož s úzkými obdélnými okny prolamují pouze šterbinové otvory. Mezi bašty je vložena hranolová věž se střechou tvaru dláta, v pohledu z náměstí s kamennou trnoží s portálem ukončeným lomeným obloukem, které je představena cihelná zeď vymezující ochoz, a až k jeho patě převádějící opakovaný prvek lomeného oblouku; mezi vrcholy portálů je vložen reliéf s erbem knížat Lichnovských. Východně k bráně přiléhá přízemní přístavek s válcovou věžičkou s kuželovou střechou, přecházející do cihelné ohradní zdi s cimbuřím, obepínající celý zámecký areál včetně parku; zeď je založena ve svahu a jsou do ní zakomponovány dvě vyhlídkové terasy. Protější strana dvouvěží, obrácená do zámeckého areálu, je více rozvinuta do stran hranolovými přístavky s pultovou střechou, přístavby jsou umístěny před baštami. K západnímu přístavku je přisazena válcová věžička s kuželovou střechou. Věžice průjezdu stojí na představené cihlové podnoži otevřeném lomeným obloukem portálu, nároží flankují pilastry vynášející ochoz.

Vstup do nádvoří Červeného zámku v jihozápadním nároží půdorysné osnovy objektu je jednoduchá, cimbuřím vyvrcholovaná sestava široké dvoukřídlé průjezdní brány s obloukovým vrcholem a úzkého lomově ukončeného vstupu jednokřídlými vrátky; kované mříže nesou symboly Lichnovských (hrozny, knížecí koruna). Od brány se západně rozvíjí kompozice hradeb vyrůstajících v příkrém svahu k řece Moravici z vysoké kamenné základny po obvodu jižní i západní strany, do níž je na jihu

Obr. 8: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, celkový pohled na prostor náměstí s Červeným zámkem z nadhledu. Doklad původního řešení traktu vozovny a navazujících věží (soukromá sbírka P. Havlanta, asi 1940).

Obr. 9: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, interiéru velké konírny se stájovými boxy (SZMO, fotoarchiv, č. neg. A 12026, 30. léta 20. století).

zapracovaná čtyřpatrová válcová hodinová věž s terasou ukončená osmibokou jehlancovou stříškou. Nad vstupem s kamenným lomeným portálem je deska s erbem Lichnovských, helma s knížecí korunou a datací 1880. Bývalá malá vozovna je přízemní stavba s valbovou střechou s původními vikýřky. Do nádvoří je otevřena dvěma segmentově ukončenými vstupy, z nichž jeden je osazen původními dvoukřídlými vraty, druhý je nově upraven. Průčelí oživují arkýř a štít, zajímavým detailem je vyřezávaná figura draka s kladkou na vytahování materiálu na půdu. Ze západní strany je tato prozaická stavba řešena s prioritou efektu hradebního prvku; jihozápadní nároží akcentuje válcová věžice na odstupněné konzole, zakončená kuželovou střechou, a průčelí vynáší oblou-

v pozn. 7); původní stav SZMO, fotoarchiv, č. neg. 6364/2; návrhy A. Langera, AAW, SAL, tecz. 13 – podrobněji viz dále.

Obr. 10: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, interiér restaurace, stávající stav.

Obr. 11: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, interiér Velké dvorany, stávající stav.

kově spojené kamenné konzoly, jimiž hmota kovářny přechází do masivu tzv. dolních koníren, zahloubených pod nádvořím jako druhá úroveň sklepních prostor. Jejich z lomového kamene stavěná monumentální jižní zeď je rámována trojicí odstupněných opěráků a uprostřed se nachází široce rozevřený lomený vstup s kovanou mříží s datací A. D./1886, sevřený v portálovém rámování s nástavcem se sdruženým oknem a výrazným ostěním z červeného pískovce. Dlouhá západní hradební partie pracuje se symetrií – na jedné straně podnož kovářny, na druhé obytné věže – ve střední části vybíhá půlkruhová bašta; masiv souvislého zdiva porušují pouze malá obdélná okna s výrazným ostěním a parapety.

Co se týče dispozice a interiérů, nedošlo v průběhu stavebního vývoje, mimo provozní věž, k podstatným změnám v původním konceptu. Téměř všechny přízemní prostory jsou zaklenuty. Restaurace má ve 3 řadách do

8 svazkových litinových sloupů sklenutých 7 polí křížové klenby s omítanými kápěmi a žebry v režném provedení, původně po obvodu se šablonovou výmalbou (obr. 9, 10).¹²⁾ Ve vrcholu klenebních polí jsou kamenné svorníky s emblémem hroznů a knížecí korunky. V jižní části sálu je provedena úprava vložením mezistropu galerie. Na severním konci traktu jsou vyděleny zázemí restaurace a přístupová chodba, sklenuté trojicí klenebních polí ve 3 řadách s litinovými sloupky stejně jako v restauraci, což odpovídá původnímu využití pro malou konírnu. Na zásah do původní dispozice upomíná široký portál průchodu z „malé stáje“ do provozní věže, zakomponovaný dnes jako nika na podestě recentního schodiště a potvrzující existenci nástupu středem stejně jako u „velké stáje“ (viz obr. 9). Interiér provozní věže prošel radikální přestavbou při rekonstrukci v 50. letech, kdy byla posílena jeho funkce komunikačního článku vložením dalších schodišťových útvarů.¹³⁾ Zachováno zůstalo předsálí dvorany se síťovou klenbou s cihlovými žebry, kamennými konzolkami a rozetovými svorníky. Velká dvorana-kočárovna je nově zaklenuta síťovou klenbou s cihlovými žebry, omítanými kápěmi a kruhovými kamennými svorníky; na straně do nádvoří nasadá na kamenné konzoly, na protější straně na okosené pi-

lastry (obr. 11).¹⁴⁾ Obvod žeborů původní klenby byl dekorován šablonovou malbou (obr. 12).¹⁵⁾ Bezprostředně s kočárovnou související původní umývárna vozů, zaklenutá dvěma poli křížové žebrové klenby, náleží již k přízemí obytné věže. Tamtéž se dále nachází jediná místnost s dřevěným trámovým stropem; zachovaly se i masivní, hlubokou řezbou pojednané dveře. Schodiště s kamennými stupni je dochováno v původní pozici, podestové útvary mají křížové žebrové klenby.

12) SZMO, fotoarchiv, č. neg. A 12026, asi 30. léta 20. století.

13) K. Gajovský, Návrh, o. c. v pozn. 7.

14) Klenba je provedena jako kopie po zřícení původní síťové klenby při požáru v roce 1972. Je vyzvednuta jako železobetonová skořepina s žebry z cihlových tvarovek a se svorníky. Klenba a strop nad ní byly provedeny jako samostatné nosné konstrukce. Cihelné tvarovky pro žebra, svorníky a klenáky byly vyrobeny nově, ale použity byly i dochované původní prvky.

15) Fotografie interiéru vozovny z doby kolem roku 1940 (ze soukromé sbírky P. Havranta).

Obr. 12: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, interiér vozovny z doby kolem roku 1940, jediný zatím známý doklad prostoru, dochovaný v nízké kvalitě (soukromá sbírka P. Havrlanta).

Nástupní partii dominuje průjezd s cihlovou paprsci-tou šestidílnou klenbou s kamennými žebry a kruhovými svorníky s reliéfním dekorem. Protilehlé vstupy do prostor v podvěží jsou řešeny v ústupkovém portálu s vlastním portálovým prvkem s trojlístem ve vrcholu. Na východní straně situovaná původní vrátnice je zaklenuta dvěma poli omítané křížové klenby s cihlovými žebry a hladkými svorníky. Koncová prostora s kruhovou věží má stájovou klenbu. Z jihu přístupná čtvercová předsíň je i v interiéru řešena v režném zdívu, žebra hvězdnicové klenby nasadají na konzoly s antropomorfními reliéfy, čtveřici svorníků zdobí reliéfy. Přílehlá původní sedlárna má křížovou klenbu s režnými žebry a omítanými kápěmi ve třech polích, stejně zaklenuta je vedlejší prostora s nástupem z průjezdu.

U dolních koníren, mimo dvojici místností s valenou klenbou u nástupu, je ústřední prostor zaklenut cihlovými valenými klenbami na pasech ve tvaru lomených oblouků, svedenými do středových 4 hranolových pilířů; v 50. letech 20. století byla hlavní prostora zkrácena o 1 pole přezděním a přestropením v severní části.¹⁶⁾ Na funkci koníren upomínají žlaby.¹⁷⁾ Ve 2. podzemní úrovni je dále podsklepena obytná věž, a to křížovou žebrovou klenbou ve dvou místnostech, prostupující klenebními útvary do 1. PP, kde je další prostora s křížovou žebrovou klenbou a místnost s valenou klenbou. V navazující přezděné části dolních koníren vznikla dvouprostorová partie s valenou klenbou podepřená pilířem křížového průřezu. Sklepy s betonovými stropy v obou podlažích pod provozní věží, rozšířené ještě pod navazující část konírny, jsou v současné podobě novodobou záležitostí.¹⁸⁾

ZROD MYŠLENKY – CARL JOHANN BOGISLAW LÜDECKE

Na počátku každé stavební akce stojí myšlenka, nejprve záměr investora, formulujícího především potřebu – účel, který má stavba naplnit, a poté navazuje tvůrce – architekt, stavební inženýr, zednický mistr, který hledá tvar, výraz; obojí prochází vývojem, v jehož průběhu se třebí názory obou stran až k finálnímu sblížení a splnutí ideje a formy. Investor byl jediný – kníže Karel Maria Lichnovský, tvůrci – naplňovatelé zadání byli tři v pořadí Carl Johann Bogislaw Lüdecke,¹⁹⁾ Alexis Langer, oba z Vratislavi, a Ernest Händel z Výmaru.

Karel Maria, druhý syn knížete Eduarda Lichnovského, se stal majitelem Hradce nad Moravicí v roce 1857. Zámek s velkostatkem koupil od svého mladšího bratra, hraběte Roberta Lichnovského, děkana, archiváře a kustoda metropolitní kapituly v Olomouci. Karel Maria tehdy již spravoval také rodinné majetky v pruském Slezsku, které na něj přешly v roce 1848 po smrti nejstaršího z bratrů, knížete Felixe Marii Lichnovského. Jeho tamějším sídlem byl barokní zámček v Křižanovicích, který dal v roce 1856 přestavět v duchu neogotiky.²⁰⁾ V kontaktu s progresivním uměleckým prostředím pruského Slezska, které intenzivně vstřebávalo evropské kulturní proudy z oblastí centrálního Německa a Rakouska i odrazy dobové anglické a francouzské vlny, nacházel kníže Lichnovský podněty také pro velkorysé a promyšlené na sebe navazující přestavbové aktivity na Hradci, kde se objevuje systematicky od roku 1860.

Představa knížete o komplexu nových ustájení koní a vozů²¹⁾ s rovnocennou funkcí nástupního partu od městčka a uzavřením panského sídla do vlastní intimity na

19) Carl Johann Bogislaw Lüdecke (1826 Štětín – 1894 Vratislav) studoval na berlínské Akademii, kde byl žákem Wilhelma Stiera a Augusta Stülera. Kolem roku 1856 se objevuje ve Vratislavi, tam patřil k váženým osobnostem. Byl členem Královské pruské komise pro stavební památky ve Vratislavi a spolku Schlesische Alterthums-Gesellschaft. Učil na Kunst- Bau- und Handwerkerschule, v letech 1875–1881 řídil Breslauer Kunstschule. Roku 1880 byl přijat za mimořádného člena Akademie der Kunst. Jeho tvorba se pohybuje mezi neorenesancí a neogotikou.

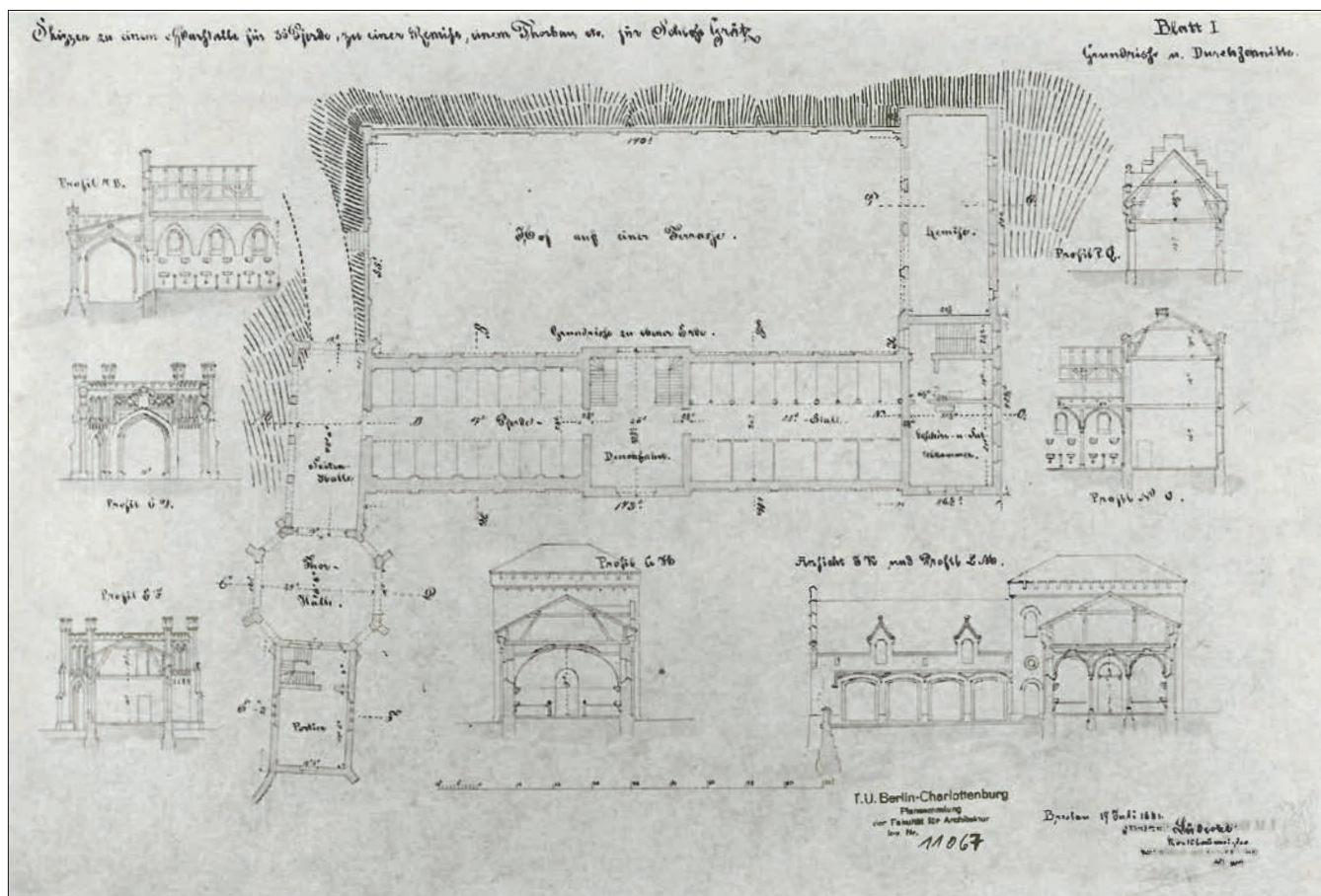
20) Autor přestavby není uveden, ale právě v tomto roce se objevuje ve Vratislavi Carl Lüdecke. Zda se podílel již na této přeměně zámku, není sice možné s jistotou potvrdit, jisté však je, že byl autorem dalších úprav – přístavby věže a rizalitu se schodištěm a stupňovitým štítem, jak potvrzuje signovaný a 22. února 1872 datovaný pláněk ve fondu TU Berlín - Architekturmuseum der Technischen Universität Berlin (dále ATUB), inv. č. 10877; k nahlédnutí na internetových stránkách www.ub.tu-berlin.de/architekturmuseum/. Tento údaj uvádí také I. Kozina, *Palace i zamki na pruskim Górnym Slasku v letech 1850–1914*. Katowice 2001, s. 75. Na úpravách zámku se v roce 1879 podílel také Ernest Händel z Výmaru.

21) Empírové přístavby vozoven a skleníků s oranžérií za jižním křídlem zámku, postavené Janem Mihatschem z Krnova po požáru v roce 1796 a dále procházející jistými korekcemi v architektonickém ztvárnění, již nevyhovovaly nejen provozu, ale především po stránce nově nastavené estetiky forem.

16) Úpravy byly provedeny v 50. letech v souvislosti se zbudováním skladu paliva kotelny (K. Gajovský, *Návrh*, o. c. v pozn. 7).

17) Jejich způsob instalace, kdy nejsou zabudovány napevno, ale pouze představené u obvodových stěn a posazené na cihelných pilířcích, vypovídá o jejich dodatečném vložení.

18) Sklepy byly zřízeny jako skladové zázemí restauračního provozu (K. Gajovský, *Návrh*, o. c. v pozn. 7).

Obr. 13: Hradec nad Moravicí, Červený zámek – C. Lüdecke, návrh hospodářského areálu, zákres půdorysu přízemí se zakomponováním do terénu a rozvedením pohledových detailů řešení, 6 řezů s vyznačením v půdorysu, 1861 (ATUB, inv. č. 11067).

jižní parkové straně, byla v určení a vymezení obou prostor patrně již od počátku jasná a neměnná.²²⁾ Na rozdíl od předchozí upozaděné výstavby za jižním křídlem zámecské architektury, která jakoby zůstávala nadále ukotvená v podřadné poloze někdejšího malého dvora – hospodářského zázemí středověkého hradu,²³⁾ byl v malebných formách empírové architektury, tady mělo vyrůst dominující předpolí s dobře maskovanou funkcí provozních staveb ani náznakem tímto prozaickým zadáním diskriminované, naopak vysílající do okolí signál o nedobytné pevnosti, hrdém panském sídle s hluboko zakořeněnou tradicí. Tato výstavbě padla za oběť také téměř celá západní strana náměstí s měšťanskými domy čp. 13–17.²⁴⁾

22) Z koncepčního hlediska je nutno ocenit logiku investora – knížete Karla Marii Lichovského, protože zpracování prvních studií již na samém počátku přestavbových aktivit v letech 1861 a 1862 vypovídá o promyšlené transformaci celého zámecského komplexu, prováděné s výchozí historickou osnovou. Původním záměrem řešení celého zámecského komplexu zřejmě bylo uzavřít areál z obou stran pompézními nástupy. Ne vše se ale naplnilo. Obětované empírové přístavby vozoven a skleníků s oranžérií za jižním křídlem zámku nebyly nahrazeny jižním parkovým nástupem s dvojicí strážních věží a efektními konstrukcemi skleníků, jak jsou nakresleny na ne-signovaném akvarelu (patrně Ernest Händel) ve sbírkových fondech SZ Hradec nad Moravicí. Takto proponovaný prostor měl zřejmě sloužit uzavřené elitní společnosti, které by zajišťoval dostatečné soukromí, izolaci od okolního světa a iluzi „návratu k přírodě“ přímým napojením na rozlehlý park. Postavena byla pouze jedna z věží – dnes nazývaná Bílá věž.

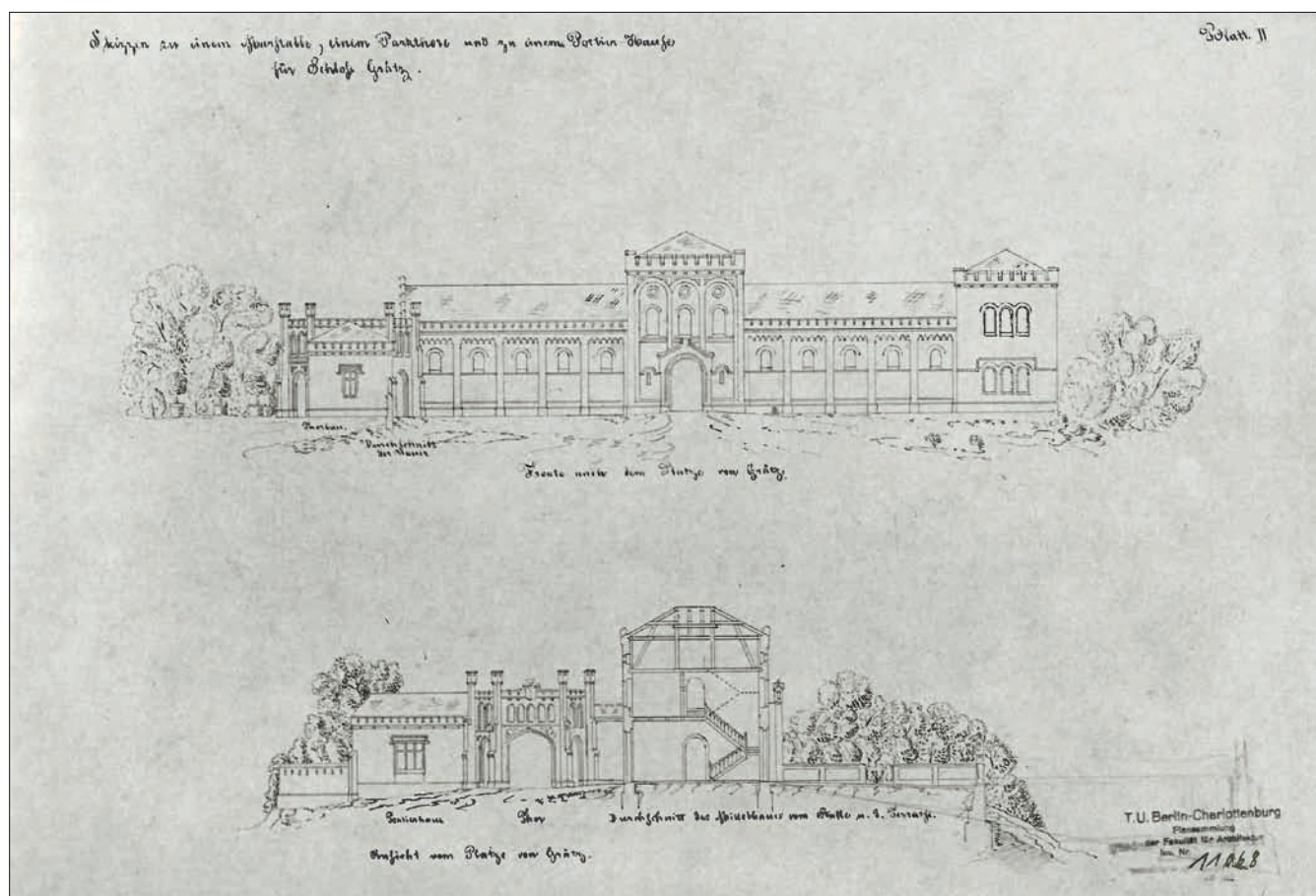
23) Takto je prostor za jižním křídlem identifikován v A. Turek, Dějiny, o. c. v pozn. 3, s. 24.

24) A. Grúza, o. c. v pozn. 3, část B, s. 76 dle srovnání s indikační skicou stabilního katastru z roku 1836 uvádí, že šlo o domy čp. 15–19;

Forma se ale rodila celá desetiletí. První studie na stavbu nových hospodářských objektů na severním předpolí zámecského areálu krystalizovaly současně s modernistickou novogotickou transformací Bílého zámku, a to v gesci téhož autora – Carla Lüdeckeho.²⁵⁾ To, jak by ztvár-

R. Rosová s odkazem na archivní zdroje SOKA Opava, Archiv obce (dále AO) Hradec, inv. č. 27, Zemský archiv Opava (dále ZAO), Stabilní katastr slezský IV. – indikační skica, inv. č. 101, sig. SL 154 píše, že šlo o objekty čp. 13–17.

25) Působení C. Lüdeckeho na Hradci bylo v odborných periodikách a kompendiích donedávna spojováno pouze s tímto starším objektem, mimo zjištění, poprvé uvedená v D. Kouřilová, Umělecko-historická analýza, o. c. v pozn. 3, s. 61–64, příloha č. 1, kde je uveden materiál nadešlý jako „Průzkum stavebních plánů objektů Krajského osvětového střediska na Hradci u Opavy“ se soupisem plánových položek, které se před šesti desetiletími ještě nacházely v tzv. „starém archivu“ na zámku v Hradci nad Moravicí. Průzkum, provedený v lednu 1954 Bohuslavem Valáškem, je komentovaným seznamem hospodářských map, stavebních plánů, projektů a nákrešů převážně z 19. století. Zásadní je konstatování autora: „Zvlášť pozoruhodné jsou skici projektů k stájím pro 35 koní, k věži a remíze z let 1861/1862, vypracovaných na objednávku Carla Marii Lichovského krajským stavitelem C. Lüdeckem z Vratislavi.“ Zdrojem dalších informací byl tamtéž na s. 65–68, příloha č. 2, 3 přepsaný protokol „Seznam starých plánů zámku Hradec u Opavy, odevzdaných 8. XI. 1949 p. V. Kolářovi v Ostravě k ofotografování“ kde můžeme s Lüdeckého materiálu pro stavby Červeného zámku ztotožnit: projekty koníren z let 1861 a 1862, západního traktu koníren z roku 1861. Z dalšího nedatovaného soupisu pak lze k Červenému zámku přiřadit: návrh na postavení konírny z roku 1861, pohled na konírny a remízu z roku 1861, pohled na vstupní bránu do parku z roku 1861, pohled na konírny a remízu z roku 1862. U některých položek jde zřejmě o identickou plánovou dokumentaci. Z těchto materiálů se však nedochovalo ve zbytku starého archivu na zámku nic. Podrobněji dále k tématu D. Kouřilová, Carl

Obr. 14: Hradec nad Moravicí, Červený zámek – C. Lüdecke, návrhy hospodářského areálu, východní průčelí konírný se středovým modulem průjezdního rizalitu a vstupní brána s vrátnicí v pohledu od městečka, 1861.

nil zadání na dostavbu koníren, vozoven a brány s vrátnicí, čteme ze tří listů signované dokumentace, datované 17., 18. a 20. července 1861 ve Vratislavi, a znovuobjevené v archivu Technické univerzity v Berlíně. Jedná se pouze o návrhy – skici, nikoliv o projektovou dokumentaci. Na prvním návrhu je zakresl pŕodorysu pŕízemí se základním zakomponováním do terénu a rozvedením pohledových detailů řešení na jednom pohledu s řezem a dalších šesti řezech s odpovídajícím vyznačením v pŕodorysu (obr. 13).²⁶⁾ Situování dostaveb a základní pŕodorysný rozvrh lze v zásadě pojmát jako východisko pro o deset let později a jiným tvůrcem – Alexisem Langerem navrženou a realizovanou stavbu. Východní stranu do náměstí vymezuje konírna se středovým, oboustranně rizalitově vysunutým nástupním modulem se schodištěm, jak ho v první variantě pŕodorysného řešení respektoval také A. Langer (srov. obr. 16).²⁷⁾ Na ni se napojují na severu křídlo vozoven a na jihu vstupní brána s vrátnicí. Na západní straně vymezuje nádvoří hradba zapuštěná do příkrého svahu ostrohu a kopírující terén v navazující jižní partii.

Na dalších dvou výkresech řeší Lüdecke pohledy fasád; na prvním západní fasádu konírný se středovým modulem průjezdního rizalitu a vstupní bránu s vrátnicí v po-

hledu od městečka, na druhém pak protější strany obou seskupení (obr. 14, 15).²⁸⁾ Lüdecke se tady vyjadřuje ve velmi střízlivých horizontálně rozvíjených formách s minimálním převýšením v rizalitových partiích. V detailu užívá osvědčené tvarosloví tudorských oblouků, stupňovitých štítů, zubořezu a věžiček, jak je známe již z jeho návrhů na neogotické úpravy Bílého zámku se znatelnou inspirací anglickou gotikou. Celek působí hodně statickým dojmem a jediným dynamičtější detailem je řešení vstupní brány na pŕodorysu jakéhosi vloženého rondelu. Na dalších dvou dokumentech je založení základů jednotlivých staveb a rukou psané Lüdeckeho poznámky, v nichž se například zmiňuje o „bráně s domem vrátného ve spojení s maštálí pro 40 koní“, dále o „vytvoření průjezdu do dvora s terasou“.²⁹⁾ Zatím nezodpovězenou zůstává otázka, proč nedošlo k realizaci těchto Lüdeckeho návrhů,³⁰⁾ přičemž záměr přetrvál a došel naplnění s odstupem jednoho desetiletí. To již ale Karel Maria Lichnovský svěřil zakázku

28) ATUB, inv. č. 10068, 10069.

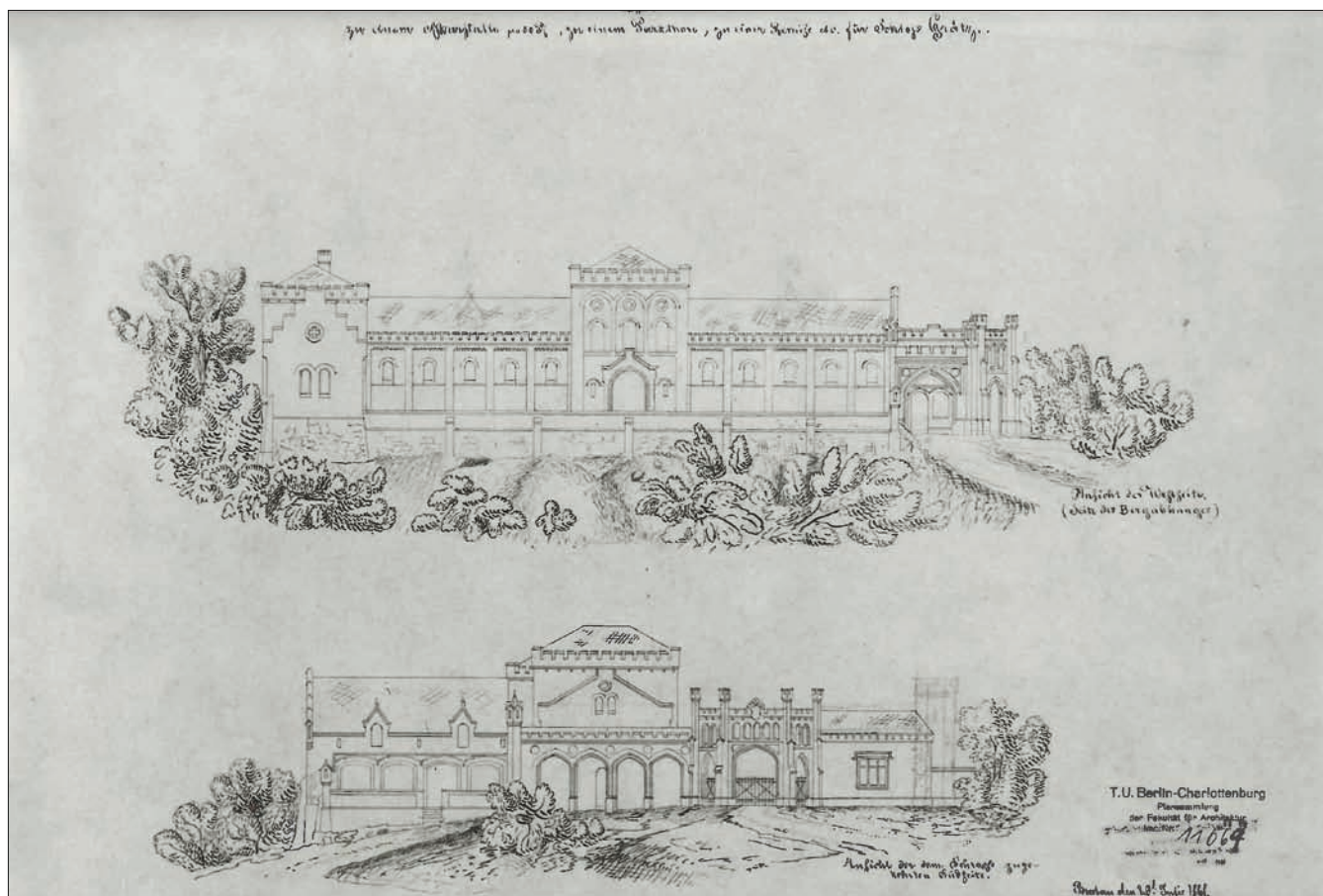
29) Tamtéž, inv. č. 10057, 10065/1.

30) C. Lüdecke neměl šťastnou ruku při tvorbě tohoto typu architektury, podobně nebyl realizován jeho projekt hospodářských staveb a brány u paláce ve Falkenbergu z roku 1860 pro hraběte Friedricha Wilhelma von Praschma, pojatý v duchu německé neorenesance, která byla příliš křehká pro naplnění zadání. Ve vztahu k přístavbě vozoven na Hradci stojí za zmínku, že představovala shodnou funkční náplň, tj. komplex vozoven, stájí a hospodářských staveb s branou. Hrabě F. Praschma nakonec svěřil zakázku mladému drážďanskému architektovi Carlowi Pieperowi, žáku Friedricha von Schmidta, známému tvůrci vídeňské radnice, který v roce 1869 bránu i vozovny realizoval.

Johann Bogislaw Lüdecke a jeho vize přestavby zámku v Hradci nad Moravicí. Čas vrátit neumíme, ale umíme se vrátit v čase, in: Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis 3, 2010, s. 95 až 120.

26) ATUB, inv. č. 11067; k nahlédnutí na internetových stránkách www.ub.tu-berlin.de/architekturmuseum/.

27) AAW, o. c. v pozn. 7.

Obr. 15: Hradec nad Moravicí, Červený zámek – C. Lüdecke, návrhy hospodářských budov, západní strana koníren a pohled na jižní stranu k zámku, 1861 (ATUB, inv. č. 11069, [http: Hradec nad Moravicí, Červený zámek](http://hradecnadmoravici.cz)).

Alexisi Langerovi,³¹⁾ nesmiřitelnému rivalovi Carla Lüdeckeho, podle jehož návrhů byl komplex budov Červeného zámku nakonec postaven.

31) Alexis Langer (1825–1904) je autorem řady návrhů sakrálních objektů ve Slezsku, Velkopolsku a v Pomorí a několika profánních staveb. Vytvořil na 90 projektů s rozpracováním zadání ve více verzích, z toho 70 byly sakrální stavby; realizováno ale bylo jen 20 kostelů, 3 kaple a 4 zakázky staveb světského charakteru. Mimoto vyprodukoval obrovské množství nákrešů interiérového a bohoslužebného vybavení kostelů (oltáře, ambony, varhany, monstrance, ad.). Vzděláním architektem nebyl, byl ale špičkovým stavitelem – stavebním mistrem (Mauermeister); jeho talent, píle a obrovská intuice pro kompozici hmot a architektonický detail vyrovnávaly handicap vzdělání. Langer zajímal především katolický kostel, kde se zásadně vyjadřoval v jediném stylu – neogotice. Umělecky i ideově byl svázán s kolínskou neogotikou, výrazně byl ovlivněn díly jejich čelných představitelů – Friedricha Schmidta a Vincenze Statze; také byl již ve své době nazýván „wroclawským Statzem“. Dalším zdrojem inspirace mu byla místní – slezská středověká gotická produkce. U profánní architektury, hlavně v raných dílech, se Langer přidržel forem aplikovaných berlínskou školou čerpajících z anglické neogotiky, případně francouzských vzorů. Přelomová pro Langra byla účast v konkurzu na votivní kostel ve Vídni roku 1854, stavěný jako poděkování za ochranu císaře Franze Josefa při atentátu na jeho osobu. Langrův projekt sice nezvítězil (vítězem byl Rakušan Heinrich von Ferstel), ale vešel do povědomí jury. Nejvýznamnější etapou jsou pro Langera léta 1862–1868, kdy se stává uznávaným a respektovaným architektem vřatislavské diecéze. Přicházejí velké zakázky od biskupa Heinricha Förstera, přezdívaného „Kirchbauer“ pro jeho obrovskou aktivitu při budování kostelů, například kostel Nanebevzetí Panny Marie v Katovicích, ale i z obcí jako byl velký trojlodní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Bielawie. Architekturu, která zásadně ovlivnila další budoucnost umělce, byla druhá zakázka biskupství, kostel sv. Michaela ve Vřatislavi. Langer tady navázal na katedrální středověké stavby, objekt navrhl jako trojlodní dvouvě-

OBNOVENÍ ZAKÁZKY A NALEZENÍ VÝRAZU – ALEXIS LANGER

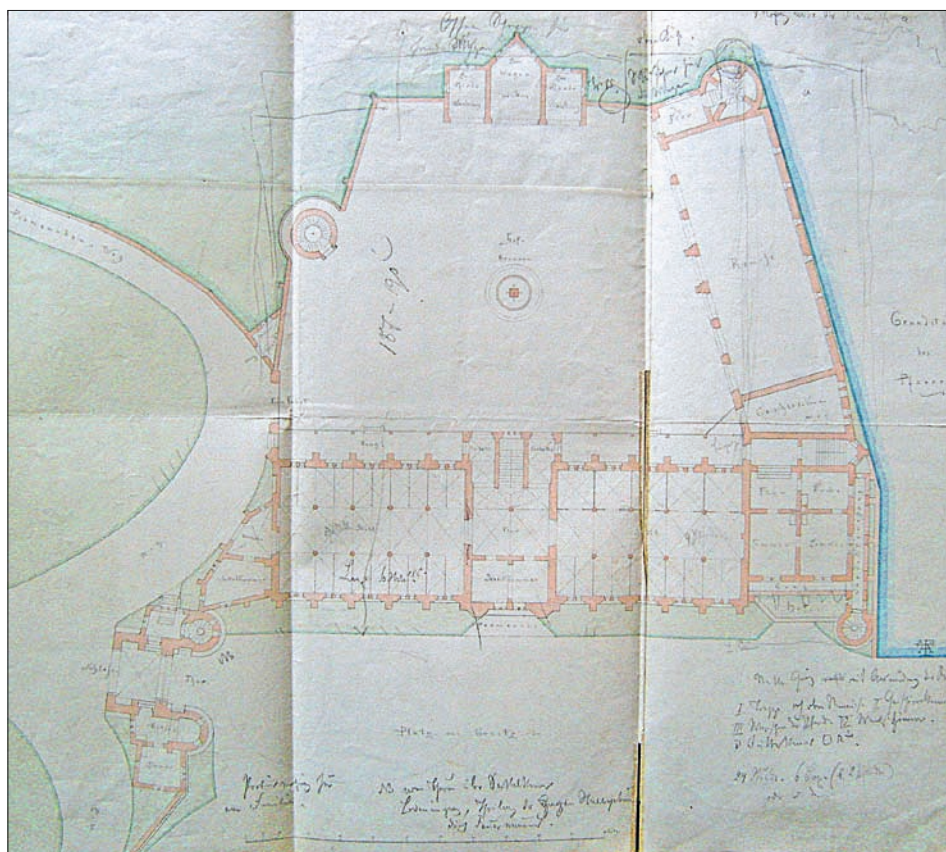
V Arcidiecézním archivu ve Vřatislavi byl v bohaté pozůstalosti Alexise Langera identifikován soubor 71 návrhů pro přístavbu Červeného zámku, který znamenal zásadní zvrat a posun v bádání k danému tématu. Část materiálů tohoto fondu zpracovala v obsáhlé monografii o Alexii Langerovi A. Zablocka-Kos.³²⁾ Soubor obsahuje půdorysy a pohledy ve více variantách, řezy, řadu detailů, precizně vykreslené profily kamenických prvků i klempířský detail; většinu návrhů jsme schopni identifikovat v reálu na budovách Červeného zámku, některé zůstaly v poloze nerealizovaných solitérů. Převážná část materiálů je s uvedením měřítka ve stopách, datovaná a au-

žovou bazilikou s transeptem a dlouhým presbytářem; jako vzor mu zřejmě posloužil návrh votivního kostela pro Vídeň. Stavba Langerovi nepřinesla štěstí; 8. 5. 1868 se zřítíla před necelým rokem postavená severní věž. Langer byl ze stavby odvolán (dostavba byla svěřena C. Lüdeckemu) a nastalo období absolutního výpadku práce na poli sakrální architektury a nuceného přechodu k tvorbě pro aristokracii. Tehdy také dochází na stavbu Červeného zámku v Hradci nad Moravicí. Tady měl Langer jednu z posledních příležitostí vypořádat se s C. Lüdeckem, jehož návrhy pro shodné zadání nebyly před deseti lety přijaty. Langer si tuto šanci nenechal ujít!

32) A. Zablocka-Kos, Sztuka – Wiara – Uczucie. Alexis Langer – slaski architekt neogotyku. Wrocław 1996, s. 146–150, 272. Paní A. Zablocka-Kos již v roce 1992 kontaktovala v dané záležitosti Správu zámku Hradce nad Moravicí a díky tomu jsem se tématu mohla věnovat již v krátké informační studii D. Kouřilová, Tvůrčí podíl architekta Alexise Langera z Vřatislavi na stavebách areálu Červeného zámku v Hradci nad Moravicí, in: Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice, Sychrov 1997, s. 112–116.

torsky signována monogramovou signaturou „AL“³³⁾ - Alexis Langer; řada plánů je v levém horním rohu opatřena tištěným nebo vtačovaným razítkem „Alexis Langer-Architect-Breslau“. Datace odpovídá formování záměru „dostaveb“ Červeného zámku – období let 1872–1874; u pohledů je zakresleno situační a půdorysné schéma. Dochované nákresy neobsáhly celý komplex budov, komparovatelné partie jsou však dostatečně charakteristické. Dalším širokým informačním zdrojem je obsáhlá plánová dokumentace k realizačním fázím v Zemském archivu v Opavě.³⁴⁾ Díky těmto velkým konvolutům plánových a kresebných podkladů lze podrobně sledovat peripetie zrodu architektury Červeného zámku.

Pro uchopení stavby jako provozního celku je na místě souhrnně definovat původní funkce určujících prostor (sleduj na historických půdorysech obr. 16–18 a obr. 47).³⁵⁾ Dvouvěž s průjezdem (Thorhaus – 1.27), vrátnici (1.28) s navazujícím zázemím (kuchyně, komory, spižírny – 1.29), na protilehlé straně samostatná místnost (1.25) a bašta s točitým schodištěm s nástupem z průjezdu (1.26), předsíní (1.1) a sedlárna (1.24). Předsíní lze zřejmě ztotožnit s blíže neurčeným prostorem v popisu konírny v roce 1890, pojmenovaným jako tzv. knížecí chodba, respektive knížecí předsíní.³⁶⁾ Stáje (Stadtseite, Ringseite) s patrovou nástavbou byly rozděleny na velké a malé stáje; malá stáj (Kleiner Stall) je totožná s dnešní kuchyní (1.7, 1.9, 1.10) a přístupovou chodbou (1.6), velká stáj (Grosser Stall) s restaurací včetně novodobě upravené části (1.2 až 1.5); k nádvorní fasádě se přimykají nástupní předsíně (1.8, 1.40) a v patře byly pokoje kočích. Kočárovna, známá také pod názvem velká vozovna (grosse Wagenremise, Remise), dnes totožná s Velkou dvoranou (1.19). V dispozici

Obr. 16: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, půdorys, 1. varianta, asi 1872 (všechny návrhy A. Langer na obr. 16–31, 33–34, 36–45 jsou uloženy v AAW, SAL, tecz. 13; reprofoto všech jeho návrhů R. Rosová).

výrazně přestavěná provozní věž spojovala stáje s vozovnou a plnila funkci obslužného zázemí se servisem pro ustájené koně; byly tady komora na krmivo, místnost na nářadí, strážnice, místnost pro štolbu a umývárna koní (1.18). Druhá věž, nazývaná Moravická podle polohy nad řekou Moravicí, sloužila hlavně k ubytování hostů;³⁷⁾ odpovídá tomu i její situování v atraktivní poloze s výhledem do krajiny. Místnost s trémovým stropem v přízemí (1.21) lze ztotožnit s tzv. staroněmeckým pokojem, jak ho uvádí popis z roku 1890 a ještě podrobnější inventář z roku 1913 či popis z roku 1945. Pokoj sloužil patrně jako společenská místnost, jak tomu odpovídalo vybavení včetně malířské výzdoby.³⁸⁾ Z něj se dnes přechází do umývárny vozů (1.20) s původně již zmíněným samostatným nástupem přímo z nádvoří (viz obr. 6) a dalším propojením s vozovnou, k níž provozně náležel.³⁹⁾ Zvláštní místo patří dolním konírnám; využití původně sklepních prostor pro tyto účely souviselo zřejmě až s příchodem armády do areálu.⁴⁰⁾ V provozním schématu sehrávaly roli i jakési zkrá-

33) A. Zablocka-Kos spatřuje v tomto podpisu formou iniciál vazbu na německou tradici, konkrétně podpis Albrechta Dürera – osobnosti, která byla absolutním ideálem romantiků (A. Zablocka-Kos, o. c. v pozn. 32, s. 213).

34) ZAO, fond Velkostatek (dále Vs) Hradec.

35) Historické půdorysy AAW, o. c. v pozn. 7; barevné vyhodnocení stavebněhistorického vývoje objektu, (R. Rosová, D. Alterová, P. Maren), zakreslené do upraveného zaměření stávajícího stavu (Ing. arch. J. Hanuška, Ing. arch. A. Řehulka, Architektonická kancelář, s. r. o. I. D. E. A., Opava, 2009).

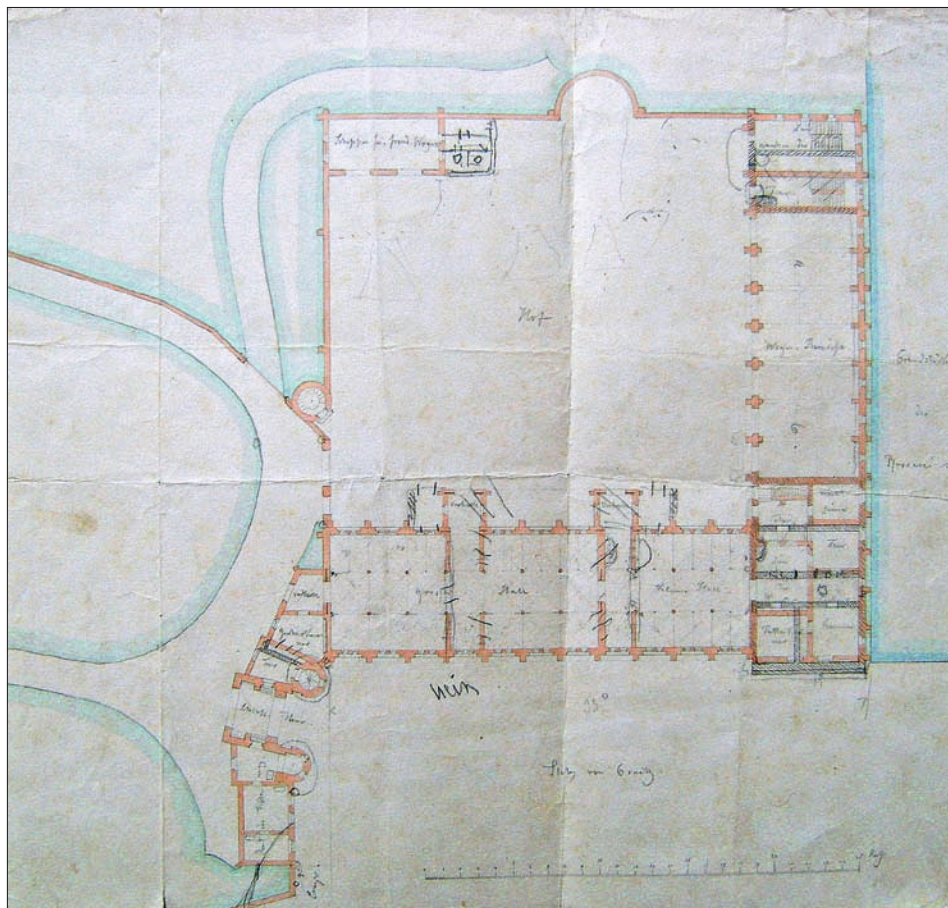
36) Vývoj byl v tomto prostoru složitý a nakonec realizovanou variantu de facto podchycuje až zakreslení současného stavu. Jelikož se všechna další projekční řešení stavebních úprav, jak je známe z pozdější doby (z let 1912, 1940, 1954, 1967, 1993), nevěnovala prostoru vstupní brány, lze důvodně předpokládat, že nedošlo od doby zbudování v této partii k žádné zásadní změně a představuje tak nejautentičtější dochovaný prostor Červeného zámku, i když není doložen přímo historickým zákresem.

37) Toto bylo možné vyvodit z dobových popisů zmiňujících například 6 hostinských pokojů se zelenými kachlovými kamny. ZAO, Vs Hradec, inv. č. 37, 39, 41 – popisy z let 1890, 1904 a 1913.

38) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 37, 41; inv. č. 689, kart. 189; píše se tady o vyřezávaných dubových dveřích (dochovány dodnes), parketové podlaže, zelených staroněmeckých kachlových kamnech a staroněmeckých malbách s nápisy různých rčení. Nejpodrobnější popis z roku 1945 uvádí, že stěny byly do výšky postavy (180 cm?) obloženy modřínem a výše pokryty plátnem délky 18 cm a výšky 135 cm s olejovou malbou rytířů na koních, motivy turnajů a textů pořekadel.

39) Korekce komunikačních tahů otevřením vstupu mezi staroněmeckým pokojem a umývárnou je z pohledu historické funkce nelogická; vyhovuje však novému provozu jako zázemí sálu.

40) Armáda tady „hospodařila“ v letech 1914–1927; konírny byly nejpr-

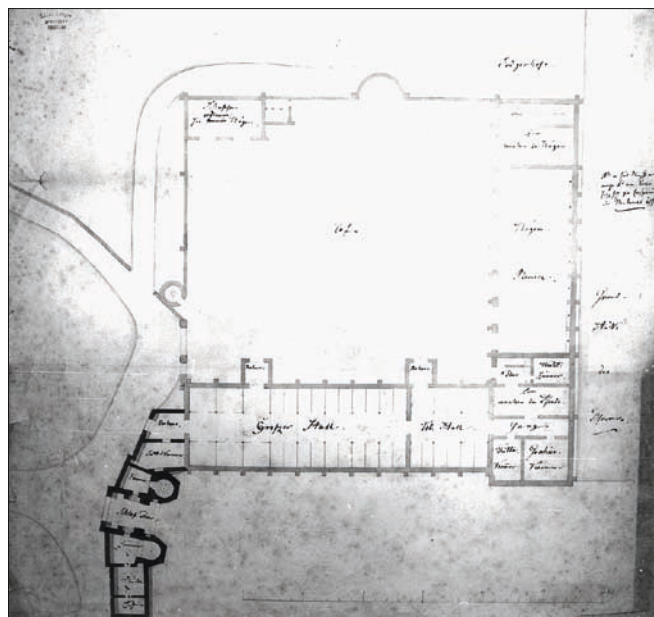

Obr. 17: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, půdorys, 2. varianta, asi 1872.

cené obslužné trasy, spojující relevantní nadzemní a podzemní prostory; z nádvoří se totiž dalo projít z hodinové věže přes úzkou chodbičku do dolních koníren, tam pak po kamenné zídce po obvodu východní stěny až do Moravické věže.⁴¹⁾ Tento propojený okruh umožňoval snadnější obsluhu rozlehlého prostoru. Půdorysné zakreslení celého areálu Červeného zámku přesvědčivě dokládá jeho genezi. *Varianta 1* působí poněkud nevyváženě dynamikou dispozičního rozložení, kdy jediným pevně ukotveným objemem v pravoúhlé pozici je konírenský trakt. K nakoso položenému traktu vozovny se v severozápadním nároží přimyká velká kruhová bašta, na straně do západního svahu je uprostřed nasazena bašta s břitem, strana k zámku a se vstupem naznačuje poměrnou pohledovou členitost; oproti statickému klidu návrhu Lüdeckého jde o zásadní obrát; pouze idea středem průchozího stájového křídla s oboustranně vytaženým rizalitem se přenáší i v tomto řešení (obr. 16).⁴²⁾ Přes pracovní verzi s mnoha škrty a překreslováním se Langer dopracovává k *variantě 2*, v níž byla kruhová bašta v severozápadním nároží nahrazena hmotově

zarovnanou kvadratickou věžicí, bašta v západní hradební frontě se ustálila v klasičtější a nakonec realizovaném půlkruhovém tvaru, v jihozápadním nároží začal krystalizovat objem malé vozovny. U konírenského traktu vypouští středový nástupní rizalit a nastoluje verzi dělení interiéru stáji na více vzájemně provázaných symetricky vydělených prostor s vytažením do nástupních útvarů předsíní ze strany nádvoří (obr. 17).⁴³⁾ Poslední a logicky nejbližší realizované stavbě je *varianta 3* opatřená razítkem: „Alexis Langer-Architect-Breslau“, kde se již stabilizuje i dispoziční řešení koníren se dvěma asymetricky rozloženými prostorami velkých a malých stáji, s boxy stání pro koně po obvodových stranách a širokou středem průchozí obslužnou chodbou (obr. 18).⁴⁴⁾ Že tvůrčí hledání formy přechází do fáze realizace, dokládá shodný půdorys s vepsanými poznámkami, opatřený v pravém dolním rohu razítkem opavské stavební firmy „Franz Hruschka“.⁴⁵⁾

V popisu v inventáři z roku 1913 se uvádí v malé stáji 9 dřevěných stání s železnými sloupy, ve velké stáji pak 19 dřevěných stání.⁴⁶⁾

Obr. 18: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, půdorys, 3. varianta, asi 1872.

ve zabrány pro potřeby koňské nemocnice, po 1. světové válce od listopadu do srpna 1920 tady byla ubytována 1. baterie 4. dělostřeleckého pluku. Roku 1917 se projednávaly požadavky vojska na další kapacity a poprvé je mezi jinými nárokovánými prostory zmíněna „sklepní stáj“ jako patrně označení dolní konírny – původně sklepa (ZAO, Vs Hradec, inv. č. 559).

41) Případné schody z této nízké zidky do sklepa, po kterých se nedochovály žádné stopy, mohly být vyvedeny až v dnešní vydělené a ve spodní úrovni zasypané prostře v severní části spodních koníren.

42) AAW, o. c. v pozn. 7.

43) Tamtéž.

44) Tamtéž.

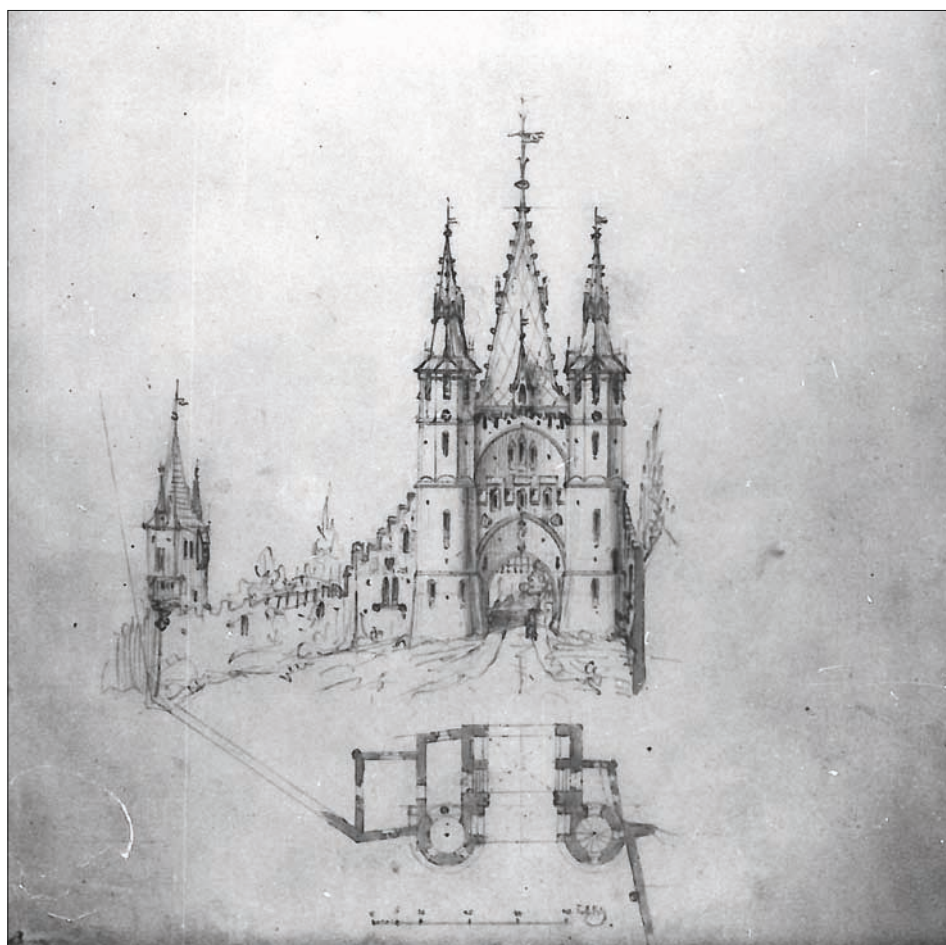
45) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 554.

46) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 41.

Nejdelším procesem hledání optimálního řešení procházel vstupní blok s dvouvěžím, jak dokládají všechny uvedené půdorysy a samozřejmě i pohledy fasád, přičemž žádná zcela neodpovídá realizaci. Posuny se týkaly dispozičního řešení i korekcí formy, kdy se především obměňoval tvar bašt. Na posledním celkovém půdorysu – variantě 3, je partie vstupního dvouvěží čitelně překreslena, pro tento upravený stav existuje navíc separátní zákres, který odpovídá nové situaci jak dispozičním členěním, tak tvarovou korekcí – posunem od původně uvažovaných velkých kruhových bašt vstupní brány, jež jsou zachyceny ve stavu před úpravou na „pracovním“ půdorysu F. Hruschky, k baštám tvaru víceúhelníku.⁴⁷⁾ Ale ani tento výkres, označený jako půdorys zámekové brány a opatřený autorskou signaturou „AL“, nedokladuje konečné řešení složité struktury vstupní brány, protože stále neodpovídá situaci z pohledu od zámku, konkrétně řešení koncových partií v místě přechodu do ohradní zdi obepínající areál. Tuto poslední úpravu dokládá až nesignovaný a nedatovaný plán se zákresem půdorysu a řezu sklepa rohové partie východní brány; na výkrese je také v řezech zachycena úroveň 1. NP.⁴⁸⁾ Podle postupu stavebních prací ho lze datovat nejvýše do roku 1874,⁴⁹⁾ a podle rukopisu jej můžeme přiřadit k souboru Langerových realizačních návrhů.

V archivu ve Vratislavi se dochovaly ještě dva výkresy s pracovními půdorysy vozovny v úrovni suterénu a patrové vestavby do podkroví, podle legendy pro obytné účely, k níž nedošlo patrně proto, že ubytování obslužného personálu bylo přesunuto do patra nad stájemi. Na dalších dvou plánech je samostatně rozkresleno půdorysné schéma obou věží, napojených na vozovnu, v úrovni sklepa, přízemí a s řezem.⁵⁰⁾

Vlastní architektonické studie Alexise Langer, signované a většinou i datované v rozmezí let 1872–1875, jsou kresebně bravurně provedena miniaturní dílka,⁵¹⁾ která velmi ilustrativně dokládají krystalizaci architektonic-

Obr. 19: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, vstupní brána v pohledu od náměstí včetně části hradební zdi s věžičkou na východní straně, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

kého pojednání, a také jsou sdílnější ve smyslu poznání a pochopení autorského rukopisu. Ranou fází zastupují dvě působivé kresby vstupního dvouvěží, doplněné v jednom případě půdorysem a ve druhém ještě i řezem, obě nedatované a nesignované (obr. 19, 20);⁵²⁾ první zachycuje nástupní part v pohledu od náměstí a s převedením do ohradní zdi s věžičkou na východní straně, druhý z opačného pohledu od zámku. Precizovanější zakreslení v této zárodečné variantě představuje „AL“ signovaný návrh s datací 1872, pohled na vstupní bránu od náměstí (obr. 21). Zaujme nás křehkostí členité hmoty s dominancí subtilních věží vyrůstajících z válcové základny a přecházejících do polygonu s vyvrcholením štíhlými stříškami, osazenými krabími prvky, prstencem a s řadou dalších dekorativních detailů včetně prokládané krytiny věžice nad vstupem. Přehlédnout nelze jemnou konturu malby v partii vymezené širokým lomeným obloukem nad vlastním vstupním portálem, evidentně s romantickým námětem rytířských her. Inspirace vrcholnou gotikou francouzské provenience je jednoznačná, Langer se tady vrací jakoby na počátek své tvůrčí kariéry, kdy následoval příkladu svého velkého vzoru – neogotického romantika Augusta Stülera.⁵³⁾ Na ostatních kresbách je již evidentní

47) AAW, o. c. v pozn. 7.

48) Tamtéž.

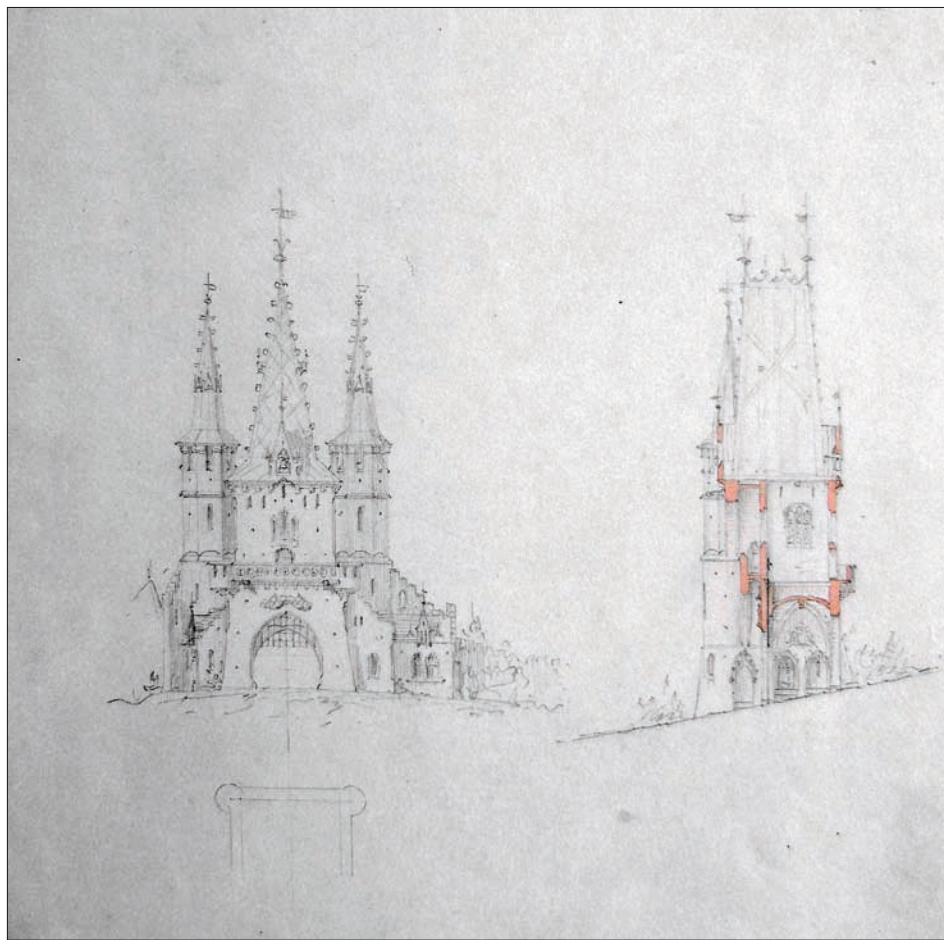
49) Datace se opírá o archivní průzkum, kde se ve výčtu stavebních prací k roku 1874 píše, že u brány bylo provedeno východní základové zdivo a sklepní zdivo obvodových zdí z lomového kamene, cihlová klenba ve sklepe – valená s pasy – a nad klenbu byla položena cihlová podlaha – cementová vrstva 1/2 palce silná.

50) Oba AAW, o. c. v pozn. 7.

51) Velikost skic s pohledy na jednotlivé části areálu často nepřesahuje délku 15 cm.

52) AAW, o. c. v pozn. 7.

53) V této souvislosti je nutno zmínit nerealizovaný návrh na neogotickou transformaci severního průčelí Bílého zámku, zpracovaný A. Langerem, který zcela jednoznačně patří do stejné etapy a pracuje

Obr. 20: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, vstupní brána v pohledu od městečka, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

inspirace pruskou vilémovskou novogotikou. Irma Kozi-
na píše, že Langer navázal na formy bližší cihelné goti-
ce švábského hradu Hohenzollern, a také středověkých
zámků křížáků, konkrétně uvádí Malbork.⁵⁴⁾ Toto pojetí,
jehož inspiračním zdrojem byla cihlová severoněmecká
novogotika, evidentně knížete Karla Marii Lichnovského,
který výrazně inklinoval k životnímu stylu vilémovského
Pruska,⁵⁵⁾ oslovovalo jej silněji a nekompromisně k tomu-
to řešení směřoval zřejmě i architekt. Konečné návrhy
se opravdu blíží tak silným předlohám, jakými mohly
být velká přestavbová akce hradu Malbork nebo v letech
1853–1867 probíhající rekonstrukce hradu Hohenzollern.
Je na místě předeslat, že sám A. Langer byl především
velký improvizátor, který měl obdivuhodnou schopnost
variace, přebíral jednotlivosti osvědčených detailů a vy-
tvářel z nich originální díla; to ale není případ Červeného
zámku, kde objevujeme Langera výjimečně ukázněného
a podřízeného zájmu celku. Finální návrhy inklinují ke
stále úspornější a sevřenější skladbě hmot s razantním
detailem, a ještě střídmější a pádnější je pak vlastní reali-
zace. Dokladem tohoto posunu je další varianta vstupního
dvouvěží, dochovaná pouze z pohledu náměstí (obr. 22),⁵⁶⁾

ve shodných formách i detailech v ukončení věží s kraby a prsten-
cem. Uvedeno do literatury A. Zablocka-Kos, o. c. v pozn. 32, s. 61,
obr. 55 na s. 149.

54) I. Kozina, o. c. v pozn. 20, s. 75.

55) Karel Maria Lichnovský byl od roku 1857 členem pruské panské
sněmovny a obdržel řadu vysokých německých vyznamenání.

56) AAW, o. c. v pozn. 7.

působící na první pohled do-
jmem upravené nebo spíše „oče-
sané“ předchozí varianty. Není
signovaná, ani datovaná. Setr-
vává v nastavených objemech
vstupního dvouvěží, došlo však
k celkovému snížení stavby, vy-
puštění dekorativních detailů
typů krabích motivů a prsten-
ců u střech, pouze u střední
věže zůstává dekorativní rastr
krytiny. Malba se již neobjevuje
a mění se i řešení přechodu do
ohrazení, které se z elegantního
plynulého sestupu skokově
„usazuje“ na svém místě. Na této
studii je více než patrné, že je to
„řešení na objednávku“, vynuce-
né investorem, v lepším přípa-
dě jakýsi stav mezi hledáním
a nalézáním; výsledkem okleš-
tění formy vyváženého první-
ho návrhu byla jen amputace
originálu.

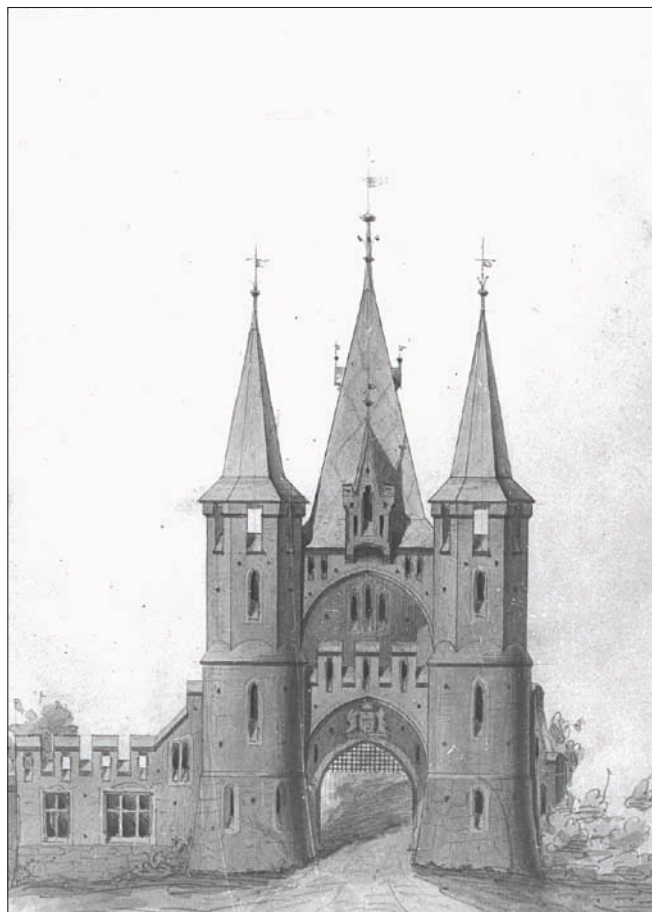
Teprve *poslední varianta*
vstupního traktu, signovaná „AL“
s datací 1873, se přiblížila reali-
zaci (obr. 23).⁵⁷⁾ Bašty se usadily
na pevném polygonálním půdo-
rysu od základny, jejich ostré
hrany navodily dojem razance
a fortifikační charakter jim
a celé kompozici dodalo masiv-

ní cimbuří, které nahradilo subtilní francouzské prstence
u střech bašt; oproti výchozímu návrhu jde o dramatický
posun. Přesto při realizaci tento trend ještě sílí; střechy
bašt se ustálily do tvaru jehlane, ústřední věž setrvává
u střechy typu dlátka, okenní otvory se mimo přízemí
zatáhly do úzkých štěrbin, jak nakonec odpovídá poža-
dovanému zadání – evokaci dojmu opevnění. V polovině
výšky bočních věžic, na návrhu opakovaný prvek prostého
cimbuří, byl v realizaci výrazně hmotově posílen přidáním
arkýřových útvarů, vynášených na krakorcích. Vypuštěn
byl i detail obloukového vlysu nad vstupem. Akcent na
pevnostní charakter dokládá také dohledání konečného
tvaru pro provozní – obytné zázemí vrátnice. Na návrhu si
ještě tyto prostory uchovávají formu domečku; definitivní
verze se pak v realizaci posouvá ke splynutí s navazující
hradební zdí, jsou zcela potlačeny prvky determinující
obytný charakter (okna, střecha) a vítězí prvky maskující
pevnost – užší okna, štěrbinové otvory, cimbuří, věžičky.
Také na tomto návrhu vykresluje Langer střechu věže
vstupu s dekorativně proloženou krytinou – keramickou
taškou?; v reálu zřejmě k provedení nedošlo, jako kryti-
na byla nakonec zvolena břidlice. Z korespondence me-
zi správcem Sliwkou a pokrývačem Rudolfem Seidelem
z Opavy se dozvídáme pouze o výběru krytiny z ceno-
vé nabídky od dodavatele materiálu, Carla Weissshuhna
z Opavy z ledna 1876; uvádí se čtyři druhy krytiny – fran-

57) Tamtéž.

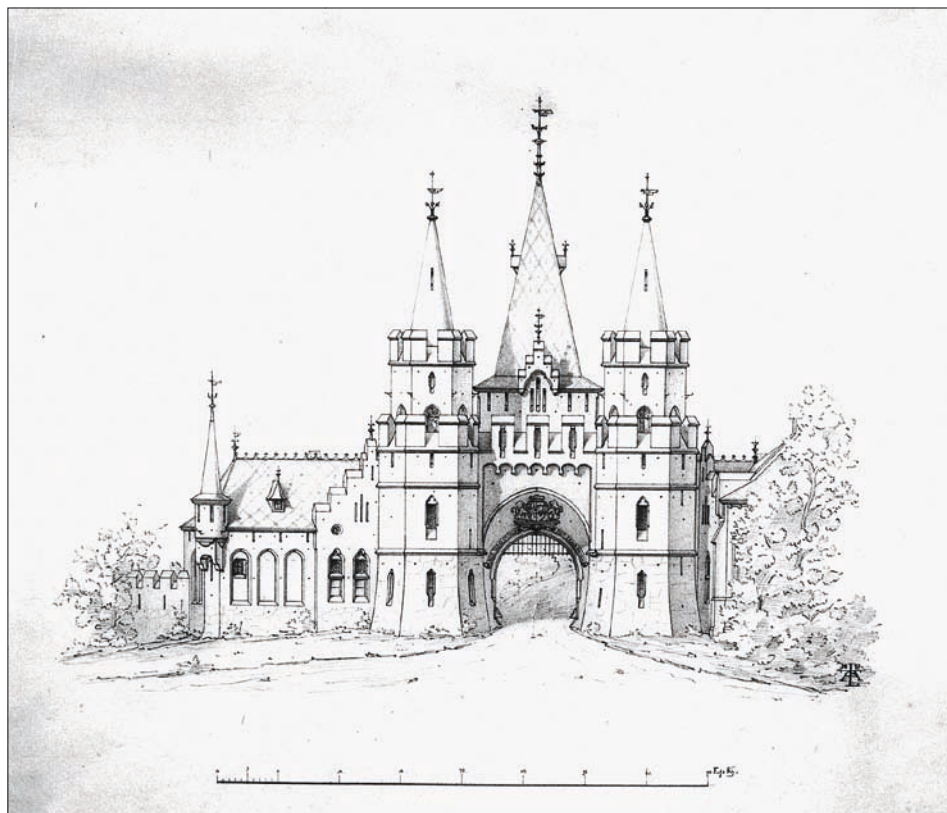
Obr. 21: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, pohled na vstupní bránu od náměstí, nerealizovaná varianta, 1872, signováno AL.

Obr. 22: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, vstupní dvouvěží z pohledu z náměstí, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

couzská osmiboká krytina, šablona, čtvercová krytina a anglická obdélná – pravouhlá; podtržena k výběru byla krytina francouzská.⁵⁸⁾

V pozůstalosti A. Langer se zachovala také celá řada nákre- sů detailů s přesným technic- kým zakreslením včetně profilů, přičemž většina výkresů obsa- huje více prvků a je označena jeho firemním razítkem. Někte- ré z nich jsou na objektu identi- fikovatelné. V případě vstupní- ho dvouvěží jde o tyto články: portálek s ukončením jeptiškou u vstupu do bočních věží, dvou- dílné okno s kruhovou rozetou, jak ho vidíme na jižní straně středové věžice nad ochozem, pohled a půdorys tamburového sloupu s ukončením zubořezem a představeným sloupkem, jak je realizován ve vstupní bráně mezi arkádou se vstupem do bočních věží a slepou arkádou;

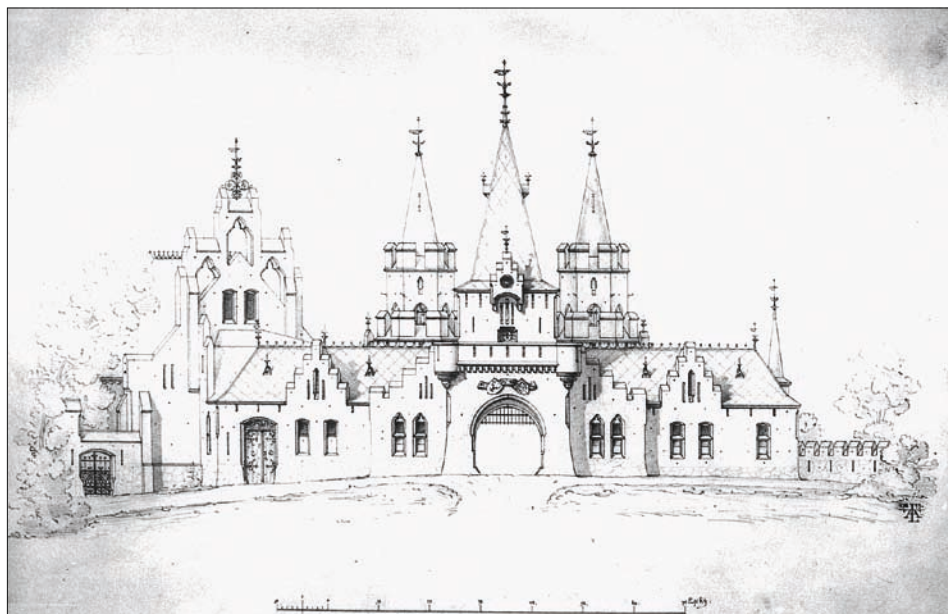

Obr. 23: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, vstupní brána s částí vý- chodní ohradní zdi v pohledu od náměstí, z větší části realizovaná varianta, 1873, signováno AL.

58) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 409.

Obr. 24: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, detaily pro vstupní bránu, provedeno v realizaci, nedatováno, nesignováno.

Obr. 25: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, kompozice vstupního traktu v pohledu od zámku s rozvinutím hospodářského komplexu východně do hradebního okruhu a západně až k průjezdu do nádvoří, z části realizovaná varianta, 1873, signováno AL.

sloupek z této kompozice s tamburem je v pohledu a půdorysu zakreslen samostatně. Na jednom listu je pak hromadný náčrtek s profilem lomeného vrcholu hlavního portálu, sdruženými okny v ostění a detailem malého arkýře s trojlístem, vynášeného na krakorcích u bočních věžic (obr. 24).⁵⁹⁾ V Zemském archivu v Opavě byl ještě identifikován výkres ostění vstupního portálku do západní bašty; autora neznáme, ale A. Langer spíše vyluču-

ji, jde o jednoduchý prováděcí výkres náležející již fázi přímé realizace a pocházející zřejmě z ruky některého z kameníků, nejspíše Augusta Wittiga, který byl dodavatelem materiálu a základních kamenických prvků pro hlavní bránu.⁶⁰⁾

Realitě se blíží *návrh s celou kompozicí vstupního traktu* v pohledu od zámku (obr. 25),⁶¹⁾ i když jde stále o mnohem členitější řešení, ukázkou pohádkového objektu s přepestrou skladbou stupňovitých štítů a cimbuří, vrcholící převýšeným dekorativním překrytím štítové zdi konírenského traktu s trojicí průhledových otvorů s ukončením trojlaločným obloukem. Doplnující detaily věžiček, baštíček, úzkých oken gotického formátu v ostění, štěrbinových otvorů, korouhviček nejen u věží, ale všude, kde se dá – například včetně drobných střešních vikýřků, opět patrně uvažovaná dekorativně kladená krytina, to vše působí poměrně nesoudržně. Oproštění od přemíry dekoru a ukáznění v realizaci pak věci rozhodně prospělo; zmizely stupňovité štíty i převýšený štít na konírně, okna si sedla do klidného obdélného rámu ostění, přibýly pevné objemy věžovitých útvarů s usedlými kuželovitými stříškami a celkové upřednostnění hmoty před detailem přispělo k monumentalizaci architektury. Na východní straně směrem ke vstupu do nádvoří došlo k výrazné kumulaci objemů, přibýla podsaditá věžička se štěrbinovými otvory na nároží u sedlářny koní, předsíň byla akcentována trojúhelným štítem s postranními pilířky a kompozicí lomeně zakončených vpadlin na ploše, výkresově doloženou.⁶²⁾ Pro portálový vstup do této předsíň s nástavcem s erby a pamětním textem se dochoval variantní jednodušší řešení návrh, který lze s jistotou označit za předstupeň dnešního nástupu.⁶³⁾ Vstupní předsíň (knížecí chodba?) byla důležitým článkem architektury, proto nepřekvapuje, že byla zpracovaná ve variantách, jak dokládají kresby tužkou

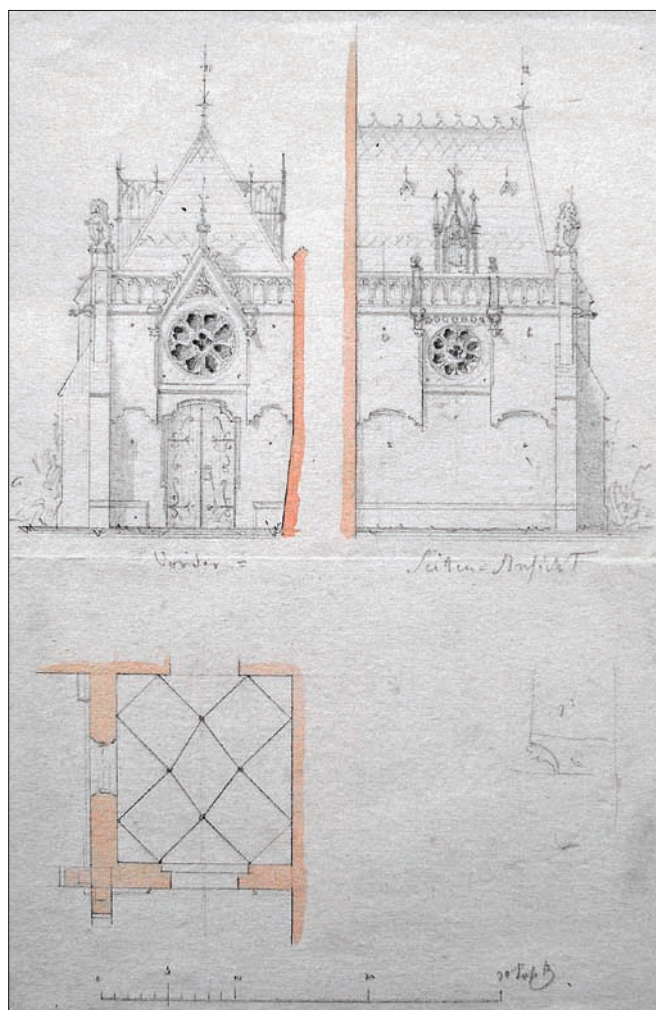
60) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 932.

61) AAW, o. c. v pozn. 7.

62) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 915.

63) AAW, o. c. v pozn. 7.

59) AAW, o. c. v pozn. 7.

Obr. 26: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, čelní a boční pohled a půdorys předsíně stájí, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

s měřítkem, bez datace a signatury, nicméně jisté práce A. Langera (obr. 26).⁶⁴ Pojetím se hlásí k počátku tvorby, na niž upomínají kreativním, ale ve vztahu k celkovým proporcím nevelké stavbičky naddimenzovaným kružbovým motivem velké rozety nad vstupem v sedlovém portálku, zopakovaným také na boční fasádě. Drobným detailem, náležitým k souboru podkladů pro řešení předsíně, je rozkreslení masivního pilířku s cimbuřím, kterým vrcholila štítová zeď konírny, vypínající se nad nástupní partii.⁶⁵ Ve fondech Zemského archivu v Opavě je ještě dochován příčný řez knížecí předsíní se zákresem vstupu do konírny, a jako výchozí předlohu lze vnímat také velmi dekorativní rozkreslení kování dveří, provedené pak ve zjednodušení na dveřích z předsíně do sedlární.⁶⁶

Stejně složitým vývojem při hledání formy procházela další nástupní část areálu, kterou tvoří vjezdová brána se vstupem do nádvoří a hradební zeď se zakomponovanou kruhovou hodinovou věží. První variantou je zřejmě poměrně skromně řešený modul brány s brankou se segmentovým záklenkem a završením cimbuřím, sevřený

64) Tamtéž.

65) Tamtéž. V současnosti je pilířek snesen a rozhodně by měl být při rekonstrukci vrácen na své místo; odkryt by měl být také celý štítový útvar, dnes zcela obrostlý břečťanem.

66) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 902, 927.

Obr. 27: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, návrh vstupní brány do nádvoří (Horní brána), nerealizovaná varianta, 1874, signováno AL.

Obr. 28: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, jižní pohledová strana brány do nádvoří s hodinovou věží a dolními konírnami, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

mezi dvěma nízkými kruhovými věžičkami, převedenými výše do vícebokého tvaru s jehlancovým ukončením; oboustranně od věží stupňovitě sestupuje ohradní zeď, vrata a branka jsou pojety jako kovářský prvek a vyplňují pouze dvě třetiny otvoru. Kresba je označena jako horní brána (*Ober Thor*), s měřítkem a signaturou „AL“ s datací 1874 (obr. 27).⁶⁷ K této sérii patří zcela jistě také další návrh z roku 1874, označený jako spodní brána (*Nieder Thor*), signovaný „AL“, tentokrát bez měřítka. Jde patrně

67) AAW, o. c. v pozn. 7.

Obr. 29: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, severní pohledová strana brány do nádvoří s hodinovou věží, nerealizovaná varianta, 1874, signováno AL.

Obr. 30: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, jižní pohledová strana brány do nádvoří s hodinovou věží, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

o návrh pro bránu na konci parku, nazývanou Černá vrata; Langer je zde vykresluje jako dvojici masivních pilířů sevřený široký segment s nižším rovným kovárským prvkem, řešeným shodně s horní bránou; korunu brány tvoří velmi masivní cimbuří. Na lehce naskicované a v detailech špatně čitelné kresbě téměř celé jižní pohledové strany od brány až po spodní konírny (obr. 28)⁶⁸⁾ se zdá, že postranní věže vstupního partu do nádvoří obohacuje arkýř a pěší branka se přesouvá mimo vjezd, který vyplňují již pouze vrata. Langer tady pracuje s několika výškovými-terénními úrovněmi mezi branou a podnoží hodinové věže,

která se pak vysouvá do prostoru výrazným půlkruhovým objemem, akcentovaným prstencem cimbuří, za nímž teprve vyrůstá vlastní tělo kruhové věže, převedené ve vrcholu do víceúhelného tvaru s jehlančovitým vyvrcholením. Kompozice je ukončena pod svahem načrtnutou konturou fasády spodních koníren de facto v podobě, jak byla provedena a jak ji známe dodnes – tedy s korunou s cimbuřím a se vstupem s široce otevřeným lomeným záklenkem a stupňovitým nástavcem. Poslední modul, tj. nárožní part s malou vozovnou, v kompozici ještě zachycen není. Kresba, která působí dojmem rychle načrtnuté terénní skici, není signovaná ani datovaná, má ale měřítko a náčrt půdorysné stopy.

Jako protější stranu, tj. pohled z nádvoří na bránu, lze k této variantě přiřadit tentokrát již „AL“ signovaný a do roku 1874 datovaný náčrt brány s hodinovou věží a částí cimbuří, doplněný ještě dvěma řezy věžiček. V detailu je možné vyčíst provedení vjezdových vrat s plnými dřevěnými křídly a s kovárským prvkem v ukončujícím segmentu (obr. 29). V podobném rozvrhu, tj. stále ještě s bránou s věžičkami, se dochoval ještě jeden návrh, spíše kresbička, opět bez označení data a autora, ale s měřítkem a půdorysným zákresem, na něj upoutá vytažení věží u brány do břitu; přehlédnout nelze ani variaci ukončení středního korpusu brány se střechou typu dlátka a stupňovitým štítem. Změna oproti předchozímu návrhu se

odehrála také u ukončení hodinové věže, která dostala v této verzi podobu široce rozevřeného cimbuří (obr. 30).⁶⁹⁾ Další návrhy, dokládající složitou krystalizaci této pohledově velmi exponované partie, se již ustálily u tvaru vstupní brány nádvoří řešené a dořešené s rovným zakončením cimbuřím, podloženým široce rozevřenými segmenty s konzolovými patkami. Tento stav zachycují tři návrhy, první z pohledu od zámku, který zabírá ještě i navazující hradební zeď a hodinovou věž, stále ještě s prstencem cimbuří v hradební partii a s tvarově opět jinak a členitěji řešeným ukončením. Je opatřen měřítkem a půdorysným

68) Tamtéž.

69) Tamtéž.

zakreslením (obr. 31). Druhý v pohledu z nádvoří zachycuje pouze bránu, kousek hradby a spodní partii hodinové věže se vstupem z úrovně nádvoří natočeným k bráně; ani jeden nákres není signován ani datován.⁷⁰⁾ Třetí je prováděcí výkres identický z realizací, opět nedatovaný a bez signatury, ale kótovaný a s měřítkem. Na základě údaje v archivním průzkumu, kdy v prosinci 1878 urguje správa statku Langer o dodání některých plánů, mezi nimiž se uvádí také plán brány do nádvoří, můžeme tuto dataci rámcově převzít (obr. 32).⁷¹⁾ Množství variací na stejné téma, kdy se střídají základní elementy věžiček, cimbuří a fundamenty tvarů – kruh a polygon, je mimořádným dokladem tvůrčího hledání konečného řešení, nemluvě o konečném provedení, dotahovaném až při realizaci.

Hledání podoby a usazení hodinové věže v hradební zdi dokládají přesvědčivě tři návrhy. Na dvou je zakreslena stejná varianta v pohledu z nádvoří i z vnější strany s kónickou podnoží věže, vyrůstající z klesajícího terénu a s elegantním přechodem dynamickým vytažením cimbuří až k horním partiím (obr. 33). Hodinová věž je zakreslena také v kompozici se vstupní branou do nádvoří, kde je posazena v objemné půlkruhové baště s hmotným cimbuřím; celek působí poněkud disproporčně (viz obr. 31). Zda je další dvě kresby možné přiřadit hodinové věži, není zcela jisté; pro hovoří některé shodné detaily, jako vysazení posledního patra nebo střešní vikýřky, identifikující detail hodin tady postrádáme. Pravděpodobnější, i když vymykající se dosavadním návrhům a nakonec i řešení posazením do terénu, je náskres s věžovitým útvarem, zakončeným do většího stavebního objemu; jeho spodní partie s vícedílnými kružbovými okny se sice zdaleka nepodobá štíhlé kruhové věži, jak byla nakonec postavena, horní část s věžičkami a vikýřky, má k ní však nejbližší (obr. 34).⁷²⁾ K věži se dochovaly dílčí prováděcí dokumentace, řešení nástupu z nádvoří přes terasu portálem ukončeným jeptiškou a plánek střešního vikýře.⁷³⁾ Pro skromnou budovu malé vozovny se dochovaly na třech výkresech řezy dílčích partií, zakreslení konstrukce krovu⁷⁴⁾ a návrh vjezdových vrat s měřítkem a legendou „Für die Kleine Wagen Remisse“ v pravém horním rohu.⁷⁵⁾

Sledovat můžeme také zrod iluze monumentální fortifikační architektury v příkrém západním svahu ze strany od řeky Moravice (obr. 35).⁷⁶⁾ Opět se zachovalo několik návrhů, většinou nedatovaných, kdy lze vývojovou řadu sestavit jedinečnou komparací z logiky věci, tj. předpokladu, že nerealizované návrhy předchází realizované; konstantní je v každém případě ukončení ohrazení cimbuřím a rovněž řešení s baštami a věžičkami v nárožích. Jako jedna z počátečních variant se jeví návrh s rozčleněním celé hradební zdi a spodní části obytné věže do arkádových polí rytizovaných pilíři v modulu tří prvků obloučkového vlysu s konzolkami. Podobný rozvrh byl pak v realu proveden

70) Oba tamtéž.

71) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 891.

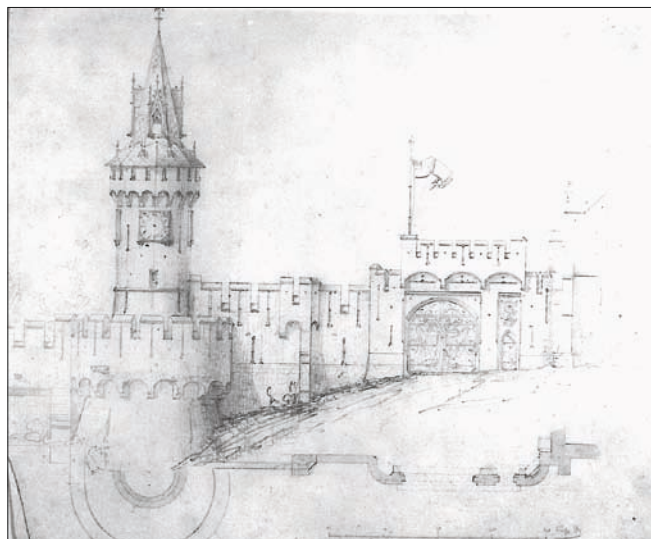
72) Vše AAW, o. c. v pozn. 11.

73) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 867, 896; výkresy nejsou datovány ani signovány a spíše nepocházejí z ruky A. Langer.

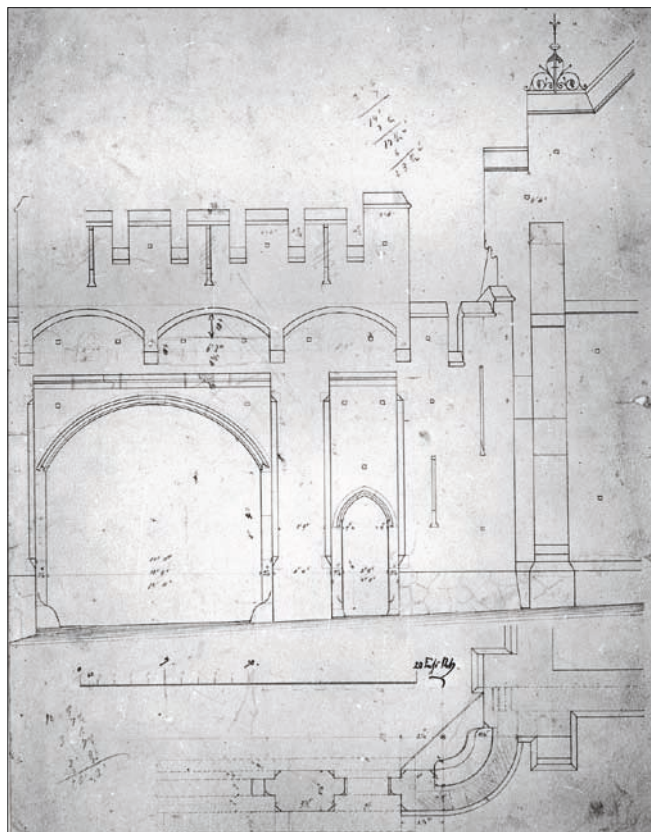
74) ZAO, o. c. v pozn. 60.

75) AAW, o. c. v pozn. 7.

76) Dobová pohlednice ze sbírek SZ Hradec nad Moravicí. Obdobný pohled publikován také v dobových časopisech: Světozor 5. 11. 1880, s. 532 – kresba F. Chalupy; Vlastenecké putování po Slezsku, 1884, kresba F. Sláma.

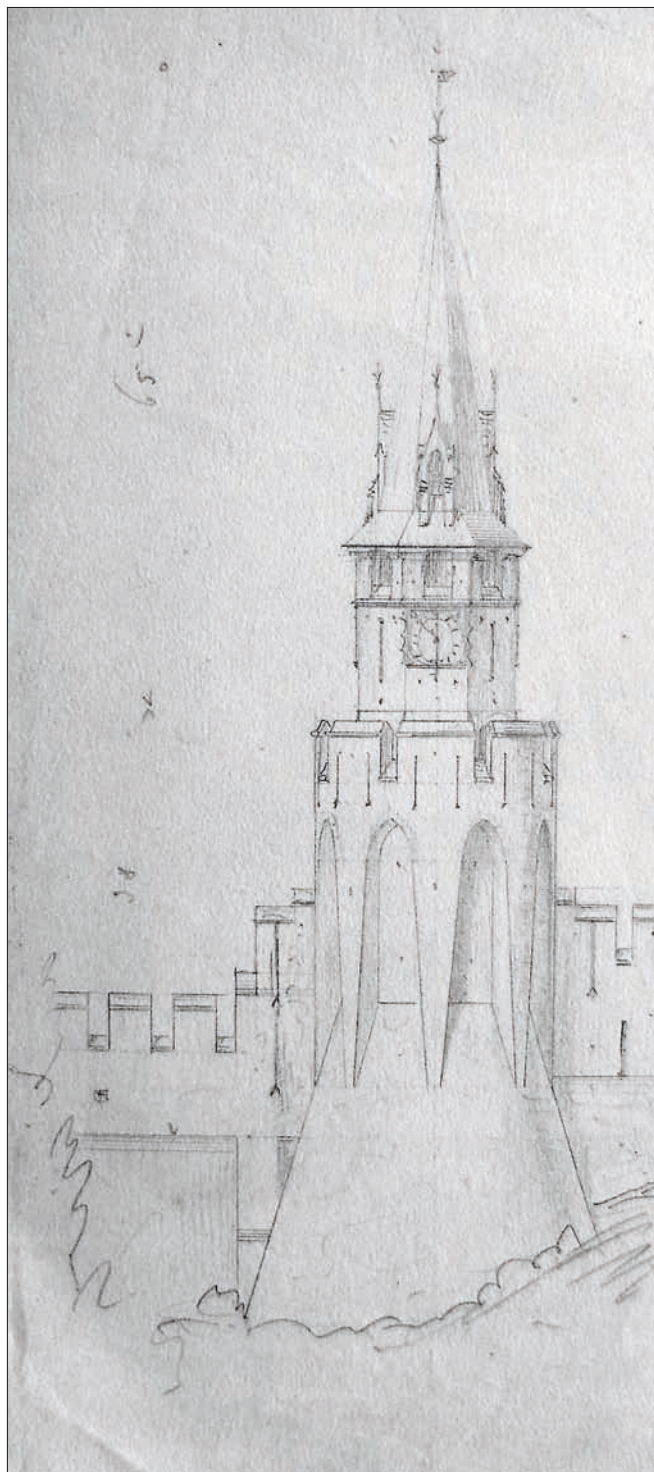
Obr. 31: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, jižní pohledová strana brány do nádvoří s hodinovou věží, realizováno řešení brány, nedatováno, nesignováno.

Obr. 32: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, prováděcí výkres vstupní brány do nádvoří, pohled z jihu, realizováno, nedatováno (1878?), nesignováno (ZAO, Vs Hradec, inv. č. 891).

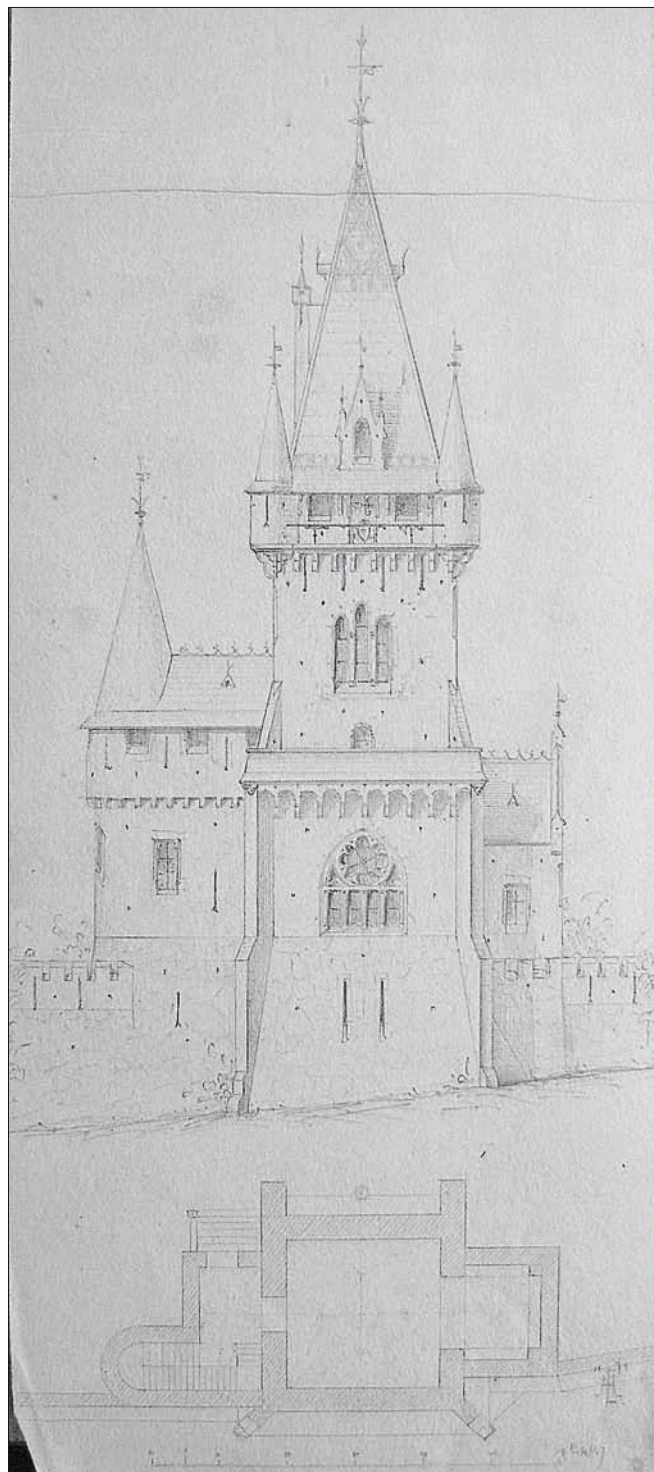
v nárožních partiích, tj. u obytné věže a na protější straně u spodních koníren, a to včetně úzkých okenních otvorů. V masivu hradební zdi byla šterbinová okna prosvětlující spodní konírny pojata jako sdružená a půlkruhová bašta byla vytažena do břitu. Návrh má měřítko a půdorysné zakreslení, není signován ani datován (obr. 36).⁷⁷⁾ Další variantu předkládá panoramatické zakreslení pohledu od západu, kde je zachycena jednak celá partie hradby včet-

77) AAW, o. c. v pozn. 7.

Obr. 33: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, hodinová věž, pohled od jihu, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

ně nárožních prvků, jednak nad hradbou viditelná část nádvorní fasády koníren.⁷⁸⁾ Přes téměř nečitelný stav je patrné opuštění prvku obloučkového vlysu při zachování traktace pilířů a vypuštění břitu bašty. Součástí záběru je také celá fasádní plocha věžice, kde můžeme potvrdit v realizaci základní tektoniku – rozložení okenních otvorů, provedení spodních partií v úrovni podzemí se dvěma poli s úzkými obdélnými okny, a také shodu u štěrbinových

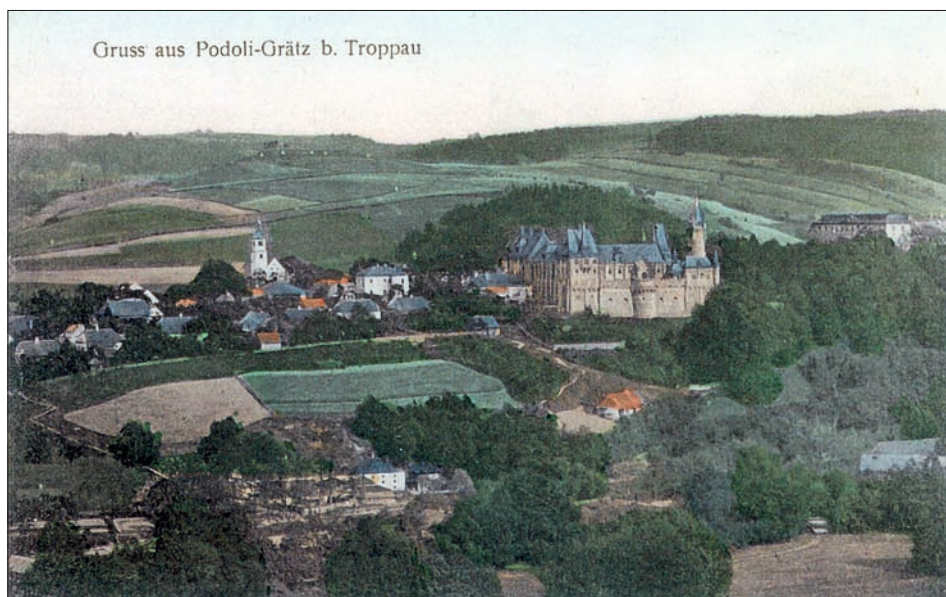
Obr. 34: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, hodinová věž, pohled od jihu, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

oken přízemí; odlišně je řešena vrcholová část se stupňovitým štítem a malým arkýřem. *Následný návrh*, opatřený pouze měřítkem, řeší hradbu již formou, jaká se dočkala provedení, tj. pracuje s půlkruhovou baštou, bez traktace plochy hradební zdi pilířů a bez polí s obloučkovým vlysem, prvkem, s nímž se lze setkat spíše na románské než gotické architektuře, a s malými zapuštěnými prosvětlujícími otvory. Fasádu Moravické věže pojednává ale stále stejně jako předchozí návrh se stupňovitým štítem (obr. 37). Změna ve prospěch arkýře, převedeného až do

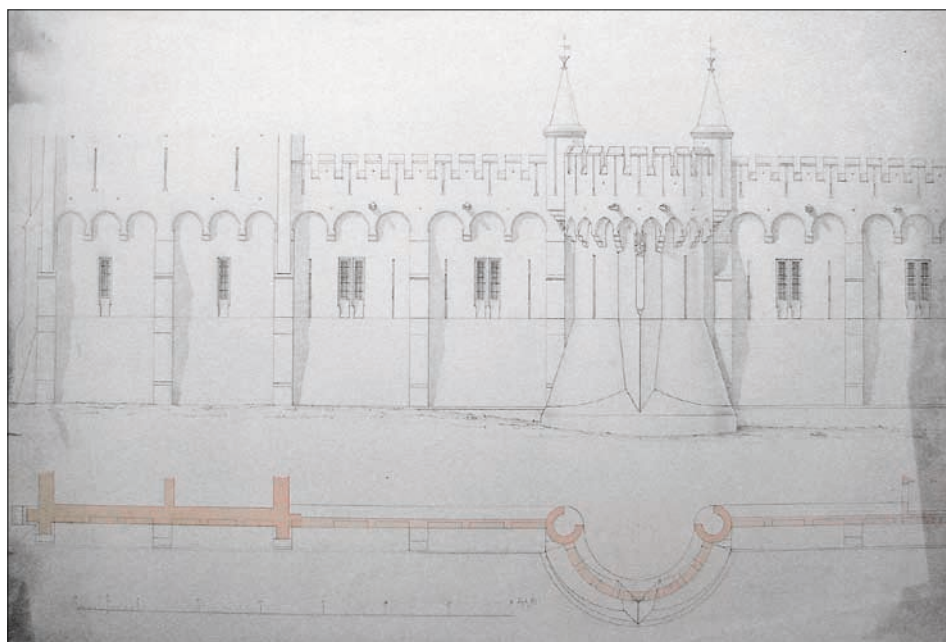
78) Tamtéž.

střešní roviny s ukončením vysokou štíhlou věžičkou a přenesením dominantního pohledového akcentu do strmé valbové střechy typu dlátka, je doložena zobrazením na nákresu opatřeném měřítkem, signovaném „AL“ a s datací 1875 v erbovním motivu arkýře. Jako nový prvek se objevují na nárožích otevřené kruhové bašty s cimbuřím (obr. 38).⁷⁹⁾ Pro tuto pohledovou stranu věže se dochovaly ještě další dva návrhy. První zachycuje pouze spodní partii, kdy dělení polí s vlysem probíhá až k soklu a v úrovni přízemí se zkouší dvojice sdružených oken. Druhý přidává do střechy komínová tělesa a nákres jižní fasádní plochy věže s navazující vozovnou v rozsahu tří okenních os a středového rizalitu (obr. 39).⁸⁰⁾ Doplnující charakter mají další tři výkresy, kde se rozkreslují prováděcí detaily bašty západní hradby. Na prvním nákresu je cimbuří s legendou „Ansicht des Rondel“,⁸¹⁾ na druhém půdorys i s nárožními věžičkami, na třetím klíčové střílny.⁸²⁾

Pro řešení ústředních objektů areálu, tj. vozovny a koníren včetně k nim neoddelitelně náležejících nárožních věžovitých útvarů, se kupodivu zachovalo poměrně málo původních návrhů. Vozovna je, mimo již výše zmíněnou kresbu (viz obr. 39), doložena ještě jedním zákresem fasády do nádvoří, i se vstupním průčelím Moravické věže, označeným „AL 1873“ (obr. 40).⁸³⁾ Srovnáme-li obě varianty a konečné řešení jižní fasády věže, registrujeme pozitivní změnu především ve střední rovině plochy (ve 2. NP), kterou architekt původně pojednal průběžným pásem slepých arkád s dvojicí okenních otvorů na západní hraně. Druhý návrh a také konečná realizace řeší fasádu symetrickým rozložením trojice úzkých okenních otvorů s ukončením ve tvaru jetelového listu, pro nějž se dochoval i realizační výkres ostění;⁸⁴⁾ tento typ okna byl pak opakovaně použit i na dalších fasádách, například ve 2. NP východní fasády provozní věže. Rozvrh přízemí obytné věže je v obou variantách shodný a představuje vstup, jak je

Obr. 35: Hradec nad Moravicí, Červený zámek, dobová kolorovaná pohlednice se záběrem na tzv. Červený zámek v pohledu od západu, počátek 20. století (sbírka SZ Hradec nad Moravicí).

Obr. 36: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, západní hradba s půlkruhovou baštou, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

realizován a jak je doložen prováděcí dokumentací s razítkem architekta A. Langer.⁸⁵⁾ Stejně řešený je také vstup do provozní věže na opačné straně. Napravo od vstupu se otevírá původní přímý průjezd do umývárny vozů, jehož proporce se segmentovým obloukem přiznávají příslušnost k navazujícímu provozu vozovny. Řešení dvorní fasády vozovny v obou návrzích pracuje se shodným rytmem – trojicí lichých arkád v segmentovém oblouku na pilířích oboustranně od středového rizalitu. Přízemí je včetně rizalitové partie otevřeno širokými vjezdovými otvory se segmentovým ukončením; výplně – dvoukřídlá vrata s kování – jsou načrtnuta pouze u první varianty. Okenní otvory nad vjezdy jsou mimo rizalit komponovány v obou návrzích jako soustava tří úzkých sdružených oken zpočátku

79) Oba tamtéž.

80) Oba tamtéž.

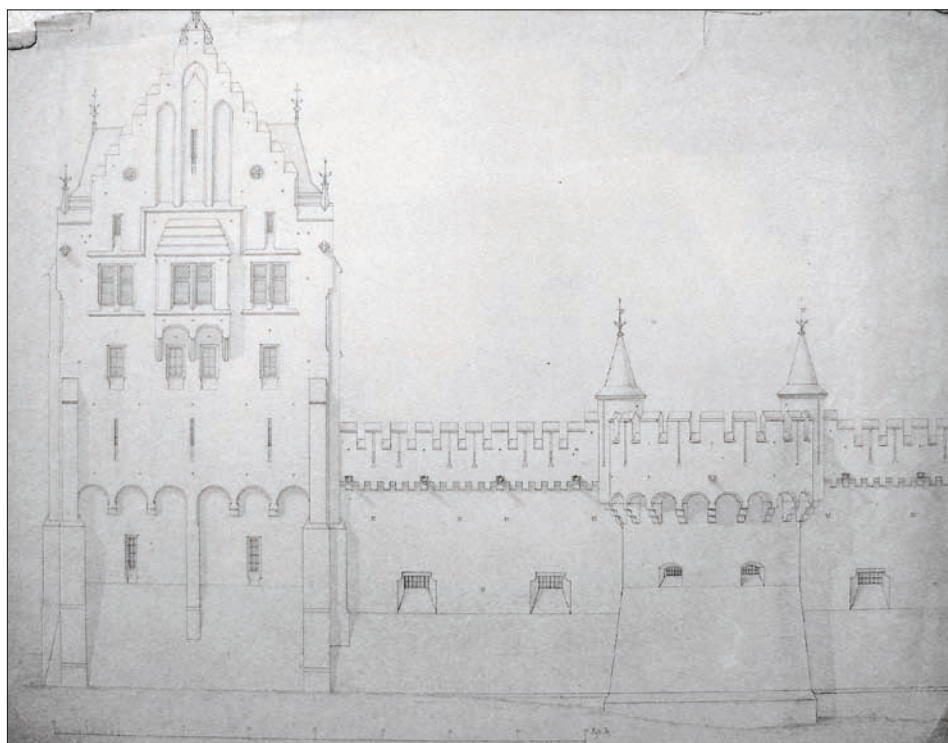
81) Tamtéž.

82) ZAO, o. c. v pozn. 60.

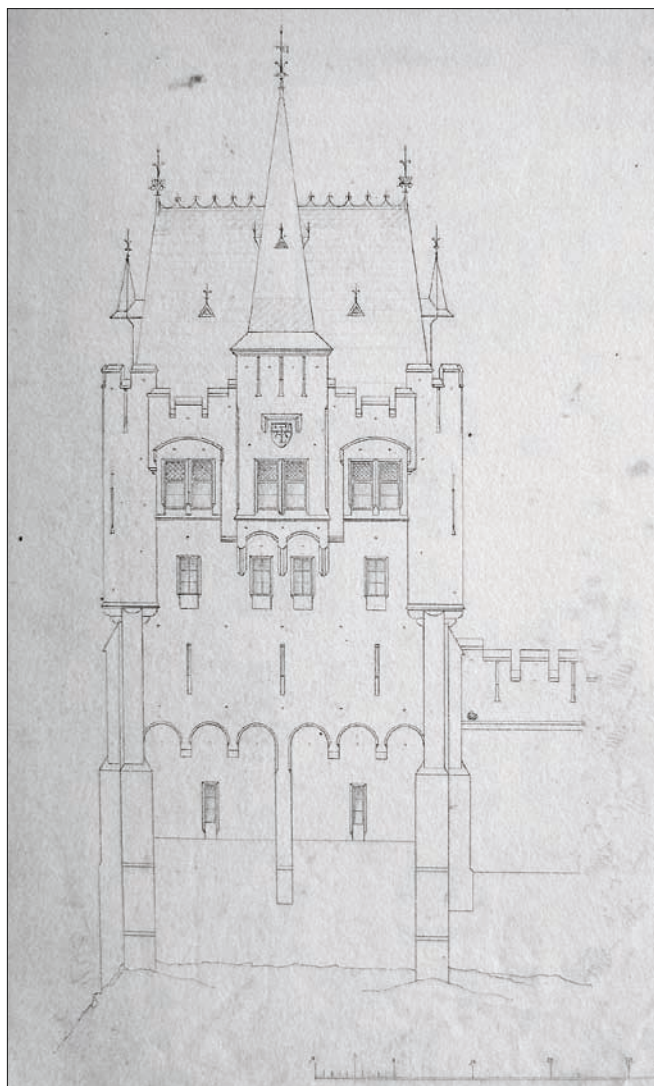
83) AAW, o. c. v pozn. 7.

84) ZAO, o. c. v pozn. 60.

85) AAW, o. c. v pozn. 7.

Obr. 37: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, západní hradba s půlkruhovou baštou a obytnou, tzv. Moravickou věží, z větší části realizováno, nedatováno, nesignováno.

v jedné rovině horní hrany, poté a ve skutečnosti s převýšením ve středu, jak dokládá dochovaný původním razítkem opatřený Langerův návrh.⁸⁶⁾ V rizalitu jsou sdružená pouze dvě okna, po stranách u druhého návrhu, v realizaci doprovázená ještě úzkými okénky. Druhý návrh (viz obr. 39) a skutečnost jsou ve shodě rovněž u řešení ukončující zděné partie rizalitu, kde se v konečné variantě objevuje otevřený útvar balkónu na krakorcích, doložený v půdorysu a řezu.⁸⁷⁾ Zachycena je i krátká fasáda provozní věže, převýšené do stejné úrovně s protější obytnou věží a středovým rizalitem, spolu tak naplňují záměr vyvážení výrazné horizontály vozovny prvky s vertikálním nastavením. Navíc tady Langer dokázal tím, že přenesl efekty do volného prostoru kolem a do střechy (zubořez, štít, vikýřky) upozornit na existenci této za-

sunuté partie vůbec. Pro protější severní fasádu vozovny a navazujících věží se návrhy nedochovaly; původní stav, tedy Langrovo řešení, dokládají dobové fotografie a pohlednice (viz obr. 8).⁸⁸⁾ Na nich registrujeme větší uzavřenost hmoty, kdy například nejsou nárožní liché arkádové pole provozní věže otevřena okny, ale pouze úzkými šterbinovými otvory stejně jako vlastní fasáda vozovny. Tento těžký objem vylehčují vysoké střechy věží s detailem trojúhelných vikýřků ve dvou řadách; střecha vozovny má pouze střední zabudovaný vikýř s valbovou stříškou, který se opakuje i na provozní věži.

Ke stávám existuje sice pohled ze strany náměstí i s provozní věží, je ale téměř nečitelný; základní tektoniku, která je shodná s realizací, z něj vyčíst lze.⁸⁹⁾ Nejsložitějším vývojem procházel modul pilířů vymezeného pole s vpadlou plochou a okny, jak dokládá několik návrhů. Na počátek snad lze zařadit variantu s lomeným vymezením, sdruženými obdélnými okny a nad nimi symetricky prolomeným úzkým slepým oknem s ukončením ve tvaru jetelového listu, jehož spodní partie je fixovaná kvadratickým objemem funkčního okenního otvoru se zasklením do olova (obr. 41). Následná varianta, pracující již ve vpadlé ploše segmentového tvaru a opět používající prvek sdružených oken, ukončených však taktéž do segmentu, se již oproštuje od zbytečného dekorujícího detailu slepých oken a funkční kvadratické okénko se uplatňuje jako svěbytný útvar (obr. 42).⁹⁰⁾ Na dalších šesti

86) Tamtéž.

87) ZAO, o. c. v pozn. 60.

88) Soukromá sbírka P. Havrlanta.

89) AAW, o. c. v pozn. 7.

90) Oba tamtéž.

Obr. 38: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, Moravická věž, západní pohled, z větší části realizováno, 1875, nesignováno.

výkresech je pak hledán detail tvaru okenní partie. Základem zůstávají stupňovitá okna pyramidálního konceptu, jaká jsou v reálu, tj. dvojice obdélných sdružených okének s menším čtvercovým oknem nad středem a v sepnutí do lomeného vrcholu; výjimkou je středové pole fasády do náměstí, akcentované sdružením oken do trojice. První výkres představuje jednoduché základní schéma s čtvercovým středovým oknem, druhý, mnohem precizněji vykreslený návrh, označený razítkem A. Langera, nabízí korekce vrcholového prvku do tvaru jetelového listu (obr. 43). Také další dva návrhy, blíží se již v kompozici definitivní verzi, zachovávají základní vymezení se čtvercovým okénkem ve vrcholu.⁹¹⁾ Jakousi konfrontační variantu se zákresem obou verzí ukončení okenního partu, tj. s lomeným obloukem i segmentem, která byla nakonec realizována, představuje další razítkem Langra opatřený výkres.⁹²⁾ Poslední dokumentací je zachycení okenního pole v pohledu z interiéru s klenební křivkou a detailem konzolovitěho ukončení; zakreslen je také profil klenebního žebra. V archivních podkladech se uvádí, že okna na objektu byla kovová. Z několika dodnes dochovaných oken, především u věží, víme, že zasklení do olova bylo řešeno v diagonální síti. Na dvou výkresech tohoto souboru jsou pak ještě zákres založení pilířů, detail korunní římsy s konzolkami a rozkreslení modulu v podélném řezu v úrovni sdružených oken.⁹³⁾ Líbivý je náčrtek klempířského prvku – svodu na fasádě konířny se zoomorfní hlavou (obr. 44).⁹⁴⁾ Z dobové fotografie (viz obr. 9) vyčteme i detail mříží stájových boxů, pro které existují nejen výrobní výkresy,⁹⁵⁾ ale jsou dochovány i fyzicky v depozitáři zámku Hradec nad Moravicí.

Pro západní fasádu stájové budovy návrhy opět chybí. Můžeme pracovat pouze s mladší ikonografií, která nám potvrzuje původní tvar oken pouze o 4 tabulích a trojúhelné střešní vikýřky ve dvou řadách se střídavým řazením.⁹⁶⁾

91) Všechny varianty – tamtéž.

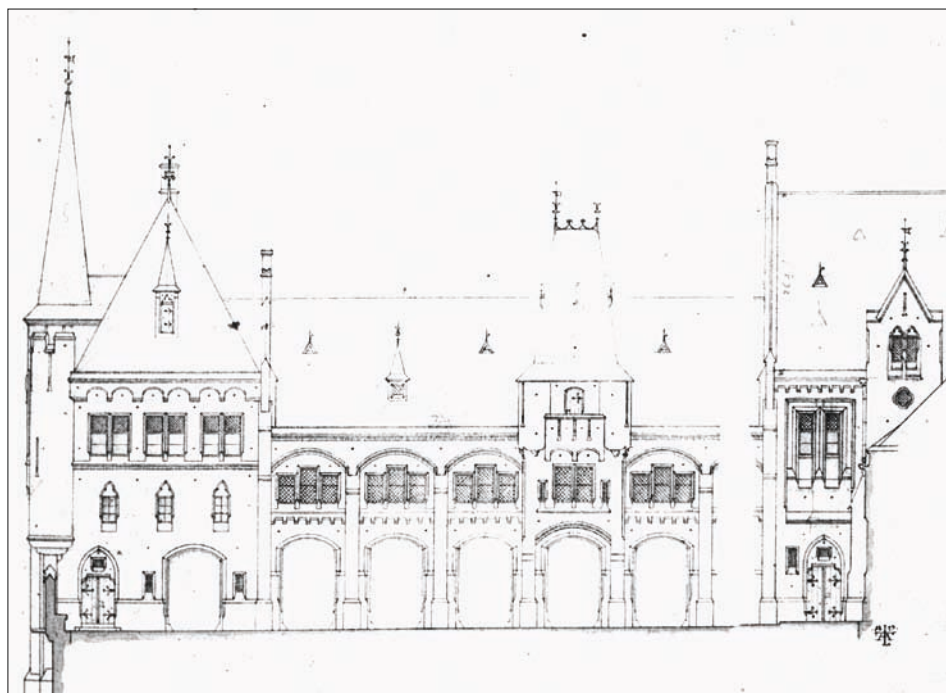
92) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 905.

93) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 906, 932.

94) AAW, o. c. v pozn. 7.

Obr. 39: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, Moravická věž, pohled od západu a jihu s částí vozovny, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

Obr. 40: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, jižní průčelí vozovny s Moravickou (vlevo) a provozní (vpravo) věží, realizováno, 1873, signováno AL.

VKLAD ERNESTA HÄNDELA A TVŮRCŮ KAMENICKÉHO DETAILU DO REALIZACE

Po období krystalizace záměru v letech 1872–1875 nastává čas vlastního budování. Stavební práce byly zahájeny již v roce 1874, jak o tom svědčí jejich vyúčtování, podané stavitelem Glogerem z Chuchelné.⁹⁷⁾ Podle finanční

95) ZAO, o. c. v pozn. 45. Tři výkresy mříží jsou datovány dubnem 1907; zhotoveny byly v Braneckých železárnách v Brance, příměstské části Hradce nad Moravicí. Na dalším výkresu z roku 1905 jsou rozkresy doplňkových kovaných prvků – luceren, dveřních štítků, konzol.

96) Pozůstalost Ladislava Sonnka (sbírka M. Sosny); fotodokumentace stavu kolem roku 1945.

97) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 73, 554.

Obr. 41: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, okenní pole východního průčelí konírny, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

Obr. 42: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, okenní pole východního průčelí konírny, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

výdajové bilance z let 1875–1876 bylo k danému datu založeno základové, sklepní i soklové zdivo z lomového kamene, provedena valená cihlová klenba ve sklepech, položena cihlová dlažba nad klenbou sklepů s cementovou vrstvou, vystavěno rezné obvodové zdivo malé vozovny včetně pilířů, zesilovacích oblouků, nárožní věžičky a cimbuří. Dále bylo vyzděno cihlové obvodové zdivo u velké vozovny ve všech úrovních až do podkroví s pilíři, nárožními věžičkami, štíty i cimbuřím, a bylo provedeno také cihlové zadlážďení u stavebně ukončených partií. U vstupního dvouvěží bylo vyzvednuto obvodové zdivo včetně cimbuří a věží. V roce 1876 práce na hrubé stavbě dospěly tak daleko, že cílily k budování zastřešení; to potvrzuje přijetí materiálu na krovy a také lze tento stav dovozovat z dodávek detailů věží – věžních špic a korouhví zámečnickem Ferdinandem

Fügerem z Vratislavi v březnu 1876.⁹⁸⁾ Na konci roku byly práce přerušeny kvůli zimě. Hrubá stavba byla dokončena v následujícím roce 1877. Soudě podle četné korespondence mezi architektem a knížecí kanceláří, zastupovanou důchodním Sliwkou, intenzivní práce probíhaly v letech 1878–1879. Hned z jara v dubnu a květnu 1878 zaslal Langer plánky zaklenutí horního patra obou branských věží a řešil olověné zasklení světlíků oken brány a dveře.⁹⁹⁾ V červenci a srpnu přišlo na kamenické práce, dolaďovaly se detaily chrličů, tvar ostění oken a dveří, arkád vozovny, dokončovaly se štíty a pravděpodobně byly provedeny klenby ve velké konírně a chodbě.¹⁰⁰⁾ V období únor–duben 1879 byly zaklenuty vozovna a malá stáj. Stavební práce šly do finále, v květnu 1879 byla osazena padací brána, v srpnu 1879 položena dlažba stájí šamotovými dlaždicemi šedé a červené barvy sestavovanými do geometrických vzorů.¹⁰¹⁾

K realizačnímu období stavby se v archivu dochovalo celkem 15 Langerových dopisů, v nichž se řeší technické otázky, finance, účty a objevují se i nákresy.¹⁰²⁾ Z této korespondence ale také vyčteme již na konci roku 1878 první signály o problémech ve spolupráci architekt – stavba, když v prosinci žádá správa statku o dodání řady podkladů (plánů brány do nádvoří a pro spodní konírny, dopracování detailů oken, plánů vstupních dveří do předsíně

s kování a posuvných dveří do stáje, nákres železných sloupů do konírny kvůli zhotovení hlavic a další). V únoru 1879 správa konstatuje, že architekt Langer dosud neodpověděl, nicméně většinu požadovaných plánů dodal v dubnu. Poslední dopis se závěrečným vyúčtováním prací, provedených do června 1879, je z 8. ledna 1880. Pak již o Langerovi neslyšíme a o důvodech se můžeme pouze

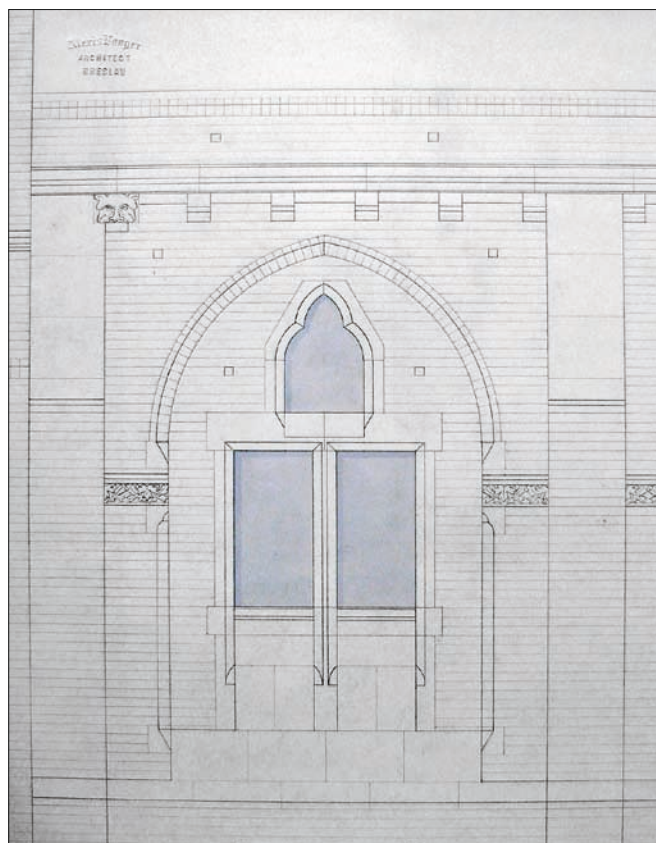
98) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 29, 409; platba dodávky korouhví ad. byla uplatňována prostřednictvím dopisu A. Langer z 2. 5. 1876 – ZAO, Vs Hradec, inv. č. 452.

99) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 452.

100) Tamtéž; v materiálu se uvádí, že polír Wolf provedl velkou klenbu a zaklenutí chodby.

101) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 409, 452. Händel tuto dlažbu označil za dobrou, když jí byla vydlážděna i stáj zámku v Albrechtsburgu, kde v té době pracoval.

102) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 452, sig. VII/167, kart. 57, 554.

Obr. 43: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, okenní pole východního průčelí konírny, nerealizovaná varianta, nedatováno, nesignováno.

domýšlet. Neshodli se na řešení a kníže se obrátil na jiného architekta? Nebo byl důvod zcela prozaický, Langer nestíhal, od roku 1877 pracoval na další velké zakázce, regotizaci paláce v Osieku Grodkowskim, a Červený zámek v Hradci nad Moravicí nakonec již stál, zbývalo dořešit detaily a dohlížet na jejich realizaci. Pro tuto verzi hovoří obsah dvou dopisů kamenického mistra Huga Laubeho, a to dopis z 13. června 1879, kde si stěžuje, že potřebuje od Langera upřesnit nějaké údaje. Zřejmě se v té věci nic nedělo, proto následuje v krátkém čase druhý dopis, datovaný 17. června 1879, kde se na stranu a půl Laube rozepisuje, co všechno mu od A. Langera chybí, aby mohl pokračovat v práci, a žádá urgentně zaslání přesných údajů; k tomu již ale zřejmě nedošlo.¹⁰³⁾ Byla-li nespolehlivost Langerova vyvolaná pracovním vytížením na jiné zakázce, jak bylo již naznačeno, nevíme jistě, ale na možné ukončení spolupráce z důvodu neplnění pracovních povinností pro Hradec v potřebném rozsahu a čase to poukazuje.

Na scéně se objevují nové osobnosti. Pouhé intermezzo představuje blíže neznámý architekt R. Kurth, který zřejmě na stavbu jen dohlížel a řešil na místě drobnější problémy. Jeho jméno nacházíme v letech 1879–1880 v účetních dokladech s klempířem Heissigem a v korespondenci s kameníkem Wilhelmem Wittigem, v níž se vyjadřoval k jeho návrhům a také mu nějaké posílal. Správa zámku však s jeho prací patrně spokojena nebyla, protože si Sliwka v srpnu 1879 stěžuje Händelovi, že se Kurth na stavbě málo objevuje.¹⁰⁴⁾ Profesora Ernsta Händela z Výmaru,¹⁰⁵⁾

103) Viz pozn. 99.

104) ZAO, o. c. v pozn. 101.

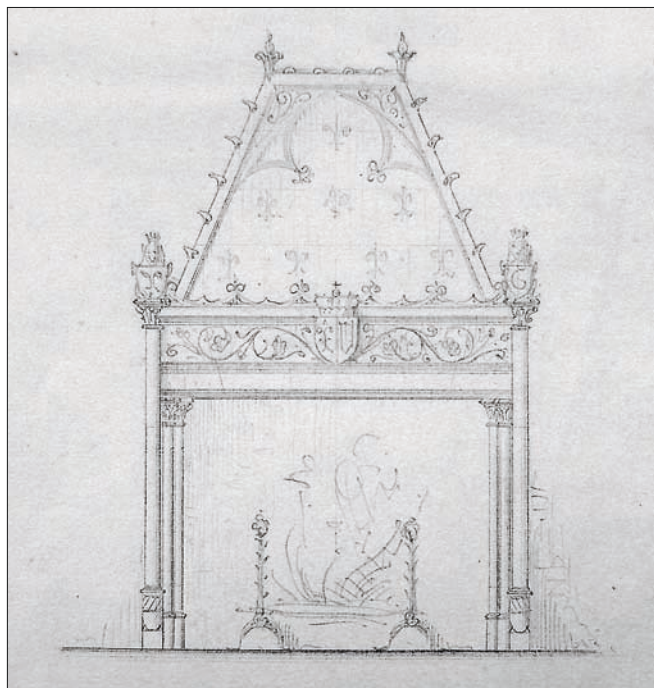

Obr. 44: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, svod na fasádě konírny s chrlíčem ve tvaru zvířecí hlavy, realizováno.

který zřejmě zaujal místo architekta Langerova ve smyslu dohledu nad stavbou a dotažením detailů architektonických článků a dekorativních prvků interiéru, poprvé registrujeme v červnu 1879. Jeho jméno se objevuje především v souvislosti s návrhy a vydáváním dispozic pro konzoly, krakorce, okenní a dveřní ostění, svorníky, klenebními žebra, velký erb na vstupní bráně. Händel se ujal i současně probíhajících prací na Křižanovicích, jak vyčteme z dopisů Laubeho z 3. září a 2. října 1879, kdy v posledně uvedeném také píše, že zatím od Händela neobdržel podklady pro Hradec, které nutně potřebuje, protože lidé už nemají co dělat. Starší literatura podíl Händela¹⁰⁶⁾ na stav-

105) Ernst Händel (1813–1898) pracoval od roku 1850 až do konce svého života jako malíř dekorací ve dvorním divadle ve Výmaru; předtím působil krátce v období 1848–1850 v Hamburku. Nakreslil řadu obrazů architektury technikou akvarelu. Důležitou epizodou, která Händela přivedla přímo k tvoření architektury – přesněji formování detailů architektury – byla účast na restaurování pozdně gotického hradu v Míšni, kde jeho podíl spočíval v provedení ornamentální výmalby podle autentických gotických předloh. Thieme-Becker XV – Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, 1922, s. 434; C. Grund, Deutschsprachige Vorlagenwerke des 19. Jahrhunderts zur Neuromanik und Neugotik: eine kritische Bibliographie auf der Grundlage der Bestände der Universitätsbibliothek Eichstätt. Kataloge der Universitätsbibliothek Eichstätt 8. Wiesbaden 1997, s. 254–255.

106) Viz pozn. 3; navíc se uváděl F.(ranz?) Händel, bez dalších informací o tomto neznámém tvůrci; tento prepisovaný údaj byl dán závadčím podpisem Händela na řadě nákresek k realizačním detailům stavby ve fondu Vs Hradec v ZAO, z nichž se navíc většina týkala Bílé věže. Na obranu archivářů i autorů je nutné dodat, že k tomuto závěru je možné dojít pouze úporným srovnáváním návrhů s realitou, protože značení řady výkresů je nepřesné nebo žádné. Teprve dalším hlubším studiem archivních materiálů, včetně této korespon-

Obr. 45: Hradec nad Moravicí – A. Langer, návrhy pro areál Červeného zámku, návrh krbu, nerealizováno, nedatováno, nesignováno.

bě poněkud přeceňovala, jeho úkolem nebylo architekturu postavit, ta již stála, pouze ji dokončit a dozdobit. Händelovy kresby, snadno identifikovatelné bravurní technikou a častým provedením akvarelem, nezaprou profesí malíře. Takto namaloval zřejmě i nesignovaný a nedatovaný návrh, podle něhož byla realizována bašta v hradební zdi východní terasy,¹⁰⁷ a zcela jistě pochází z jeho ruky předlohy pro šablonovou výmalbu koníren.¹⁰⁸ Efektní nákras parkového nástupu se skleníky za jižním křídlem Bílého zámku, i když opět bez podpisu, který měl nahradit odstraněné empírové zázemí, jehož funkce převzal Červený zámek, prozrazuje téhož autora.¹⁰⁹ Je vysoce pravděpodobné, že byl i tvůrcem maleb ve staroněmeckém pokoji Moravické věže.

Poměrně hmotná architektura Červeného zámku je vylehčena a změkčena bohatým kamenickým detailem. Známe jména tvůrců. Wilhelm Wittig z obce Schlegel byl dodavatelem kamenických prací pro kočárovnu (cimbuří, velký štít s římsou). August Wittig z obce Schmiedegrund¹¹⁰ dodával komponenty pro bránu – cimbuří, podstavce pro lavice, krakorce, okenní parapety, fundamenty z neopracovaného kamene na hlavice, vše z červeného pískovce. Oba kameníci na Hradci pracovali po celou dobu stavby a z jejich obsáhlé korespondence s knížecí kanceláří, v níž se často objevují náčrtky detailů kamenických prvků, zjišťujeme řadu podrobností o průběhu

dence, byly věci uvedeny na pravou míru.

107) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 930; terasa je známá pod označením „Gottwaldova vyhlídka“.

108) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 889, 917.

109) Sbírkový fond SZ Hradec nad Moravicí; z návrhů byla nakonec postavena pouze jedna z věží zvaná Bílá věž, pro kterou se dochovala početná Händelova signovaná výkresová dokumentace celků i detailů, datovaných v rozmezí let 1884–1891. Blíže D. Kouřilová, Stavebně historický průzkum tzv. Bílé věže zámku v Hradci nad Moravicí, ČSZM, Série-B, 40, č. 1, 1991, s. 51–59; Táž, Státní zámek Hradec nad Moravicí. Bílá věž. NPÚ ÚOP v Ostravě 2009.

110) Obě tyto obce leží u Nové Rudy v Kladsku (Neurode, dnes Polsko).

práci; první dopis je datován 18. října 1876, poslední je z 19. června 1895.¹¹¹

Špičkovým mistrem svého řemesla byl Hugo Laube z Vratislavi.¹¹² Obsáhlá korespondence mezi Laubem a Sliwkou s řadou do textu zakreslených pracovních nákrasů jednotlivých kamenických článků, jimiž se potvrzuje a konfrontuje pochopení zadání, vykryvá léta 1878–1886.¹¹³ Hugo Laube se vyučil řemeslu ve Vídni a zkušenosti získával na takových zakázkách, jako byla stavba kostela sv. Štěpána ve Vídni, kde měl v roce 1867 možnost pracovat s Friedrichem von Schmidtem. K tomu můžeme doplnit další objekt, na němž prokázal svoji řemeslnou zdatnost, a sice zámek v Křižanovicích.¹¹⁴ Z obsahu dopisů jednoznačně vyplývá, že je to Laube, kdo je na Hradci autorem kamenicky nejnáročnějších prvků; dělal chrliče, konzoly s maskami a lvími hlavami, komínové hlavice a také erb pro hlavní bránu, který vytvořil v roce 1880.¹¹⁵

V projektu figurovaly jako dodavatelé materiálu a hrubě opracovaných polotovarů i běžné kamenické firmy. Pocházely z přilehlých oblastí Slezska. V letech 1875–1878, a pak ještě v roce 1888, se objevuje jméno Alberta Förstera ze Zlatých Hor,¹¹⁶ který například dodal v roce 1877 granitové stupně schodiště ve velké obytné věži. Dalším je Franz Kurzer z Černé Vody u Žulové na Šumpersku, který byl s hradeckou kanceláří v písemném kontaktu v období 1878–1891. V srpnu 1881 účtuje mimo jiné 15 malých a 2 velké mramorové žlaby pro stáje a v roce 1890 skicuje i takový detail, jakým je patník pro koně.¹¹⁷ Dodávky červeného pískovce na běžné prvky jako jednoduchá ostění a římsy byly z Kladských hor (Glätzer Gebirge). Na cimbuří, antropomorfní a zoomorfní chrliče, masky a erby byl použitý dobrý červený pískovec z Durynska a Nebry v Sasku.¹¹⁸ Z dalších řemeslníků známe jména zámečníků Ferdinanda Fügera z Vratislavi, Adolfa Schmacka z Opavy a Johanna Grimma z Hradce, kováře Josefa Mo-

111) ZAO, o. c. v pozn. 58. Zajímavý je dopis z 9. srpna 1892, kde Wilhelm Wittig píše o dodávce materiálu od Josefa Hainkeho z Güssfubal u Neustat a Johanna Becka ze Staré Červené Vody, ale hlavně uvádí, že vyrobil 34 kusů kamenických prvků, které značí vyrytím svého monogramu W. W. Vzhledem k dataci se ale zřejmě jedná o kamenické prvky pro Bílou věž, je však pravděpodobné, že podobně označoval Wittig i prvky Červeného zámku. Zatím nebyl nalezen ani jeden, ale řada kamenických článků je v nedostupných místech bez lešení nebo techniky, plánované opravy budou proto příležitostí i pro objevy tohoto druhu.

112) R. Rosová s odkazem na ZAO, Vs Hradec, inv. č. 409, 44 uvádí, že je zde Laube označován jako sochař – Bildhauer.

113) ZAO, o. c. v pozn. 58.

114) Konkrétně to dokládá opět korespondence; dopis z 30. května 1878, adresovaný Sliwko, navíc upoutá sdělením, že Laube splnil pověření přinutit stavitele Langeru přepočítat vyúčtování kamenických prací pro zámek Křižanovice, což potvrzuje Langerovu účast na stavebních úpravách tohoto objektu.

115) Obdélá deska z červeného nebraského pískovce ve vysokém reliéfu s erbem knížete Lichnovských je osazena nad hlavním vstupem ze strany od zámku.

116) Podílel se i na stavebních akcích na Bílém zámku, doložených konkrétním zadáním schodiště pro Hubertovu světnici (dopisy, náčrtky i plán z roku 1890), a zřejmě se účastnil také budování Bílé věže, která byla dokončena právě v roce 1891.

117) ZAO, o. c. v pozn. 58.

118) Tedy nikoliv, jak se tradovalo, z Černého lesa v Německu; k mylné interpretaci došlo zřejmě nesprávným přetčením německého názvu Černé Vody u Žulové na Šumperku – Schwarzwasser bei Friedeberg. Z místních lokalit na Jesenicku (Vidnava, Vápenná, Supíkovice, Raškov, Žulová) a Olomoucku (Kyselov) byl lomový kámen.

ravce z Kajlovce, také sklenáře H. Hoffmanna a asfaltéra R. Stillera, oba z Vratislavi.

Koncem roku 1880 byla stavba objemově de facto finalizována. Dále se dokončovaly dílčí práce; od dubna 1881 do července 1882 byla postupně dodávána kovová okna do věže, stájí i vozovny zámečnickem Oslizlem z Holasovic. Zdá se, že areál byl již provozuschopný. Dolaďovací práce typu navezení šterku pro nádvoří až v březnu 1883 nebyly na překážku užívání stavby, a již vůbec nebylo podstatné osazení hodin do hodinové věže teprve v roce 1885; hodiny dodal Wilhelm Stiehl ze Speisingu.¹¹⁹⁾

ZAŘAZENÍ ARCHITEKTURY ČERVENÉHO ZÁMKU DO KONTEXTU TVORBY ALEXISE LANGERA

Úkol vyřešit ohrazení zámeckého areálu s ústředním motivem hlavního vjezdu – vstupní brány, vydělující městečko a knížecí rezidenci, sloučený s požadavkem vybudování nových hospodářských budov v Hradci nad Moravicí byl mimořádnou výzvou, v rozsahu zadání poskytující obrovský prostor pro fantazii – a tou Alexis Langer bezesporu disponoval. Již A. Zablocka-Kos se vyslovila v tom smyslu, že Langer zadání hodně interestovalo, jak dokládá množství tužkových kreseb, akvarelů i technických projektů. Ohrazení Langer pojal jako romantickou napodobeninu středověkého opevnění, zvláště v pohledu od řeky na západní straně, kde se zvedá strmý svah v dokonalé iluzi „hrozného a nedostupného středověkého zámku“, jak ho nazvala A. Zablocka-Kos, která pak ještě zdůrazňuje právě onen snad úmyslný rozpor, který nazývá „rozmarem a architektonickým žertem“, když tento dojem budí hospodářské stavby.¹²⁰⁾

Langerovy návrhy respektují a také formou jasně odrážejí ono zadání dvojího funkčního vymezení – pro hradební kompozice a hospodářské stavby. Rozlehlé ohrazení čerpá z hradní architektury a používá její formy – bašty, bastiony, věže, kreneláže, šterbinová okna, střílny rozmanitých tvarů, padací mříž v bráně, průchozí branky, cimbuří, ale také arkýře, balkóny a další. Oč je hlavně vstupní brána, ale i ostatní články ohrazení včetně nástupů členitější, o to jsou pak hmoty vlastních budov jednodušší a u dominantních stájí koní a vozovny monumentálnější. Možná to bylo dáno také obrovskou prostorovou kapacitou, která sama o sobě budila respekt a nutila tvůrce pracovat s ní jako s rovnocennou položkou řešení. Rozlehlý prostor mohl vstřebat pouze velké formy, a až na jejich pozadí se mohly uplatnit a rozvinout i kresebnější drobné detaily. Proto ona nebyvalá soudržnost hmot, která není pro jinak často fantazírujícího, až rozevlátého Langer charakteristická. Stavěné objemy na Hradci zbytečně nevylehčuje, pouze je oživuje různými konstrukcemi střech, nejvíce ve tvaru jehlanu a kužele. Fasády vozovny a konírný opatřil rytmickou vertikální traktací, odstupněnými piliři nebo příporami s plytkými slepými arkádami do segmentového ukončení, a oživil je třídlínnými sdruženými obdélnými okny s ostěním a v různých variantách pyramidální kompozicí s převýšenou střední částí. Průčelí do uzavřeného nádvoří zjemňuje balkónky a arkýři. Do otevřeného prostoru

náměstí, pohledově více exponovaného, zachová strohost a tvarovou úspornost, kterou ještě akcentuje fortifikačními prvky, jakými jsou například šterbinové střílny na severní fasádní ploše vozovny i provozní věže. Obě hlavní budovy, prostupující do náměstí, se navíc staly významným komponentem také z hlediska urbanistického.

Na Langerových velmi kreativních kresbách i v reálu je evidentní inspirace severoněmeckou cihlovou novogotikou vilémovského Pruska s upotřebením detailů francouzské proveniencí. Z většiny jeho návrhů je patrná tendence k expresi zdůrazněním dynamických prvků gotického tvarosloví, ale také kompoziční cit pro uchopení monumentálního zadání i velká schopnost transponovat původní ideu do tektonicky fixovanější polohy. Jeho Červený zámek není schematická pseudoslohová stavba, vyráběná na jistotu dobového vkusu; představuje riskující hledání potvrzující pozitivní charakteristiky osobnosti architekta ve smyslu schopnosti dát se inspirovat, ale současně neztratit schopnost tvořit.

A. Zablocka-Kos vystihla velmi dobře záměr – dojem, kterým tento komplex na návštěvníka-diváka měl působit a působí. Při pohledu od starého zámku to byl dojem líbivý, romantický; při příjezdu od městečka naopak velkolepý, důstojný a vyvolávající pocit, že toto je již vlastní zámek, nebo spíše hrad. Tato sugesce v podstatě zafungovala historicky a platí dodnes. Mýlí se však, pokud uvažuje o tom, že kompozici staveb částečně ovlivnily předchozí hospodářské objekty v tomto prostoru, jak vyvozuje z obr. 17). Konkrétně píše, že byl na základech starší budovy postaven nárožní převýšený spojovací prvek mezi oběma křídly, tedy provozní věžice v severozápadním nároží.¹²¹⁾ V tomto místě žádné srovnatelné stavby této funkce nestály, archivní průzkum doložil, že konírnám na východní straně náměstí předcházela domovní zástavba.¹²²⁾ Naopak se s ní lze ztotožnit, pokud se týče pojmenování inspiračních zdrojů u zařazení kompozičního schématu přistavovaného areálu do širších vývojových souvislostí v kontextu evropského stavitelství, kdy jako podnět, převzatý z francouzské barokní architektury, vnímá čtvercový půdorys hospodářského areálu a jeho odsunutí dále od vlastního zámku při integraci do jednoho systému ohrazení. Rovněž velmi četné prvky čerpající z fortifikační architektury odkazují k Francii na přelomu středověku a renesance, především masivní cylindrické i polygonální věžice brány ukončené francouzskými střechami. A. Zablocka-Kos uvádí, že v archivních fondech Arcidiocèse ve Vratislavi se nachází album zámku Pierrefonds, regotizovaného ve 2. polovině 19. století Viollet-le-Ducem,¹²³⁾ které patřilo Langerovi. Jeho způsob chápání středověku byl jiný, než jak ho vnímal Viollet-le-Duc, který z něj reflektoval především dokonalost konstrukcí. Langer vybíral z gotiky, co odpovídalo myšlence, kterou sledoval, ale přesto jej mohl Pierrefonds, při hledání vzoru pro vybudování areálu pevnostního typu v Hradci nad Moravicí, inspirovat.¹²⁴⁾

121) Tamtéž, s. 147.

122) Viz pozn. 21.

123) Hrad Pierrefond zbudoval ve 14. století Ludvík Orleánský, do 19. století se z něj dochovaly pouze zříceniny. Budoucí francouzský císař Napoleon III. navštívil ruiny hradu v roce 1850 a pak již jako císař požádal Viollet-le-Duca v roce 1857, aby provedl rekonstrukci hradu, z něhož ovšem architekt zbudoval opevněný zámek.

119) ZAO, Vs Hradec, inv. č. 29, 409, 554.

120) A. Zablocka-Kos, o. c. v pozn. 32, s. 150.

Obr. 46: Hrad Malbork (Polsko), kapitulní síň (repro z: www.zeno.org/Ansichtskarten).

S úvahami o vlivu Karla Marii Lichnovského na přebírání profrancouzských tendencí z důvodu rodových kořenů v zemi galského kohouta se neztotožňuji; kníže výrazně politicky i lidsky inklinoval k Prusku.¹²⁵⁾ Doba sama nabízela široký rejstřík inspiračních zdrojů, často se snoubila stará a nová architektura v jedné zakázce restaurace původních staveb, a takových probíhala řada v Čechách, Rakousku i Německu. V souvislosti s Hradcem nad Moravicí je v literatuře uváděn polský Malbork, hrad řádu německých rytířů z 13. století, který procházel již od roku 1817 rozsáhlou rekonstrukcí, od roku 1877 vedenou K. Steinbrechtem. Pomineme-li na první pohled jasnou shodu v materiálové skladbě – použití pohledového režného zdiva a lomového kamene na trnožích –, je v exteriéru vozovny a stáji možné přiřadit vlivu této architektury i základní traktaci obvodových stěn pilíři či příporami s vloženým modulem vpadlých segmentových polí. Na rozdíl od hmotově razantně modelovaných prvků na fasádách Malborku, jsou ale na Hradci řešeny jemněji s plytším zapuštěním ploch. Motiv fasády předložených přípor známe také z arkádového stylu i novogotiky mnichovské a berlínské akademické praxe, do níž se dostal recepcí severoitalských městských kostelů, například z pozdně gotického průčelí katedrály v lombardském městě Como. Odraz kapitulní síně v Malborku je možná cítit v interiéru konírny, pojatém jako halové trojlodí s žebrovou klenbou,

pokud to budeme vnímat pouze jako impulz a uvědomíme si rozdílnost funkce obou prostor, jejímž výrazem je i materiálové provedení detailů, jakými jsou v případě hospodářské stavby-zámeckých stáji litinové svazkové sloupky (obr. 46); nepřehlédnutelná je také podobnost krbu a návrhu, který byl načrtnut pro Hradec, ale zřejmě nebyl realizován (obr. 45, srov. na obr. 46).¹²⁶⁾ Langer pravděpodobně objekt znal z autopsie a rovněž jistě čerpal z první studie o zámku v Malborku.¹²⁷⁾

Jako staviteli kostelů bylo Langerovi přenesení v sakrální architektuře běžné formy zaklenutí prostoru do architektury profánní osobně blízké. V jeho tvorbě nalezneme nejeden sro-

vnatelný příklad řešení klenby halového typu u kostelů, například kostela sv. Andělů strážných ve Walbrzychu nebo kostela sv. Ondřeje ve Wyskoči. A tak není nic zvláštního na tom, že u hospodářské stavby koníren na Hradci stvořil „pro koně“ halový kostelní interiér se subtilními pilíři a žebrovou klenbou. Rozvržení dispozice stáji do trojlodí není nikterak překvapující; odpovídá trvale platným provozním zákonitostem stavby tohoto typu, kdy po stranách jsou umístěny boxy stání a středem se prochází za účelem manipulace a obsluhy. Co přesto odlišuje Langerovu konírnu, a stačí třeba srovnání s řešením téhož zadání Lüdeckem, je odmítnutí běžné normy, účelově postačující, ale neskýtající dostatečný tvůrčí prostor. I přesto, že se architekt musel vypořádat při daném pojetí s řadou praktických problémů, jako byla například nezbytnost vysokých parapetů oken, a jistě musel dobře promyslet rytmus sloupů a šířkové proporce stáji, nebylo to ani trochu na úkor souladu celku. Zajímavou otázkou je, jestli to byla Langerova nostalgie po tvorbě sakrální a vzdor vůči osudu, jež mu tuto činnost dočasně znemožnil, která tady sehrála roli a byla umělci motivací dokázat, že on bude i nadále stavět chrámy.¹²⁸⁾

A. Zablocka-Kos nastolila také možnost ovlivnění přestavbou hradu Hohenzollern, ležícího jižně od německého Stuttgartu, kde byla již v roce 1867 dokončena probíhající poslední fáze obnovy, řízená Friedrichem Augustem Stülerem. Osobně neshledávám tento vliv jako zásadní, dobová reflexe se tady možná částečně projevila, přímý odraz

124) I když byl Eugène Viollet-le-Duc (1814–1879), přední teoretik architektury a znalec gotiky, vrstevníkem A. Langerova považují, stejně jako A. Zablocka-Kos, za téměř vyloučené, že by Langer měl s tímto představitelem francouzské neogotiky nějaké bližší osobní vazby; představoval samozřejmě pro Langerova absolutní autoritu.

125) Francouzský původ rodu Lichnovských je navíc legendou, jeho kořeny jsou ve Slezsku. Nejstarším známým příslušníkem rodu je Přemek z Lichnova, uváděný k roku 1340 na tvrzi v Lichnově u Krnova. Když se roku 1491 provdala Žofie z Drahotuš, vdova po Mikuláši II. z Michnova, za panaše Jana Voštického (Woszczyckého) z hornoslezských Woszczyz, začali užívat jméno Lichnovský z Voštic. V zámecké majorátní knihovně na Hradci se sice nachází zásadní dílo: E. Viollet-le-Duc, Dictionnaire raisonné de l'architecture française du XIe au XVIe siècle, Paris 1873, ale to je pouze známkou, že Lichnovští šli s dobou.

126) AAW, o. c. v pozn. 7; hrad Malbork, Polsko, kapitulní síň, zdroj internet.

127) F. Frick, Schloss Marienburg in Preussen. Berlin 1803.

128) Přenos sakrálních motivů do světských zadání – „paláce pro dobytek“ – nacházíme v 19. století i na jiných místech, ne však masově. Jako srovnatelný příklad lze jmenovat tvorbu stavitele Jana Sedláčka na Schwarzenberském panství, např. hospodářský dvůr ve Vondrově s půdorysem krmné komory v podobě do čtverce vepsaného trojlodí se čtveřicí litinových sloupů, předsíní a apsidou, nebo dvůr v Libějovických Svobodných Horách s románským průčelím s obloukovým vlysem, střílnovými okny, schodišti v polygonálních rizalitech ad. (J. Vybíral, Století dědiců a zakladatelů. Architektura jižních Čech v období historismu. Praha 1999, s. 98–101).

v hmotové kompozici ani v detailu však nikoliv; Hradec je usazenější, klidnější a představuje pevnější strukturu než přeprstý, pohádkově kreativní Hohenzollern.

Co se však na Červeném zámku nedá nepostřehnout, je silný vliv Langerem obdivovaného Friedricha von Schmidta. Ten v letech 1863–1866 provedl rozsáhlou novogotickou přestavbu zámku v rakouském Fischhornu. Objekt sám dnes vypadá jinak, protože byl v roce 1920 zasažen ničivým požárem a při následující opravě nebyl obnoven úplně ke stavu této přestavby; chybí arkýře, okna jsou zjednodušená. Výchozí sklon pro hmotovou skladbu je u Fischhornu odlišný, protože na rozdíl od Hradce, který je postaven na ostrohu a tyčí se ve volném rozlehlém prostoru, je Fischhorn vtěsnán do terénní vlny mezi kopci. Shodu ale shledávám v dokonalém uzavření a soudržnosti členitých hmot, u detailu pak v oblíbené věžovitých útvarů, střech typu dlátka s miniaturním akcentem arkýřů, věžiček, v opakování prvku trojúhelného štítu, sdružených oken s trojlaločným ukončením a šterbinových otvorů. Velmi podstatným komponentem, s nímž Langer na Hradci také pracuje, jsou trojúhelné vikýřky s vloženým trojlístem. Stejný prvek najdeme i na střechách věží Karlštejna, kde od roku 1886 probíhá pod vedením Josefa Mockera puristická přestavba, do níž v roce 1887 vstupuje také F. Schmidt. Mimo výše pojmenované možné přímé vlivy působily na Langera, stejně jako na ostatní tvůrce z éry historismu, vzorníky, které předkládaly obecné návody, jak prakticky konstruovat ony lomené oblouky, fiály, gotická okna s kružbami, portály a balustrády. Práce Friedricha Hoffstadta nebo Carla Alexandra Heideloffa ze 40. a 50. let 19. století jistě přispěly k formování stylu ještě mladého, hledajícího a nové podněty vstřebávajícího Alexise Langera.¹²⁹⁾ Později vydávané vzorníky už zřejmě nebyly pro uznávaného umělce učebnicí, mohly ho ale dále inspirovat.¹³⁰⁾

Červený zámek v Hradci nad Moravicí je jediné dílo Alexise Langera ze sféry jeho profánní produkce dochované v takovém rozsahu jak v návrzích, tak v realizaci. Z množství návrhů je navíc cítit obrovský osobní potenciál a zájmovost, a také radost a hravost tvoření. Zadání znělo na projekt ohrazení areálu ve stylu středověkého opevnění a přístavbu hospodářského areálu. Tento typ profánní architektury pro šlechtickou rezidenci poskytl Langerovi prostor vyjadřovat se v oblíbených gotických formách, navíc je mohl rozvinout volněji než u kostelní architektury, a ze zadání je obohatit prvky středověkých fortifikačních staveb. Velkorysost pojetí v rozloze i architektonickém řešení vyústila časem ve vnímání původně provozně-hospodářského areálu jako svébytné části, rovnocenné vlastní obytné zámecké stavbě tzv. Bílého zámku. Atraktivností svých forem starší objekt nakonec zastínil; v obecném povědomí se například jako „logo“ zámku Hradce nad Moravicí ukotvila dvouvěžová vstupní brána.¹³¹⁾

129) F. Hoffstadt, *Gotisches ABC das ist: Grundregeln des gotischen Stils für Künstler und Werkleute*. Frankfurt nad Mohanem 1840; C. A. Heideloff, *Der kleine Altdeutsche* (Gothe). Norimberk 1849 až 1852.

130) V. Statz – A. Reichensperger – G. G. Ungewitter, *Gothisches Musterbuch*. Lipsko 1856; G. G. Ungewitter, *Lehrbuch der gothischen Constructionen*. Lipsko 1859–1864; V. Statz, *Kirchliche Bauwerke im gothischen Style*. Kolín 1859; *Týž, Gothische Einzelheiten*. Liège 1874.

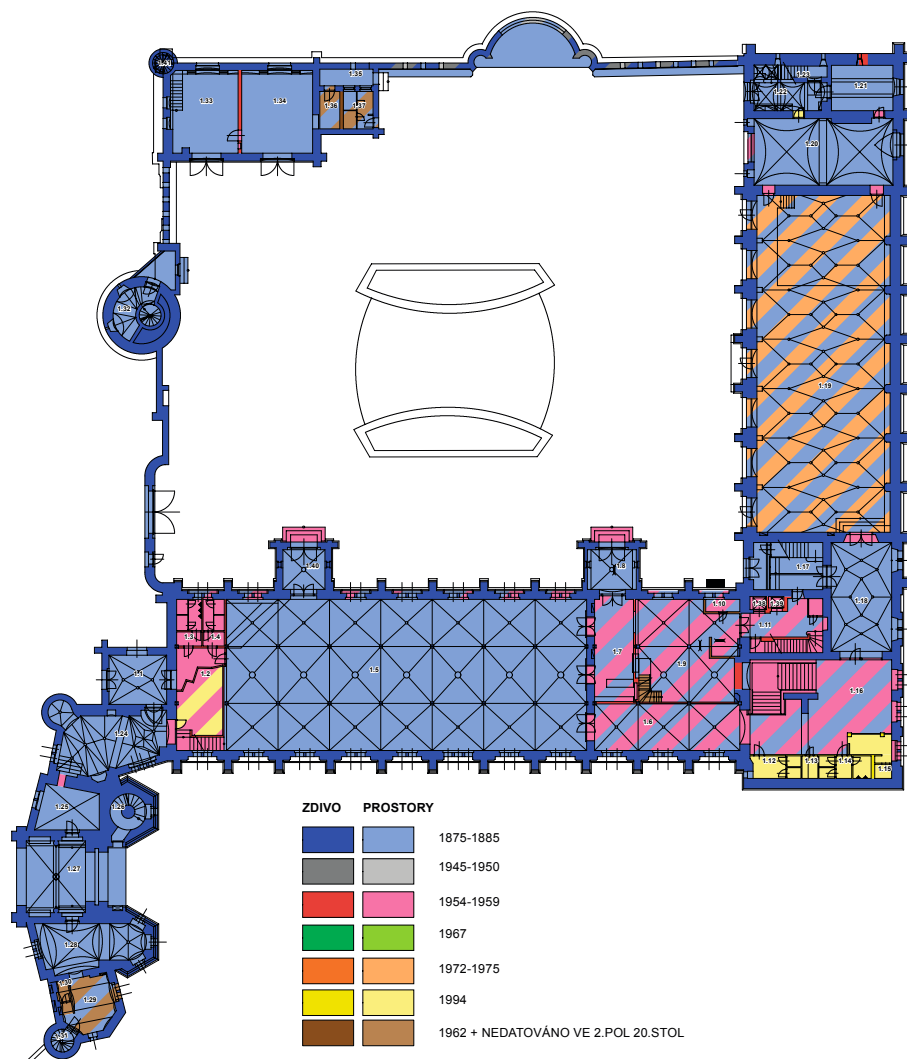
Poněkud problematické se jeví zařazení architektury Červeného zámku podle uměnovědné klasifikace. Dosud byl označován jako neogotický objekt víceméně na základě časového faktoru. Vykazuje však řadu charakteristik romantického historismu včetně polohy v krajině s efektními dálkovými pohledy. Kníže Karel Maria Lichnovský jakoby dobíhal vývoj, jak nakonec dokládají jeho nenaplněné snahy o přestavby v zámeckém areálu již v 60. letech 19. století. To, že se nedá jednoznačně slohově zařadit, však nic nemění na kvalitách samotného díla; 19. století je pluralistické a vedle sebe se současně realizovalo více architektonických forem a programů. Také sám autor se přibližuje svou tvorbou spíše architektům romantického historismu než současníkům; necítí se být povinován věrností historickým slohům a nenapodobuje. Vyznává tvůrčí myšlení a originalitu při vývěru prvků původní architektury, které transformuje do nového zadání.

ALEXIS LANGER – TVŮRČÍ OSOBNOST

Základním postulátem Langrova přístupu k tvoření byla malebnost a spontánnost. Na jeho skicích jakoby inspirace přímo tryskala a ruka měla co dělat, aby stačila zachytit „sen-vizi“ a dát jí kresebný tvar na papíře. Proto jistě také onen malý formát jeho návrhů,¹³²⁾ charakteristických rovněž nastíněním prostoru – terénní vlny, příroda – a snahou vyhnout se symetrii; proč opakovat totéž? Jeho sestavování hmot je originální a neopakovatelné; skládá je s nezvyklou fantazií, ale vždy do uzavřených kompozic. Výrazná je tendence k vertikalizmu – což nepřekvapuje, když si připomene hlavní zdroj jeho inspirace, gotiku; přesto až zaskočí neskutečná subtilnost a odhmotněnost jeho vysokých, mnohdy rafinovaně ve hmotě prolomovaných věží, znásobující efekt působení světla a stínu na pozadí nebe. Věž jako taková je vůbec charakteristickým prvkem jeho tvorby, a to i v architektuře profánní. Útvary věží, mnohdy absolutně předimenzované, časem nabývají zcela svébytné formy jakoby nezávislé na vlastním korpusu stavby. Kostely stavěl zásadně z režného zdiva, výjimkou je pouze kamenný kostel Nanebevzetí Panny Marie v Katovicích; pohledová cihla u ranějších staveb evokuje barvou i rozměry gotickou cihlu a je ukládána v gotické-polské vazbě systémem běhoun – vazák (ukázkově na kostele sv. Michaela ve Vratislavi); po roce 1880 pracuje s menší cihlou intenzivní červené barvy. Světské stavby jsou budovány z kamene, pouze nemocnice v Bielawie a objekty u zámku v Hradci nad Moravicí jsou cihlové.

131) Komplex Červeného zámku je architektura multifunkční a v tomto směru nadčasová. Rozlehlé prostory konírní a vozovny se bezproblémově transformovaly na společenské sálové místnosti, architektuře v zásadě neublížila ani půdní vestavba hotelových pokojů, pokud by zůstalo u citlivěji řešených střešních vikýřů z úpravy před požárem v roce 1972, formálními znaky provedení zapadající do kontextu celku. Vstupní dvouvěží i doplňkové stavby – původní malá vozovna, hodinová věž a nárožní věže – jsou využívány dle potřeby provozu a nabídky v rámci turistického ruchu. Nevyužitý zůstávají spodní konírny, kde jsou potřebná sanace a statické zajištění otázkou vysokých nákladů, nicméně by klimatu této podzemní části stavby pomohlo i vysekání náletových dřevin na západním svahu nad řekou Moravicí; navíc by se znovu otevřel pohled na monumentální hradbu, zjevně komponovanou na tento efekt.

132) Tento způsob okamžitého podchycení výtvarné formy myšlenky na malém kusu papíru není až tak výjimečný; setkáváme se s ním například u tvorby Josipa Plečnika a zcela jistě i dalších architektů.

Obr. 47: Vyhodnocení stavebního vývoje objektu s číselným označením prostor v úrovni 1. NP (R. Rosová, D. Alterová, P. Maren – zaneseno do upraveného zaměření současného stavu, v originále 1 : 250, 2012).

Z architektonického detailu jsou pro Langra charakteristické mimo tradiční repertoár lomených oblouků trojúhelné stupňovité štíty nebo štíty s lomeně ukončenými vpadlinami, objevují se i štítový nástavec typu vimperku, odstupněné opěrné pilíře, přípory, cihlové žebrové klenby, často pracuje u vstupů se sedlovým portálkem, z čistě dekorativních prvků aplikuje kružbové motivy, tordování, fiály s drobným detailem krabů a květin, vegetabilní prvky kladené jako horizontálně traktující články, konzoly s vegetabilními, antropomorfními nebo zoomorfními motivy. U profánních staveb se navíc objevují pravouhlé vícedílné okno různých tvarů, převzaté z anglické gotiky, „pohádkové“ věžičky, arkýře, a rovněž formy přejaté z hradní architektury jako bastiony, terasy, kreneláže, cimbuří, šterbinové střílny jednoduché i klíčové. Dekorativní architektonický detail měl také vývoj, pokud se týče materiálu. Do 70. let pracoval Langer s pískovcem, později modeloval v cihle nebo terakotě. Již v kostele Bolestné Panny Marie v Tulách (1853–1857) použil glazovanou cihlu, kterou pak u pozdních staveb nalezneme často v interiérech u klenebních žebůr nebo na sloupech (například kostel Andělů strážných ve Walbrzychu). Na střechy používal keramickou tašku a především u kostelů byl hřeben vykládán do různobarevných šachovnicových vzorů; také v návrzích pro Hradec se ve střechách uplatňoval dekor. Langer pracuje s erbovními

motivy zadavatelů – tj. vratislavské diecéze a jednotlivých aristokratů, u nichž také užívá iniciál, a používá i iniciály vlastní. I na Hradci nalezneme ve svornících střední lodi konírny tuto na investora odkazující kompozici.¹³³⁾ Alexis Langer naplňoval svým dílem zásadu tvoření jako další etapu vývoje forem již daných. Nečerpá jenom z určité gotické epochy, ale chápal celou středověkou architekturu jako pokladnici, z níž může volně těžit a také může s jejími elementy volně nakládat, různě je sestavovat ve jménu „nové gotiky“. Nikdy nepřebíral kompletně, vždy přetvářel tradiční formy a snažil se do nich vložit vlastní myšlenku, nastolit nové kreace. Nekopíroval, ani nenapodoboval. V tom je Langer originální a většina jeho staveb o tom vypovídá. Překvapuje nás, leckdy zaskočí, leckdy překročí meze středověku i své doby stále odvážnějšími tvary nebývalé vnitřní dynamiky, jak lze doložit i na Hradci na příkladu nerealizovaných solitérů různých věžovitých útvarů. Nejpřesvědčivější je nakonec porovnání různých řešení stejného zadání, což je na Hradci možné. Srovnáme-li interiér konírny, jak ji navrhoval C. Lüdecke a jak s ním pracoval A. Langer, tak je zcela nepřehléd-

nutelný diametrálně rozdílný přístup k uchopení tématu. Lüdecke staví prostě konírnu, rozparcelovanou po obnovu stěn boxy nízkých stání pro koně a zaklenutou valenou klenbou. Langer se ani tady nedokáže oprostit od zákonitostí sakrální architektury, která byla jeho životním údělem, a pojímá konírnu jako vysoké vzdušné trojlodí. Proti rovnému stropu Lüdeckeho vozovny stojí Langerovo efektní valené zaklenutí s výsečemi a síťovým žebrovím.

Ve slezské sakrální architektuře 2. poloviny 19. století představuje Alexis Langer jednoho z výrazných umělců své doby; zformuloval jakousi vlastní originální formu při respektování základních konzervativních hodnot. Byl silnou tvůrčí osobností a jeho význam v kontextu hlavních proudů německého umění 19. století pojmenovala již A. Zablocka-Kos zařazením a definováním pozice v rámci architektury Slezska a Pruska.

Tento příspěvek vznikl v rámci plnění výzkumného úkolu VŠB – Technické univerzity Ostrava – FAST, projekt: Rozvoj příhraniční spolupráce vysokých škol v oblasti historické architektury.

133) Svorníky mají ve středu erbovní štít se zdvojenou odvrácenou iniciálou C, tj. emblémem K. M. Lichnovského, provlečenou knížecí korunou. V širokém obvodovém pásu je rozveden erbovní motiv Lichnovských – vinná réva.

DAS KOMPLEX DER BAUTEN VOM WIRTSCHAFTLICH-BETRIEBSMÄSSIGEN CHARAKTER, SOG. ROTES SCHLOSS IN HRADEC NAD MORAVICÍ GENESE DES ARCHITEKTONISCHEN VORHABENS UND ENTWICKLUNG DER BAUFORM IM LAUFE SEINES VOLLZIEHENS

Das sog. Rote Schloss in Hradec nad Moravicí (Grätz [b. Troppau], Bez. Opava [Troppau]) ist ein Komplex der Rohziegelbauten auf der Fläche zwischen dem zentralen Schlossgebäude (dem sog. Weißen Schloss) und dem Marktplatz des Städtchens. Es wurde in den Jahren 1874–1892 erbaut (bis 1895 wurden die Details vollendet), und der Auftrag klang als Erbauen der Umfriedung des Areals im Stil der mittelalterlichen Befestigung und des Zubaus vom Wirtschaftsobjekt. Der Beitrag folgt der Genese der Absicht vom Ausbau des Areals seit den ersten Studien von C. Lüdecke über die Varianten der Suche nach dem Ausdruck und der Form nach, wie sie in Entwürfen A. Langers belegt sind, und eventuell wie sie sich mit der ausgeführten Gestalt vergleichen lassen.

Der Auftraggeber war Karl Maria Fürst v. Lichnowsky, der die drei Architekten in der Folge Carl Johann Bogislaw Lüdecke, Alexis Langer, beide aus Breslau, und Ernest Händel aus Weimar angesprochen hat. Die Entwürfe von Lüdecke, die in 3 Zeichnungen mit Datierung Juli 1861 vorhanden sind und sich im Archiv der Technischen Universität in Berlin befinden, wurden nicht ausgeführt. Grund dafür war wohl nicht in Ablehnung ihrer Form an sich, sondern andere, uns nicht bekannte Umstände, infolge deren der Bau um mehr als ein Jahrzehnt später verschoben wurde. Es ist notwendig zu betonen, dass die Grundvorstellung des Fürsten vom neuen Komplex der Pferdestallungen und Wagenremisen, mit der gleichwertigen Funktion des Eingangsteils vom Städtchen zu, in Bestimmung und Abgrenzung des Raumes einfach und unverändert seit Anfang an war, man sollte an dieser Stelle eine Dominante errichten, die hätte in sich die gut markierte Zielbestimmung des Betriebs- und Wirtschaftshintergrundes verborgen halten sollen. Dieser Aufgabe hat sich A. Langer, der in den Jahren 1872–1875 seine Studie gezeichnet hatte, zweifellos eher mit der Lösung genähert, die nicht im Geringsten durch diese prosaische Bestimmung diskriminiert war, die im Gegensatz Signale von einer uneinnehmbaren Festung, einem stolzen Herrnsitz mit tief wurzelnder Tradition ausstrahlt. Das Ensemble von Entwürfen fasst insgesamt 71 Zeichnungen und ist im reichen Nachlass Langers im Erzdiozesanarchiv in Wrocław (Breslau) erhalten. Zu Beginn der 1990er Jahre identifizierte sie A. Zablocka-Kos, wodurch ein bedeutender Impuls in der Forschung zum gegebenen Thema gemacht wurde, und zwar dafür, dass man den Langers Urheberanteil an diesem Bau definitiv rehabilitiert hat. Die lange überlieferte Verwechslung der Positionen des Autors – A. Langer – und des Nachfolgers – E. Händel – lässt sich durch Erhalten einer Menge von architektonischen Details zum Bau in den Fonds des Landesarchivs in Opava (Troppau) begründen, die von E. (F.) Händel unterschrieben sind, was aber der realen Lage in der Finalphase entspricht, als E. Händel 1879 von Langer die Aufsicht über die Vervollendung des Baues samt der Lösung der erwähnten Details übernommen hat. Das Ensemble der Skizzen von A. Langer enthält Grundrisse, manche Varianten von Ansichten, Schnitte, Details, präzise gezeichnete Profile von Steingliedern, sowie die Klempnerdetails; man ist im Stande die Mehrheit von Entwürfen in der ausgeführten Gestalt zu identifizieren, einige sind im Zustand der nicht ausgeführten Solitärs geblieben. Die überwiegende Mehrheit der Materialien ist mit dem Fußmaßstab versehen, datiert und vom Urheber mit der Monogrammsignatur „AL“ signiert; mehrere Pläne sind oben links mit dem gedruckten oder geprägten Stempel „Alexis Langer-Architect-Breslau“ versehen. Einen Teil der Materialien dieses Fonds bearbeitete A. Zablocka-Kos in ihrer umfangreichen Alexis-Langer-Monografie (A. Zablocka-Kos, Sztuka – Wiara – Uczucie. Alexis Langer – śląski architekt neogotyku [Kunst-Glaube-Gemüt. Alexis Langer – der schlesische Neogotik-Architekt]. Wrocław 1996, S. 146–150, 272).

Die Grundfigur bezüglich des Konzeptes der eigentlichen Architektur bildet der quadratische Hof, an dessen Seiten sich in L-Gestalt an der Ostseite der Trakt der einstigen Pferdeställe (heute Restaurant) und an der Nordseite der Remisenflügel (heute der Mehrzwecksaal, die sog. große Halle) befinden, den Verbindungsmodul zwischen die-

sen zentralen Räumen stellt das Gebilde des Betriebsturmes in der Nordostecke dar, dessen Gegenstück in der Nordwestecke der Mora- (Wohn-) Turm darstellt. Die weiteren zwei Hofseiten bildet eigentlich die steinerne Ringmauer mit der Backsteinkrone, in die die ergänzenden Bauteile einkomponiert sind. Der majestätische Westarm der Ringmauer hat in ihrer Mitte eine halbrunde Bastei mit zwei flankierenden Türmchen an Seiten. In der südöstlichen Partie ist die ursprüngliche kleine Remise situiert (später Schmiede, dann Garage, heute Lager- und Werkstatt), in der Mitte der Südseite steht der Uhrturm mit einer kleinen Terrasse und im abschließenden Südostteil befindet sich das Hofeingangstor. Die Ringmauer ist im hohen Hang gegründet, mit dem die Architektur durch das Schichten des Steinmauerwerkes ihres überdimensionalen Sockels in alle Geländehöhen samt dem Massiv der unteren Pferdeställe im Hofuntergeschoss mit einem wirksamen Effekt arbeitet. Den disziplinierten Massen um den Hof herum und der monumentalen Gründung der Ringmauer schließt sich die Struktur des an der Ostseite angeschlossenen Parktorgebäudes mit seiner charakteristischen Masse aus, die sich gegen den Marktplatz des Städtchens mit ihren charakteristischen zwei Türmen und gegen den Park und Schloss mit einer bis unübersichtbaren Druse verschiedenartig schräger Gebilde wendet, das dann in die Parkumfriedungsmauer zügig übergeht. Für alle Objekte sind außer dem Ziegelkorpus und der Sockellösung das ausdrucksvolle Steinmetzdetail aus dem roten Sandstein an den Ecken, Giebelkanten, am Zinnenfries oder in der höheren Form als Maskarone oder zoomorphe Wasserspeier gemeinsam. Aus den ursprünglichen Gliedern erhielten sich die in Blei eingefassten Butzenfensterchen und eine Menge von authentischen Türen samt dem kompletten Metallbeschlagdetail an den reichen Türbändern, Kastenschlössern, Türklopfen, Riegeln, Schlüssellochdeckeln, Zierbändern, Türgriffen... Die Dächer sind mit Schieferschablonen bedeckt, ein Teil von Zwerchhäusern mit Dreiblattöffnung, und auf dem Uhrturm hölzerne Dachgauben sind erhalten.

An den Bauten des Roten Schlosses ist die Inspiration mit der norddeutschen Backstein-Neugotik deutlich, die dem Geschmack des Fürsten Karl Maria v. Lichnowsky konveniente, der sich offenbar für den Lebensstil des wilhelminischen Preußens begeistert hat. In diesem Zusammenhang wird in der Literatur oft als vergleichbar und inspirierend die Ordensburg Malbork in Polen (Marienburg in Preußen) erwähnt. Wird man die auf ersten Blick klare Übereinstimmung in der Materialkomposition – Verwendung des rohen Backsteinmauerwerkes und der Bruchsteinsockel – nicht achten, dem Einfluss dieser Architektur lässt sich auch die fundamentale vertikale Traktierung der Umfassungswände mit Pfeilern oder Diensten mit eingefügtem Modul der eingesenkten Segmentfelder zuordnen. Im Unterschied zu den in Massen rasant modellierten Gliedern der Fassaden von Malbork sind die in Hradec aber feiner, mit seichterem Einsenkung der Flächen gelöst. Der Hinweis auf die zweischiffige Kapitelsaallösung in Malbork ist im Innenraum des als dreischiffige Halle erfassten Pferdestalls stark spürbar; Langer war vor allem der Kirchenbauer, und er also entwarf „für die Pferde“ einen Hallenkirchenraum mit subtilen Pfeilern und Rippengewölben. Im Roten Schloss kann man kaum den starken Einfluss des von Langer bewunderten Friedrich von Schmidt übersehen. Der führte 1863–1866 den massiven neugotischen Umbau des Schlosses Fischhorn in Pinzgau (Österreich, Land Salzburg); in seinem Zustand vor dem Brand 1920 findet die Autorin eine Übereinstimmung in der vollkommenen Geschlossenheit und dem Zusammenhalt der reich gegliederten Massen, im Detail die gleiche Vorliebe für turmartige Gebilde, Keildächer mit Miniaturdetail von Gauben, Türmchen, Wiederholung der Dreiecksgiebel, gekoppelten Fenster mit Dreiblattabschluss, Schartenöffnungen. Das sehr wichtige Detail, mit dem Langer auch in Hradec arbeitet, sind die Dachgauben mit eingefügtem Dreiblatt. Das gleiche Element findet man auch auf den Turmdächern der Burg Karlstein in Böhmen, wo seit 1886 Josef Mocker den puristischen Umbau geführt hatte, in den 1887 auch Schmidt eingriff.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Hradec nad Moravicí (Grätz, Bez. Opava [Troppau]), Rotes Schloss, Gesamtansicht von Oben (Foto aus dem Archiv des staatlichen Schlosses Hradec nad Moravicí).

Abb. 2: Hradec nad Moravicí, Gesamtansicht des Roten Schlosses vom Marktplatz zu, aufgenommen sind die ganze Nordfront mit der Wagenremise, dem Betriebs- und dem Mora-(Wohn-) Turm, höher schließt der Stallflügel und das Zweierturm-Parktor an. (Foto Archiv NPÚ ÚOP [Regionale Facharbeitsstätte des Nationalinstitutes für Denkmalpflege] Ostrava, L. Deutsch, 2012).

Abb. 3: Hradec nad Moravicí, Rotes Schloss, Partie der südlichen Ringmauer mit dem Eingang in den unteren Pferdestall, dem Uhrturm und der Südseite des kleinen Wagenschuppens (Foto Archiv NPÚ ÚOP Ostrava, L. Deutsch, 2012).

Abb. 4: Hradec nad Moravicí, Rotes Schloss, Teil der westlichen Ringmauer mit der halbrunden Bastei (Foto Archiv NPÚ ÚOP Ostrava, L. Deutsch, 2012).

Abb. 5: Hradec nad Moravicí, Eingangstor in das Schlossareal (Foto Archiv NPÚ ÚOP Ostrava, L. Deutsch, 2012).

Abb. 6: Hradec nad Moravicí, Durchblick durch das Eingangstor in den Hof vom Roten Schloss mit der Wagenremise und Wohnturm mit Einfahrt in die Wagenwäusche (SZMO [Schlesisches Landesmuseum Troppau], Fotoarchiv, Neg.-Nr. FP 6364/2, Jahr 1931).

Abb. 7: Hradec nad Moravicí, Rotes Schloss, Gesamtansicht der Westfassade mit dem Betriebsturm, Pferdestall und Eingangstor, bei dem Betriebsturm ursprünglicher Zustand der Erdgeschosslösung mit der Einfahrt (Privatsammlung P. Havrlant, 1917).

Abb. 8: Hradec nad Moravicí, Gesamtansicht des Marktplatzes, Übersicht mit dem Roten Schloss, ein Beleg der ursprünglichen Lösung des Traktes der Wagenremise und der angeschlossenen Türme (Privatsammlung von P. Havrlant, 1917).

Abb. 9: Hradec nad Moravicí, Rotes Schloss, großer Pferdestall, Inneres mit den Stallboxen (SZMO, Fotoarchiv, Neg.-Nr. A 12026, 1930er Jahre).

Abb. 10: Hradec nad Moravicí, Rotes Schloss, Innenraum des Restaurants – heutiger Zustand (Foto Archiv NPÚ ÚOP Ostrava, L. Deutsch, 2012).

Abb. 11: Hradec nad Moravicí, Rotes Schloss, Innenraum der großen Halle – heutiger Zustand (Foto Archiv NPÚ ÚOP Ostrava, L. Deutsch, 2012).

Abb. 12: Hradec nad Moravicí, Rotes Schloss, Innenraum der Wagenremise, um 1940 (Privatsammlung P. Havrlant), der einzige bislang bekannte Beleg des Raumes, aber in schlechter Qualität erhalten.

Abb. 13: C. Lüdecke, Entwurf des Wirtschaftsareals – Grundriss vom Erdgeschoss mit Einkomponieren ins Gelände und entwickelten Ansichten der Details, 6 Schnitte mit Einzelzeichnung in den Grundriss, 1861 (Architekturmuseum der Technischen Universität Berlin – ATUB, Inv.-Nr. 11067, <http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=98016>).

Abb. 14: C. Lüdecke, Entwürfe des Wirtschaftsareals – Pferdestallostfassade mit dem Mittelmodul des Durchfahrtsaltis und das Eingangstor mit der Pforte im Blick vom Städtchen zu, 1861 (ATUB, Inv.-Nr. 11068, <http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=98019>).

Abb. 15: C. Lüdecke, Entwürfe für die Wirtschaftsgebäude – Westseite der Pferdeställe und Blick südwärts zum Schloss, 1861 (ATUB, Inv.-Nr. 11069, <http://architekturmuseum.ub.tu-berlin.de/index.php?set=1&p=79&Daten=98020>).

Abb. 16, 16a: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Grundriss, 1. Variante, wohl 1872 (Archivum archidiecezjalne Wrocław [Erzbistumsarchiv Breslau] – AAW, Spuścizna A. Langera [Nachlass A. Langer] – SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 17, 17a: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Grundriss, 2. Variante, wohl 1872 (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 18: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Grundriss, 3. Variante, wohl 1872 (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 19: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses, Eingangstor in Ansicht vom Marktplatz zu samt dem Teil der Ringmauer mit kleinem Turm an der Ostseite, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 20: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Eingangstor in Ansicht vom Marktplatz zu, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 21: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Eingangstor, Ansicht vom Marktplatz zu, nicht ausgeführte Variante, 1872, Signatur AL (AAW, SAL, tecz. 12, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 22: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Doppelturm-Eingang, Ansicht vom Marktplatz zu, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 23: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Eingangstor mit einem Teil der östlichen Umfriedungsmauer, Ansicht vom Marktplatz zu, größtenteils ausgeführte Variante, 1873, Signatur AL (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 24: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Details

für das Eingangstor, ausgeführt am Bau; ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 25: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Komposition des Eingangstraktes, Ansicht vom Schloss zu, mit Entwicklung des Wirtschaftskomplexes östlich in den Bering und westlich bis zur Durchfahrt zum Hof, zum Teil ausgeführte Variante, 1873, Signatur AL (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 26: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Front- und Seitenansicht und Grundriss der Stallvorhalle, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 27: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Entwurf für das Eingangstor in den Hof (oberes Tor), nicht ausgeführte Variante, 1874, Signatur AL (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 28: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – südliche Prospektseite des Hoftores mit dem Uhrturm und dem unteren Pferdestall, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 29: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – nördliche Prospektseite des Hoftores mit dem Uhrturm, nicht ausgeführte Variante, 1874 Signatur AL (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 30: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – südliche Prospektseite des Hoftores mit dem Uhrturm, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, Tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 31: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – südliche Prospektseite des Hoftores mit dem Uhrturm, Lösung des Tores ausgeführt, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 32, 32a: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Ausführungsprojekt des Eingangstores zum Hof, Ansicht von Süden, ausgeführt, nicht datiert (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 33: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Uhrturm, Ansicht von Süden, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 34: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Uhrturm, Ansicht von Süden, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 35: Hradec nad Moravicí, kolorierte Ansichtskarte mit der Aufnahme des sog. Roten Schlosses von Westen, Anfang des 20. Jahrhunderts (?), Sammlung des staatlichen Schlosses Hradec nad Moravicí.

Abb. 36: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – westliche Ringmauer mit der halbrunden Bastei, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 37: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – westliche Ringmauer mit der halbrunden Bastei und dem Wohn- (sog. Mora-) Turm, größtenteils ausgeführt, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 38: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Mora-Turm, Westseite, größtenteils ausgeführt, 1875, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 39: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Mora-Turm, West- und Südseite mit Teil der Wagenremise, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 40: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Süd- und Westfassade der Wagenremise mit dem Mora- (links) und Betriebsturm (rechts), ausgeführt, Signatur AL (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 41: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Joch der Pferdestall-Ostfassade mit Fenster, nicht ausgeführte Variante ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 42: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Joch der Pferdestall-Ostfassade mit Fenster, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 43: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Joch der Pferdestall-Ostfassade mit Fenster, nicht ausgeführte Variante, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 44: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Pferdestallfassade, Regenfallrohr mit Wasserspeier in Tierkopfgestalt, ausgeführt (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 45: A. Langer, Entwürfe für das Areal des Roten Schlosses – Kaminentwurf, nicht ausgeführt, ohne Datierung, ohne Signatur (AAW, SAL, tecz. 13, Reprofoto R. Rosová).

Abb. 46: Ordensburg Malbork, Polen (Marienburg, Preußen), Kapitelsaal, Quelle Internet.

Abb. 47: Hradec nad Moravicí, sog. Rotes Schloss, Bauphasenplan mit der Nummerierung der Räume in der Höhe des 1. Obergeschosses (R. Rosová, D. Alterová, P. Maren – eingetragen in die korrigierte Bauaufnahme, 1 : 250, 2012).

(Übersetzung J. Noll)